

Forskningsrapport från FoU Söderhamn
2010-08-30

Av Mikael Vallström

Finns framtiden i Söderhamn?

Vägar till ungas medborgarskap och samhällets demokratiska förnyelse

Innehåll

Inledning: En småstad söker sin framtid 6

Ungdomsbråk i småstadsidyllen 6

Kommunen där förlorarna blivit vinnare 7

Den postindustriella standardberättelsen 9

Striden om framtiden 10

Kapitel 1: Hur ett ungdomslyft kan vara möjligt 14

Rådslagen som blev en vändpunkt 14

Bortom mediebilderna: nya samhällsproblem och en fantastisk förändring 16

Att våga mötas 21

Att inkludera andra och vidga demokratin 26

Ett nytt samhällstillstånd? 34

Nycklarna till de nya samhällsfrågorna 38

Kapitel 2: Skolan och de inre drivkrafterna 44

Utdrag ur tre intervjuer med skolans lärare och ledare 44

Den problematiska skolan 51

De goda exemplen 54

Lärdomar och komplikationer 58

”Kampen om barnens själar” 65

På väg mot en skola där alla blir bekräftade ”som de är”? 71

Kapitel 3: Högtryck för unga arbetslösa? 76

Ung i ”gråzonen” 76

Sammanfattning av intervjuer med unga arbetslösa (av Lotta Svensson) 79

Utvärderarens beskrivning av projektet (av Maria Vallström) 82

Verksamhetens upplägg och förlopp 84

Resultat 88

Vidareutveckling av verksamheterna – ”Röda tråden”, FRAM och mentorer 90

Ungdomsperspektiv och personalperspektiv 92

Frustrationer och massmediala utspel 94

Lärdomar inför det framtida arbetet med unga arbetslösa 98

Att ta det andra steget (av Mikael Vallström) 101

Avslutning: Vilket samhälle är möjligt? 110

En ny samhällsfråga 110

Vad visar forskningen? 111

Hållbarhetsproblemet och frågan om medborgarblivandet 116

Ungdomssatsningarna i sin helhet 119

På väg mot en hållbarare samhällsutveckling? 123

Bilaga 1 126

Källor och litteratur 128

Tack

De beskrivningar av Söderhamns kommuns ungdomssatsningar som ges i denna forskningsrapport bygger framför allt på intervjuer och samtal med kommunens ledande politiker och tjänstemän, ordinarie personal vid myndigheter, skolor och inom socialt arbete, projektledare och projektmedarbetare, samt barn och ungdomar. Sammantaget har 134 personer intervjuats. Jag och mina kollegor vid FoU Söderhamn har också följt ungdomssatsningarna på nära håll genom att utifrån en interaktiv ansats inta en både kritisk och stöttande roll i projekt- och utvecklingsarbetet. Som ett komplement till detta har även ett antal enkätundersökningar gjorts bland projektpersonal och berörda ungdomar. Därtill kommer 203 uppsatser av elever vid kommunens högstadieskolor och gymnasium, insamlade i slutet av vårterminen 2010.

Härmed framförs ett varmt tack till alla som medverkat och bidragit med sina synpunkter och erfarenheter. Utan er medverkan vore inte denna rapport möjlig.

Mitt arbete med kompletterande undersökningar, analys och sammanställning av källmaterialet har finansierats av Söderhamns kommun, Sveriges kommuner och landsting (SKL) och Region Gävleborg. Kommunens ungdomssamordnare Marcus Häggström, Gunnar Anderzon vid SKL, projektledaren Bibbi Lodmark samt kollegorna Lotta Svensson, Maria Vallström och Ingalill Stefansson har läst och kommit med värdefulla synpunkter under slutfasen av textförfattandet. Tack till er alla!

Mikael Vallström

INLEDNING

En småstad söker sin framtid

Ungdomsbråk i småstadsidyllen

Det är en delad stad. Nästan var fjärde ungdom är arbetslös. Befolkningen minskar. Ohälsotalen är skyhöga. I stadens problemområde ger sig tolvåringar ut i gängbråk mellan invandrare och svenskar. (*DI Weekend*, februari 2007)

Under några veckor i januari och februari 2007 riktades plötsligt massmediernas uppmärksamhet mot småstaden Söderhamn. Anledningen var helt och hållet negativ och antagligen en aning chockerande för dem som tog del av nyhetsrapporteringen. Först ut var Svenska Dagbladet, där det skrevs om ”rasbråk mellan invandrare och svenskar”.¹ Dagen efter löd rubriken på Aftonbladets förstasida: ”Polisen slår larm: 10-åringar i blodiga gängkrig”. Sedan följde en rad inslag i bl.a. Sveriges Radio, TV4 och de regionala nyheterna. Det talades om allvarliga problem med våld bland stadens barn och ungdomar, om sociala motsättningar, rasism och skadegörelse. Intrycket var på det hela taget att det under lång tid och i det tysta hade ackumulerats en frustration och ett missnöje som nu kom upp till ytan, briserade och exponerades för allmänheten. Det tycktes därför också som om småstaden Söderhamn på ett brutalt sätt förlorat något av sin oskuld genom att inlemmas i ett nytt och hårdare samhälle.

I Dagens Industris helgutgåva *DI Weekend* 9–10 februari publiceras ett längre reportage som syftar till att ge en utförlig och fördjupad bakgrund till ungdomsbråken. Enligt tidningens redaktör ska reportaget vara något mer än en ”storstadstidnings bild av landsortsstaden”, och det betonas även att artikelns författare, journalisten Nina Åkerberg, har vuxit upp i Söderhamn, liksom att fotografen, Joey Abraitayé, tidigare arbetat vid stadens lokaltidning. Rubriken blir ”Fasaden rämnar i småstadsidyllen” och den fråga man ställer sig är hur en liten stad som Söderhamn ”har kunnat hamna i en sådan utsatt situation i ett rikt och jämlikt land som Sverige”. Något har ju uppenbarligen blivit väldigt fel, till och med urartat, trots ett ”idylliskt” yttre. Bakom fasaden blottställs nu en rad socialt och historiskt betingade problem,

---

¹ ”Rasbråk och dödshot bland tioåringar i Söderhamn”, artikel i SvD 12/1 2007.

”en delad stad”, med ett problemområde norr om stadsån, åtskilt från dem som har det bättre ställt och är bosatta på den södra sidan om samma å. I problemområdet finns det nya utanförskapet, invandrarna, ungdomsgången och våldet, och det är här som spåren av nedskärningar och arbetslöshet syns som tydligast – här flagnar husfasaderna. Förklaringen till den negativa utvecklingen söks i de senaste decenniernas samhällsförändringar:

”Kommunen har helt enkelt råkat extremt illa ut i båda de globala omstruktureringar av näringslivet som världen har genomlevt under efterkrigstiden”. Fortsättningsvis berättas om de kriser och nedläggningar som drabbat orten, först genom 1970- och 80-talens industrikris och senare genom nedläggningarna av flygflottiljen F15 och slutligen av Ericssons fabrik, som på sin tid var Söderhamns största arbetsplats. Därtill kommer nedrustningarna av offentlig sektor genom bl.a. nedläggningen av stadens sjukhus och BB, och det pågående förfallet och rivningarna av allmännyttans fastigheter. Situationen beskrivs allmänt som hopplös. Ledande politiker och tjänstemän talar om en hårt prövad kommun med svåra sociala villkor. De ungdomar som figurerar i artikeln verkar uppgivna och i en bildtext förmedlas uppfattningen att de flesta är arbetslösa, har svårt att få jobb och att klara sig ekonomiskt. Stadens fritidsgård är ödslig, fränsett några män med invandrarbakgrund, här är det ”tomt på aktivitet”. På ett ungdomscafé syns endast en bekymrad förälder. I en faktaruta framgår tydligt hur alla parametrar pekar åt fel håll för Söderhamns del: ungdomsarbetslösheten är skyhögt, sjukfrånvaron påtagligt stor, och befolkningsutvecklingen negativ, vilket resulterat i en skev åldersstruktur. Det noteras också att kommunen haft ”stor invandring på senare år”, med sammanlagt ca 400 asylsökande. Artikelns slutord är nattsvarta och inger föga hopp om framtiden: ”Förra året blev söderhamnarna 235 färre ... Ett rekordår för urgröpningen av Söderhamn”.

Kommunen där förlorarna blivit vinnare

– Enkelt kan man säga att ungdomsmiljonerna och allt de förde med sig tände ett hopp hos ungdomarna. Plötsligt var alla vinnare och man kände stolthet över att bo och verka i Söderhamn. Det visade sig att här man bara en idé kan man komma någonstans. (*Magasinet Ungdomslyftet*, augusti 2009)

Två och ett halvt år senare är bilden en helt annan. Som ett svar på 2007 års händelser har kommunen satsat stort och förändrat situationen radikalt. Under hösten 2009 rangordnas Söderhamn av Ungdomsstyrelsen som en av Sveriges tre bästa ungdomskommuner. Samma år utses kommunen till anordnare av åsiktsfestivalen Urix eftersom ungdomssatsningarna ses som ett föredöme för andra kommuner. Söderhamn förekommer också som gott exempel på ett framgångsrikt arbete med ungdomars delaktighet i det regionala utvecklingsprogram

(RUP) som fastställts för de kommande åren.² Sedan kommunens satsningar utvärderats får de bästa tänkbara publicitet i lokaltidningen Söderhamnskuriren: ”Ungdomslyftet en succé”. Dessutom har även andra ungdomssatsningar i kommunen, främst projekten Drivkraft och Högtrycket, blivit goda exempel på hur det kan skapas en positiv, entreprenöriell anda och nya former av samverkan för att motverka ungdomsarbetslöshet.

De nya ungdomsmiljöer som går under samlingsnamnet ”Ungdomslyftet” används till ett flertal delprojekt. Till dem hör bl.a. en upprustad, förnyad och välbesökt fritidsgård, numera kallad Verkstäderna. Under samma tak finns delprojektet Drömverkstan, där kommunens unga får tillgång till konstnärligt skapande. Andra projekt är ungdomsdemokratiutveckling, bildandet av en ungdomsbrandkår, Rådslag i skolan, ”lugna-gatan”-projektet Söderhamns Ungdomsstöd (SUS), Be Smart, som arbetar drogförebyggande, och Europaresan, som innebär att varje gymnasieelev erbjuds en kostnadsfri resa inom Europa för studieutbyte och språkutveckling.

För att visa på de goda resultaten av satsningarna bekostas också utgivningen av ett tidningsmagasin i A3-format, som utkommer i augusti 2009. Magasinet utformas av en reklambyrå och ger ett påkostat, tilltalande och mycket positivt intryck. Här ges nu en direkt motbild till reportaget i DI Weekend. Ansiktsuttrycken är desto muntrare liksom hela bilden av Söderhamn. I stället för intrycket av en allmänt uppgiven och hopplös situation syns aktiva, glada och engagerade ungdomar, som talar om hur de fått möjligheten att göra saker som de tidigare bara drömt om. Optimismen och framåtandan är påtaglig. De politiker, projektledare och myndighetsföreträdare som citeras menar att man nu tack vare satsningarna på allvar ”börjat bygga framtidens Söderhamn”. Inte minst framhålls att det påbörjats ett framgångsrikt arbete med integrering och ungdomsdemokratiutveckling – det talas till och med om det bästa ungdomspolitiska handlingsprogram ”som någonsin presenterats för ungdomar i hela Sverige”. Den vinnande idén bakom Ungdomslyftet har, som det socialdemokratiska kommunalrådet Eva Tjernström säger, framför allt varit att utifrån ett inkluderande synsätt ”lyfta ungdomarna, göra dem synliga och ge dem arenor att verka på”.

Av kommunens egna bilder och beskrivningar att döma tycks det alltså som om Söderhamn på relativt kort tid har lyckats med något till synes omöjligt, dvs. att vända en nattsvart och hopplös situation till det rakt motsatta: till ett hoppfullt, framåtblickande ”lyft”. ”Förlorarna” i staden utan framtid har blivit stolta och framåtblickande ”vinnare”.

---

² *Möjligheter nära dig*. Regionalt utvecklingsprogram (RUP) Gävleborg 2009–2013, s. 53.

Hur kan det vara möjligt? Eller *är* det verkligen det? Har den samhälleliga verkligheten förändrats i samma utsträckning som bilderna och beskrivningarna av den?

Den postindustriella standardberättelsen

Det var på platser som Söderhamn som industrialiseringen tog fart under 1800-talets senare del. Det var kanske till och med här som det moderna Sverige formades, eftersom även den politiska kulturen och samarbetsklimatet mellan arbete och kapital gestaltades utifrån brukssamhällets förhållanden. Det fanns alltså, bildligt talat, hundratals "Söderhamn" i Sverige ... (Henrik Lindberg, *Att möta krisen*, 2002)

Artikeln i DI Weekend beskriver inte bara vad som hänt i Söderhamn utan tillhandahåller också en mer generell samhällsberättelse. De kännetecknande orden är "småstadsidyll", "landsortsstad" eller "bruksort". I likhet med vad ekonomhistorikern Henrik Lindberg menar får Söderhamn på så vis representera en viss epok, vars tid numera anses vara förbi; med hans ord är det frågan om något av "urtypen" för "de brukssamhällen på landsbygden ... som har präglats så mycket av den svenska industrialiseringen". Således berättar reportaget om hur det moderna svenska välfärdssamhället gått i graven. När fasaden rämnar i Söderhamn handlar det om hur en hel samhällsmodell vittrat sönder och "urgröpts", eftersom själva samhällsfundamentet – bruket och de stora industrierna – till största delen lagts ner eller flyttats någon annanstans. Eller som DI-journalisten Åkerberg kommenterar nedläggningen av den sista stora industrin, Ericsson, år 2003: "Bruksorten hade ingen brukspatron längre". I samma mån som Söderhamn ses som "urtyp" för epokens början framstår samhället också som representativt för dess slutskede, då den svenska välfärdsmodellen ser ut att stå maktlös inför de nya tiderna. Den forna industriorten "drabbas" och blir ett offer för den globalisering som innebär att produktionen flyttas till s.k. låglöneländer. Ingenting tycks därför längre fungera som det ska, hela samhället verkar upplöst och föråldrat. Söderhamn hör uppenbarligen inte längre framtiden till, och därmed inte heller ungdomen – "de unga flyttar". Det som en gång var blomstrande och löftesrikt har, enligt berättelsen, omladdats till något otryggt, tillbakablickande och vagt hotfullt.

Reportaget anknyter med andra ord till "den postindustriella standardberättelsen", vars grundtes är att vi numera lever i ett informations- eller kunskapssamhälle, som står i motsats till det industrisamhälle vi sägs ha lämnat bakom oss sedan slutet av 1900-talet.³ Allt som anses utmärka detta gamla samhälle – bl.a. en mekanisk världsbild, stabila strukturer, kollektivism och hierarkiska ordningar – ses som otidsenliga hinder för utveckling och framsteg. Likaså sägs den typiske arbetaren och själva industriarbetets form höra till det

---

³ Bengt Kristensson Ugglå, *Slaget om verkligheten*, 2002, s. 60 ff.

förflutna, medan det postindustriella samhället befolkas av självständiga, flexibla och driftiga entreprenörer. Motsatserna beskrivs också ofta som en kulturell skillnad mellan en äldre, sluten och trögrörlig kultur, och en ny, mångkulturell rörlighet. Till skillnad mot den socialdemokratiskt formulerade välfärdsstaten, folkhemmet, står kunskapssamhället även närmare en nyliberal ideologi, som förespråkar minimal offentlig inblandning och maximal individuell valfrihet. För Söderhamns vidkommande betyder alltså denna berättelse att allt det som sägs vara dess historiska höjdpunkt och ”föredömlighet” ekonomiskt, politiskt och kulturellt ses som hörande till det förflutna och som oviktigt för nutidsmänniskan – kort sagt att bruksorten Söderhamn per definition inte har någon framtid.

Standardberättelsen finns emellertid både i en negativ och stigmatiserande och i en positiv och idealiserande version. Den negativa versionen beskriver industrisamhällets nedgång, avveckling och fall, och pekar ut ”förlorare”, medan den positiva är en framstegsberättelse som talar om ”vinnare”, nytänkande och innovation, genom att ta avstånd från det förment gamla och föråldrade. Ur ”förlorarnas” perspektiv kan det därmed också hända att det nya samhället verkar destruktivt och olycksbringande, och att det förflutna ter sig som en svunnen guldålder, då allt var i sin rätta ordning, stabilt och i balans.

Berättelsens huvudsakliga poäng är i vilket fall som helst att det som sker är utvecklingens nödvändiga och obönhörliga gång. Förändring är något lokalsamhället ”råkar ut för”, måste anpassa sig till och inrätta sig efter, och antingen förbli i sin tillbakagång eller försöka sälla sig till vinnarnas skara.

Striden om framtiden

När ungdomsbråken blir en riksnyhet är det just frågan om den framtida utvecklingen som ställs på sin spets. Vad som händer för lokalsamhällets del är närmare bestämt att Söderhamn i och med rapporteringen skrivs in i den negativa berättelsen och stigmatiseras som ett ”förlorande” samhälle. Det är som en av kommunens ledande tjänstemän i efterhand beskriver hela den uppkomna situationen: ”media bestämmer agendan”.⁴ Kanske kan man rentav säga att massmedierna driver fram en krissituation för ett helt samhälle i den stund de benämner händelserna som tidstypiska problem – som ”ungdomsproblem”, ”invandrarproblem” och ”problem med främlingsfientlighet”. I en del medier och bland somliga medborgare börjar det också ropas efter ”hårdare tag” mot bråkmakarna. Trycket på kommunens ledande politiker blir åtminstone tillräckligt starkt för att kommunstyrelsen ska kalla till krismöten i Rådhuset,

---

⁴ Intervju med dåvarande kommunchefen Anders Pihlgren 2009-03-12.

där det snart står klart att någon form av insats måste till – och tanken väcks om kraftfulla ungdomssatsningar, stora nog att kunna ”vända utvecklingen”.

En anledning till att ungdomsbråken framstår som särskilt allvarliga är att händelseutvecklingen river upp en mängd kritiska synpunkter, och att kommunens officiella självbild därmed i grunden blir ifrågasatt. Mycket av den politik som förts i kommunen under senare tid har nämligen just syftat till att värja sig mot de negativa berättelserna, till ett avståndstagande från det gamla och till att frammana bilden av ett nytt, framåtblickande Söderhamn. På grund av ungdomsbråken aktualiseras i stället en underliggande konflikt mellan framför allt makthavare – dvs. högre tjänstemän och ledande politiker – och det sociala arbetets baspersonal i bl.a. skolor och socialtjänst. Bland kommunens ledande män och kvinnor visar det sig inte minst finnas en utbredd ovilja att tala öppet om problemen, sannolikt just eftersom många av dem under lång tid ägnat stor möda åt att försöka ändra på den negativa synen på Söderhamn. För dem är den väsentliga frågan i stället hur man ska kunna ta klivet in i det postindustriella kunskapssamhället.

Som ett led i skapandet av det framtida Söderhamn har bl.a. en ”ny anda”, ”söderhamnsandan”, lanserats och marknadsförts, liksom en rad positiva bilder av Söderhamn som ”skärgårdskommun” och som ”den lilla staden med den stora naturen”. Den attraktion man sökt förmodas alltså till stor del ligga i något som just liknar en ”småstadsidyll”. För kommunens förnyelse och inträde i det nya samhället har också en framtidsvision, Vision 2012, antagits av kommunfullmäktige, där nyckeln till framtida framgångar sägs ligga i entreprenörskap och innovation. Här tar kommunen också uttryckligen avstånd från industrisamhällets arv: 2012 är året då ”Jante är begravd för gott”.⁵ Därtill har kommunen initierat ett omfattande förändrings- och förnyelsearbete inom olika förvaltningar och organisationer, bl.a. i samtliga skolor, genom projektet Drivkraft, som ska göra verklighet av visionen.

I ett slag riskerar allt detta att omintetgöras. När fasaden rämnar i idyllen krackelerar också den nya andan, visionerna och framtidsbilderna. Åter igen slungas Söderhamn in i det kristillstånd och de negativa beskrivningar som följt med varje större nedläggning och larmrapport om befolkningsminskningar och sociala problem. Mer än något annat är det alltså själva bilderna och berättelserna om det ”nya Söderhamn” som rämnar – och därmed också framtidsvisionen. Upp till ytan kommer i stället en mängd kritiska röster som säger att situationen är djupt problematisk och bekymmersam.

---

⁵ www.soderhamn.se

Följaktligen utlöser ungdomsbråken en strid om vilken samhällsberättelse som egentligen är den rätta. Såväl i media som inom berörda organisationer ställs motsatta och olikartade verklighetsbeskrivningar mot varandra. Som Ungdomslyftets projektledare senare kommenterar det inträffade uppstår en ”bisarr situation”, ”ett permafrostfenomen”, då det å ena sidan, i medierna, talas om blodiga gängbråk, medan det å andra sidan finns de som förnekar att det överhuvudtaget förekommer några allvarliga problem.⁶

Hur som helst är skadan redan skedd. Kommunens självbild har svärtats ned och konflikterna mellan de olika ståndpunkterna har kommit i öppen dager. Det som sedan händer kan möjligen beskrivas som att kommunens ledning lyckas återta det retoriska initiativet, går till motoffensiv, och börjar ”rätta till” bilden av Söderhamn. Åtminstone kom beslutet om Ungdomslyftet ovanligt snabbt och resolut, vilket just motiveras med hänvisning till att hela kommunens framtid står på spel. Allt talar också för att det verkligen blev ett tillräckligt kraftfullt motdrag. Som vi sett blev det ju återigen möjligt att föra fram en positiv bild av Söderhamn – nu som ungdomskommun – och därmed att så att säga skriva in sig i rätt berättelse.

*

Men betyder då spelet kring berättelsen om Söderhamn att svaret på frågan om hur den osannolika förändringen från ”förlorare” till ”vinnare” kan vara möjlig är att den endast är det på ett retoriskt plan, dvs. att Ungdomslyftet fungerat som en ”återställare” och att allting därmed kan fortsätta på samma sätt som förut? Eller kan det ändå, på ett annat plan, vara frågan om mer långtgående och djupgående förändringar, som ännu inte kommit till uttryck i offentligheten?

För att kunna besvara frågorna vill jag mena att det till att börja med behövs en djupare insikt om vad hela händelseförloppet i själva verket handlar om. Det jag hittills beskrivit är nämligen inte egentligen vare sig en vanlig problembild eller en typisk framstegsberättelse, utan framför allt två svårhanterliga problem eller ”fällor” för förnyelsearbetet i en kommun som Söderhamn.

För det första är det viktigt att lägga märke till att den offentliga striden om ”rätt” berättelse eller bild *hela tiden utspelat sig inom samma förståelseram – den postindustriella standardberättelsen – och att denna berättelse i sig är problematisk, både i sin negativa och*

---

⁶ Intervju/samtal med Marcus Häggström 10/2 2009.

positiva version. Berättelsen leder lätt till antingen svartmålningar eller skönmålning och pendlar ofta från den ena ytterligheten till den andra. En poäng med begreppet ”den postindustriella standardberättelsen” är just att påtala dessa risker, då berättelsen ”ger sken av att vara en homogen universell utvecklingsprocess, som alla samhällen har att genomgå”, och därför förenklar bilden av såväl det förflutna som av det nutida och framtida.⁷

För det andra har händelserna *uppdagat en konflikt om verklighetsbeskrivningen som också är ett demokratiskt problem*, eftersom ”permafrostfenomenet” i praktiken innebär ett tystande av kritiska röster och ett förnekande eller nedtonande av allvarliga samhällsproblem. Om det inte uppstått ett tillräckligt tryck från media och från en del kritiskt sinnade politiker och medborgare hade heller inget hänt, utan hela frågan om ungdomsbråken hade förblivit utom räckhåll för ett öppet, demokratiskt samtal.

Det är med andra ord dags att titta närmare på vad som sker utanför den scen där spelet om framtiden pågår och att lyssna till det som sägs i ”det tysta”. Det har nämligen också visat sig finnas en kritik mot just de bilder och berättelser som vanligtvis syns och hörs, och synpunkter som talar i en helt annan riktning.⁸ Dessutom har den händelseutveckling som ägt rum efter ungdomsbråken medfört en förändringsprocess som på sätt och vis ställt hela frågan om den framtida samhällsutvecklingen i ett nytt ljus, fastän det ännu är oklart vad det egentligen är som har hänt.

Frågan blir därför till sist om samhällets förnyelse och utveckling kan se ut på ett helt annat sätt än vad vi känner till. Och vilken samhällsberättelse behövs i så fall?

---

⁷ Kristensson Ugglå, *ibid.*, s. 64.

⁸ De uppgifter, synpunkter och reflektioner som ges i de följande kapitlen utgår huvudsakligen från de utvärderingar jag gjort av den s.k. presidiekonferensens ungdomssatsningar, projektet Drivkraft och Ungdomslyftet (Mikael Vallström, *Koncept eller kontinuitet?*, 2008, *Nulägesanalys av projekt Drivkraft*, 2009, *Empatiskt lärande och organisatorisk förnyelse*, 2009), från Lotta Svenssons rapport *Drivkraft Söderhamn – på väg mot entreprenöriellt lärande i skolan* (2008) och Maria Vallströms utvärdering av projektet Högtrycket, *Vägar fram – ungdomssamverkan i Söderhamn* (2010).

KAPITEL 1

Hur ett ungdomslyft kan vara möjligt

Rådslagen som blev en vändpunkt

Åter till problemen med ungdomsbråken. I en polisrapport daterad 2007-02-05 beskriver ungdomspolisen situationen på följande sätt:

Polisen i Söderhamn hyser oro för två ungdomsgäng. ... Gängen innehåller ca 30-40 ungdomar tillsammans ... Gängen håller till i de norra delarna av staden ... De rör sig också i de centrala delarna av staden. Gängen är ute sent på kvällar och nätter. Gängen gör sig skyldiga till brott av typen skadegörelse, misshandel och olaga hot. Det har även förekommit bråk mellan gängen vid några tillfällen. Det har då varit regelrätta slagsmål. En del medlemmar i gängen brukar vara utrustade med knivar. Knivar har tagits i beslag av s k butterflymodell. Det förekommer även alkohol i dessa gäng. Några i gängen umgås med personer utanför gängen som använder droger.

Vi pekar inte ut några speciella ungdomar i grupperna som ledande eller de som svarat för brotten. Vår oro gäller hela grupperna. Vi, polisen, måste tillsammans med skola, sociala samt föräldrar få stopp på dessa två gäng.

Rapporten bifogas en kallelse till Föräldrarådslag med föräldrar till ungdomarna i gängen, som ska äga rum några veckor senare, kl. 17.30 den 22 februari i Folkets Hus i Söderhamn. Tidigare samma dag, kl. 13.00, är ungdomarna kallade till rådslag i samma lokal. Vid rådslagen medverkar också ungdomspolisen och personal från skolan, som ska informera ”om det aktuella läget och de händelser som föranlett dessa möten”, samt kommunens medlare Gerd Hedlund-Svärd, som samordnar och leder rådslagen.

Till rådslaget på dagen kommer alla inblandade, sammanlagt 34 ungdomar, samtliga pojkar.⁹ När de samlas sätter de sig i stolar ordnade i form av en vid hästsko, så att alla kan se varandra. Många är skeptiska till arrangemanget, särskilt de svenska ungdomarna ifrågasätter vad det ska vara bra för. Först informerar polisen och skolpersonalen. Stämningen är spänd. Gängen sitter på var sin sida av ”hästskon”.

Vid en fikapaus händer något oväntat, då en av ”värstingarna” i invandrargänget och en ”infödd svensk” byter plats och sätter sig i den andra gruppen. Därmed ”bryts isen”. Man

---

⁹ Skildringen av rådslaget bygger på Gerd Hedlund-Svärds beskrivning (intervju 2009-02-19).

börjar prata med varandra om vad som blivit fel och om vad som kan göras åt saken. Under rådslaget upprättas också en handlingsplan, som ungdomarna gemensamt kommit fram till och som alla ställer sig bakom. Handlingsplanen innehåller tre huvudpunkter och en rad konkreta förslag. Den första punkten är: ”Respektera vandra”. Den andra punkten lyder: ”Sluta bråka och reta upp sig på småsaker och istället lära känna varandra bättre”. I den tredje punkten står det att man ska ”göra roliga saker tillsammans”, t.ex. spela basket eller fotboll. Efter punkterna följer fler exempel eller, som det står, ”önskemål om hjälp från kommunen för att få till stånd intressanta aktiviteter på fritiden”; bl.a. en ”basketplan som alltid är tillgänglig”, ”gratis bad”, ”klättervägg”, ”möjlighet att spela fotboll på gatan”, ”graffitivägg”, ”paintballhall”, ”hiphoppdans” och ”möjligheter till akrobatiska övningar”. Dokumentet uttrycker avslutningsvis en gemensam tro på att det ska gå att hitta en väg ut ur bråken: ”Ungdomarna (34 st) var eniga om att ett umgänge under trevliga och roliga former var lösningen på många problem”.

Även under det efterföljande föräldrarådslaget på kvällen upprättas en handlingsplan. Här kommer man överens om åtta punkter. Liksom i ungdomarnas handlingsplan är första punkten ”respekt för varandra” och sedan önskemål om att helt enkelt mötas och umgås ”i positiv anda och gärna göra saker tillsammans med våra barn”, ”lära känna varandra” och ”utbyta erfarenheter”. I en punkt tar föräldrarna med invandrarbakgrund upp vad de anser vara mest angeläget:

Vi som invandrat till Söderhamn vill gärna få möjlighet att berätta om varför vi kommit hit och hur vår situation ser ut. Det skulle vara mycket bra om kommunen kunde ordna någon eller några träffar för oss att möta andra medborgare där vi kunde berätta om detta.

Handlingsplanens sista punkt uttrycker en gemensam ståndpunkt och uppfattning om hur en önskvärd framtida utveckling ser ut:

Alla vill vi ha ett tryggt och bra samhälle och alla kan vi bidra till detta. En önskan om att vi alla känner delaktighet och samhörighet så att ”vi” och ”dom” mentaliteten inte fortsätter att dominera.

Efter rådslagen tar händelseförloppet en helt annan vändning. Bråken upphör. Föräldrarna blir också mer medvetna om sin egen roll. Kommunen börjar satsa på att skapa nya verksamheter för unga och ta fasta på de lösningar ungdomarna själva ser. På så vis blir det möjligt att utveckla alternativa former av samvaro. Så småningom bildar gängen var sina föreningar – en kickboxningsförening, ”Verkstäderna Fire Fighters Kickboxningsklubb”, och en paintballförening. En av de s.k. ”värstingarna” blir styrelseordförande och en helt annan sorts förebild än vad han varit förut. Under det att gängen arbetar med att ställa i ordning de lokaler

de ska använda börjar de också spontant hjälpa varandra. Sedan dess är de, som Verkstädernas ledare Anne Lindberg säger, ”riktiga kompisar” som numera ”sitter axel mot axel” bredvid varandra.

Bortom mediebilderna: nya samhällsproblem och en fantastisk förändring

– Ärligt talat, problemet blåstes upp. Det var mycket en mediebild, vilket var bra. Annars hade inte resurser satsats, så att man kan se vad som egentligen är problem. Det ruskade om dem som inte är ute på marken ... Men media skriver inte idag: ”vilken fantastisk förändring”. De kommer inte hit alls. (Camilla Sandström, SUS, februari 2009)

Det Camilla säger uttrycker på flera sätt hur de som arbetar med kommunens barn och ungdomar i efterhand ser på det som hände under krisen med ungdomsbråken och på vad som hänt sedan dess. Många menar just att händelserna trots allt fört det goda med sig att kommunledningen äntligen gjort en rejäl satsning och börjat ta tag i de problem man ser i sitt dagliga arbete. Med kommentaren att medierapporteringen ”ruskade om” antyds även att det finns ett glapp mellan samhällets makthavare och det sociala arbetets baspersonal, mellan olika synsätt och uppfattningar om den samhälleliga verkligheten, och följaktligen en underliggande konflikt ifråga om hur sociala problem ska hanteras och förstås.

Liksom flera andra i projektet säger hon också något ganska allvarligt om den roll medierna spelat. De har visserligen fungerat som en pådrivande kraft, men bara till en viss gräns och till priset av att problemen ”blåsts upp”. När det gäller det hon anser vara mest väsentligt både i fråga om orsakerna till ungdomsbråken och om vad som gjorts åt dem – det som ”egentligen är problem” och att en ”fantastisk förändring” ägt rum – syns de inte längre till och bidrar därmed inte heller på något positivt sätt till förnyelsearbetet.

Enligt Camilla har verkligen något radikalt nytt och bättre inträffat i och med ungdomssatsningarna. Efter krisen befinner man sig i en betydligt förbättrad situation, och har börjat arbeta på ett annat sätt än tidigare. Framför allt handlar det om ett mer individnära arbete, om vuxennärvaro och nya former av samarbete:

Överhuvudtaget har det blivit stor skillnad jämfört med hur det var förr. Nu har vi fått en kartläggning av ungdomskulturen i Söderhamn. Ungdomsgrupperingarna är borta – vi hör inte ens talas om dem idag. Vi har också fått en mycket bättre relation mellan unga och vuxenvärlden.

Vi har hittat fungerande metoder och tar tillvara varandras resurser. Nu jobbar vi tillsammans – drar åt samma håll. Ungdomar känner sig sedda och bekräftade. Det finns en ny förmåga att se vilken problematik som finns och att se helheten tack vare att det blivit bra möten, då vi lyssnar på ungdomarna. Vi kan också se att det har blivit mindre gängbråk och mindre skadegörelse och klotter. Risken för bråk är liten nu, det är färre ungdomar som är ute ”utan mål”.

Även främlingsfientligheten har minskat, man accepterar varandra och uttrycker inte samma fula språk. Vi har koll på dem som vill bråka, jobbar med värderingar, markerar när någon häver ur sig glåpord. Vi har dialoger och eftersträvar respekt. Sverigedemokraterna har inte heller längre samma fäste – de får fäste bland vilsna och dem utan tillhörighet. Nu är attityden snarare att det inte är ok att vara främlingsfientlig.

Camilla är själv ledare för Söderhamns Ungdomsstöd (SUS) som hon beskriver som ett ”lugna gatan-projekt översatt till småstadsförhållanden”. Genom att samverka i ett nybildat nätverk, ”Unga Söderhamn”, har SUS också spelat en aktiv roll i lösningen av problemen med ungdomsgängen, tack vare att en av ”SUS:arna” kunnat träda in som tränare för kickboxarna.

Även ungdomspolisen Lasse Melin, som var en av de poliser som uttryckte sin oro i polisrapporten, ger en liknande beskrivning av den nya situationen. Han bekräftar att det blivit betydligt bättre och att man i stort sett fått bukt med de akuta problemen med ungdomsgängen. Han har också en del kritiska synpunkter på medierapporteringen, trots att han själv kontaktade media och ”slog larm”. När han reflekterar över den mediestorm som bröt ut menar han, liksom Camilla, att inget skulle ha gjorts åt situationen utan mediernas påtryckningar, men att mediebilden blev överdriven: ”man blåser på för stort”.¹⁰ Det han ser som viktigast att lyfta fram är i stället de nya samhällsproblem som ligger bakom bråken:

– Det är en ny situation nu. Det tar aldrig slut, man engagerar kompisar, bildar gäng, det blir mer och mer bråk. Men också ett grövre våld. Det sparkas i tid och otid – det gäller nästan alla anmälningar om misshandel att man sparkat någon ...

Det är ett större samhällsproblem. Som t.ex. språkbruket – man reagerar inte längre ... Det är samma språk som i TV-serier, filmer, datorspel. Man kan fara fram som jehun, man har 100 liv. De tror att de är odödliga. Det är klart att det hör ihop. Varför ska alla sparka? Varför säger man ”bög” och ”hora”? ... Man ser hur andra gör. Det är en tydlig förändring, jag har märkt det. Det har blivit råare. Det är inte bara sparkar, man hoppar på någon annans huvud till sist ... Det är råare ute, helt klart. Ett tuffare klimat. Man är hårdare mot varandra.

Han menar också att talet om ”rasbråk” och ”invandrare mot svenskar” bör nyanseras.

Tvärtemot en vanlig uppfattning om att invandrarna bråkat mest är det, som han säger, ”fler svenskar som bråkar”, bl.a. i skolor där det inte finns några invandrare alls, och dessutom begränsat till specifika ungdomsgrupper. Vad som fungerat bäst är insatser byggda på personkännedom, och inte att alla ”dras över en kam”. Sedan framgångarna med det första rådslaget har han också fortsatt arbeta med en form av förebyggande rådslag i skolorna, och tycker att de på så vis ”har hittat ett fungerande arbetssätt”:

– För polisen är det ett unikt tillfälle att komma ut i skolan och informera både elever och föräldrar på ett positivt och förtroendebyggande sätt. Man får ett ansikte på varandra ... Viktigast med rådslagen är att kunna komma fram till inställningen att bry sig om, att man ska kunna ringa hem till varandra, prata om problem, i vetskap om att syftet är att man hjälper varandra och inte kritiserar ... att man stöttar varann, att man har koll, och har ett nätverk. ... Det blir ett föräldraengagemang som man inte har annars. Genom att föräldrar och barn bli mer delaktiga och engagerade blir de också resurser för skolan och i det förebyggande arbetet.

*

---

¹⁰ Intervju 2009-03-18.

Efter att jag träffat och intervjuat dem som arbetar med Ungdomslyftet är det också min uppfattning att något på sätt och vis ”fantastiskt” inträffat. Inte minst står det klart att det gjorts ovanligt mycket på förhållandevis kort tid. Beslutet om satsningarna togs snabbt och med en tydlig intention att tillåta ett stort mått av nytänkande. Överhuvudtaget är projektet sällsynt omfattande och ambitiöst, särskilt för en småstadskommun som Söderhamn. Det bygger också på en ovanlig organisatorisk lösning i och med att projektet styrs direkt av kommunledningen, i stället för att ligga inom de ordinarie förvaltningarna, samtidigt som projektmedarbetarna fått relativt fria händer. Därmed står Ungdomslyftets syfte också nära kommunens övergripande politiska målsättningar. Det ska, som projektbeskrivningen säger, ses ”som en del av Vision 2012”, och verka för jämställdhet och mångfald, ungas delaktighet och inflytande, samt ”motverka segregation, främlingsfientlighet, droger och våld”.¹¹ Liksom kommunens visionsarbete i övrigt förväntas även att projektet ska kunna skapa en ny framtidstro ”för hela Söderhamns kommun”. Ett mer specifikt mål är slutligen att Söderhamn ska bli ”Sveriges bästa ungdomskommun senast 2012”.

Men vad som gör störst intryck är ändå att saker och ting tycks ha förändrats på ett betydligt mer djupgående sätt än normalt. Som många ser det har satsningarna medfört en ny och bättre ”anda”, en ”bry-sig-om-attityd”, ett större engagemang och en stark vilja till förbättring. Det finns också en beredvillighet att hela tiden vidareutveckla arbetet med ungdomarna. Och det finns inte minst mer av ett gemensamt ansvarstagande för ungdomsproblemen i det att alla som Camilla säger ”jobbar tillsammans” och ”drar åt samma håll”.

Resultatet av den nya andan är anmärkningsvärt bra. Sammantaget pekar de synpunkter och uppgifter som framkommit i utvärderingen av Ungdomslyftet på följande förbättringar:

- Det har blivit märkbart lugnare på stan och i skolorna.
- Ungdomsgrupperingarna har försvunnit.
- Ungdomskriminaliteten, skadegörelsen och våldet bland ungdomar har minskat.
- Främlingsfientligheten har minskat.
- Det finns en ny och bättre samverkan mellan olika samhällsaktörer (skola, polis, socialtjänst, integrationsenhet och ungdomsledare).
- Kontakterna mellan vuxna och ungdomar är fler och bättre.
- Vuxnas stöd och engagemang i ungdomars sociala problem har ökat.

---

¹¹ ”Bred satsning på ungdomsfrågor”, tjänsteutlåtande daterat 2007-03-29, av kommunens kultur- och fritidschef Anna Lindqvist och Jan Bergenholtz, informationschef och projektledare.

- Det finns ett större utbud av aktiviteter och fler mötesplatser för unga.
- Det finns fler verksamheter som engagerar, involverar och ger unga inflytande.
- Synen på framtiden som ung i Söderhamn har blivit mer positiv.

Även om varje enskild förbättring inte helt säkert kan sägas bero enbart på just Ungdomslyftet så är helhetsbilden tydlig. Det råder inte heller någon tvekan om att de nya verksamheterna verkligen gjort skillnad för dem som direkt berörs av dem, och att denna skillnad är betydligt större, mer djupgående och långtgående än vad vanliga åtgärder brukar åstadkomma. Flera ungdomar har ”gjort en resa” och funnit nya sociala tillhörigheter. Mycket pekar också på att många ändrat uppfattning om Söderhamn och inte längre har samma mörka syn på hemkommunen, utan ”märkt en positiv skillnad, att kommunen satsar på dem”.¹²

Projektmedarbetarnas egna förklaringar till framgångarna handlar till stor del om att projektet tillåtit ”gå utanför ramarna”. Bakgrunden är då, som många ser det, att de ordinarie organisationerna inte klarade av att hantera situationen med ungdomsbråken och förvärrade sociala problem, och att de konventionella arbetssätten inte längre räcker till. Därför behövs just ett arbete under friare former och ett bättre tillvaratagande av människors lokala engagemang. Som projektledarna Jan Bergenholtz och Marcus Häggström beskriver det skulle Ungdomslyftet ”inte in i en fyrkantig mall”; den något ovanliga målsättningen är i stället att det ska vara ett ”vildvuxet” och ”yvig projekt” som ska prova okonventionella lösningar föreslagna av ”vanliga medborgare”.¹³

En viktig förklaring sägs också vara beslutet att inte gå talet om att ”ta i med hårdhandskarna” till mötes. Enligt kommunalrådet Eva Tjernström bygger satsningarna på ”ett mycket medvetet val att inte jobba med ’hårdare tag’, att inte peka ut vissa”, utan tvärtom jobba utifrån en ”mjukare linje”, inkluderande och ”med alla ungdomar”.¹⁴ I stället för att bli utpekad som problematisk ska var och en känna sig sedd och få en möjlighet att påverka sin livssituation.

En annan förklaring är det socialt medvetna perspektiv som präglar satsningarna. Med den lokala förankringen följer också djupare inblickar i hur de sociala villkoren skiftar inom kommunen, och därmed i ett behov av socialt riktade insatser. Från politiskt håll finns sedan tidigare även en uttryckt vilja att, som det heter, ”skydda de minst lyckligt lottade”. I arbetet med Ungdomslyftet innebär detta i praktiken en prioritering av dem som bor i det omtalade

¹² Intervju med Ungdomslyftets ungdomsdemokratiutvecklare Sergio Manzanars 2009-03-10.

¹³ Samtal med Marcus Häggström och Jan Bergenholtz 2008-12-06 och med Marcus Häggström 2009-02-10.

¹⁴ Intervju med Eva Tjernström 2009-03-24.

problemområdet, ”i de norra delarna”, där invånarna till största delen har en arbetarklass- och/eller invandrarbakgrund. Till de sociala frågor som lyfts i och med satsningarna hör då också det som Ungdomslyftets projektledare i en problembeskrivning betecknat som en ”ghettoisering” av vissa bostadsområden, och följaktligen försöker bemöta med ett mer genomtänkt integrationsarbete.¹⁵

Dessutom finns en större medvetenhet om vikten av sociala perspektiv i fråga om ungdomars val att flytta från eller stanna kvar i kommunen. Som visats i en fördjupad studie förhåller sig arbetar- och medelklassungdomar på olika sätt till den allmänna norm som säger att man som ung helst bör flytta från småstaden för att bli en framtida ”vinnare”, och det därtill på ett sätt som innebär att de som trots allt stannar kvar inte förväntas bidra till samhällets utveckling eftersom de betraktas som ”förlorare”.¹⁶ När Ungdomslyftet gör särskilda insatser för dem som bor norr om ån – som t.ex. i fallet med ungdomsgängen – frångår alltså satsningarna det normen säger, nämligen att de tillhör dem som ”inte har någon framtid”. Målsättningen är nu i stället att låta dem själva formulera och medverka i skapandet av sin framtid, bl.a. genom att bli delaktiga i uppbyggnaden av de nya verksamheterna.

Men det tyngst vägande skälet till Ungdomslyftets framgångar tycks ändå vara att projektet närmat sig de ”egentliga problem” Camilla talar om, dvs. de problem som beror på omstruktureringarna av samhället. Vad de flesta säger är rätt och slätt att det är frågan om en påtaglig samhällsförsämring som bl.a., med ungdomspolisens ord, resulterat i ett ”råare och hårdare klimat”. I takt med de skärpta åtskillnaderna mellan ”vinnare” och ”förlorare” har också den sociala utslagningen tilltagit. Det är, som flera påtalar, många unga som ”faller bort”, ”blir ett B-lag”, ”mår sämre” och ”sjunker i självkänsla”. Till bilden av det nya samhället hör sedan det många upplever som markanta försämringar av villkoren för det sociala arbetet på grund av de ständiga neddragningar, besparingar och effektiviseringar som under senare tid satt sin prägel på all offentlig verksamhet. Några menar till och med att arbetet pressats till bristningsgränsen och blivit ”tyngre än någonsin”.¹⁷

I den kritik som framförs mot omstruktureringarna läggs tonvikten dels vid de rent mänskliga och sociala följderna, dels vid de demokratiska aspekterna. Såttillvida ses samhällsförändringarna väsentligen som inhumana, känslökalla och odemokratiskt genomförda. ”Man har slutat bry sig”, menar man, och ser inte längre till vilka följderna blir för de enskilda individerna. Som beteckningen ”permafrostfenomen” antyder råder dessutom

---

¹⁵ Dokumentet ”SWOT kring problematiken på norr”.

¹⁶ Lotta Svensson, *Vinna och försvinna? Drivkrafter bakom ungdomars utflyttning från mindre orter*, Linköpings Universitet och FoU-Centrum Söderhamn, 2006.

¹⁷ Citaten är hämtade ur intervjuer med lärare i utvärderingen/nulägesanalysen av projekt Drivkraft.

en allvarlig brist på öppenhet, dialog och demokratiskt inflytande i de offentliga verksamheterna.

Därför är det också Ungdomslyftets annorlunda inriktning och öppna karaktär som ses som mest betydelsefull. Ungdomslyftet anses just stå för de sociala, ”mjuka” och demokratiska värden som satts på undantag, och därmed också för ett löfte om att kunna bryta den negativa utvecklingen. Det erbjuder, som många upplever det, en efterlängtd möjlighet att bygga det sociala arbetet på en annan och bättre grund, och mer i överensstämmelse med det man själv ser som mest väsentligt.

Mest anmärkningsvärt är emellertid att dessa ”egentliga” syftemål – både att projektet närmat sig samhällsproblemen och påvisat andra möjligheter – är något som de som arbetar med Ungdomslyftet allt eftersom *upptäckt*, och varken förutsett eller planerat med. Det tycks som om de ändrade förhållningssätten plötsligt uppdragat nya och oväntat kraftfulla drivkrafter, som just upplevs som en fantastisk förändring. Eller som rådslagets ledare Gerd Hedlund-Svärd uttrycker det, har något nytt ”vuxit fram” – ”det har så småningom kommit fram en annan problematik, man har sett mycket mer”.¹⁸

Men som sagt är denna fantastiska upptäckt inte något det skrivits om i medierna. Och därmed har inte heller det som är löftesrikt ännu beskrivits – varför vi egentligen vet väldigt lite om vad som hänt sedan de första rådslagen med ungdomsgängen, och än mindre om hur ett ungdomslyft av detta ”oväntade” slag överhuvudtaget kan vara möjligt.

Att våga mötas

... till sitt egentliga väsen är denna förmåga inte en fråga om åskådning utan om att djärvt och ohämmat svinga sig över till den andre; något som kan kräva den mest intensiva omvälvning i ens egen tillvaro. (Martin Buber, *Det mellanmänniska*, 1954/1995)¹⁹

Som vi sett blev rådslagen en vändpunkt för ungdomarna i gängen. Därefter påbörjades ”en resa” från det s.k. utanförskapet till delaktighet och engagemang i helt andra och nya sammanhang. På så vis ”skruvades bråken om” från olaga hot och våld till organiserad idrottsutövning eller ”lek” – kickboxning och paintball. Genom bildandet av föreningar och lokaliseringen till Verkstäderna har ungdomarna med andra ord tagit plats och blivit delaktiga i uppbyggnaden av ett gemensamt, offentligt rum. Enligt Verkstädernas ledare Anne Lindberg blev detta möjligt först i den stund man började lyssna på dem och fråga vilka lösningar de

---

¹⁸ Intervju med Gerd Hedlund-Svärd 2009-02-19.

¹⁹ Jfr Ingalill Stefansson, *Med den andres liv i min hand*, 2005, s. 73.

själva ser – när ”de får en möjlighet att berätta”. Detta lyssnande är också, som hon säger, det all verksamhet vid Verkstäderna bygger på:

– Grunden för verksamheten är att lyssna in vad ungdomar vill, att bygga på ungdomars initiativ. Vi ska fånga upp idéer och vara bollplank. En grundtanke är också att ungdomar ska ta ansvar, göra saker själva, och att verksamheten ska få vara lite vildvuxen. Det ska finnas utrymme för spontana idéer, kreativitet och för att snabbt kunna förverkliga olika uppslag. Som det ser ut nu så pågår det ständigt en massa projekt i miniformat som drivs av ungdomarna själva. De fixar det mesta själva, vi hjälper till lite när det behövs. Det blir ett flöde hela tiden, det förändras jämt, blir mer levande på så vis. Nu finns allt möjligt, flera olika delar – bl.a. en biograf, café, musikscenen, ett spelrum, och en medieverkstad och ett IT-café under uppbyggnad. Allt bygger på ömsesidigt förtroende mellan vuxna och ungdomar. Vi har fått en familjär stämning och hoppas att det är en anda som har satt sig. Det är raka rör här, en bra jargong, och finns respekt för andra. Vi har nolltolerans vad gäller rasism och mobbing, det klargörs ute på plats vad som gäller. Det har varit lugnt hittills. Ungdomarna är rädda om lokalerna, de känner att det är deras. Man tar också själva väl hand om lokalerna, tar eget ansvar. Det förekommer ingen skadegörelse, man säger till varandra att hålla snyggt. Ungdomarna får ett positivt sammanhang, känner tillhörighet. ...

För att det ska bli bra gäller det att våga mötas, träffas, prata med varandra. Skapa en sån anda. Man måste vara lite modig. Det gäller också att lita på ungdomar, ge förtroende och ansvar. (Anne Lindberg, februari 2009)

Det Anne beskriver är en helt annan form av social gemenskap än tillhörigheten i ungdomsgången. Förutom det rent organisatoriska och materiella ramverket – ekonomiska resurser, anställda ungdomsledare och ordnade lokaler – är Verkstäderna främst en plats där alla möts på i princip jämlika villkor och över sociala och kulturella gränser. Det försiggår ständigt dagliga möten mellan vuxna och ungdomar, och mellan ”svenskar och invandrare”. Ledorden för dessa möten är respekt, förtroende, ansvarstagande och dialog.²⁰ Alltså erbjuder Verkstäderna precis det som efterlystes vid rådslagen – dvs. en mötesplats där ungdomar med olika bakgrund respekterar och lär känna varandra, och där flera av de önskade aktiviteterna blivit förverkligade.

Till skillnad från gängets slutna gemenskap utgör Verkstäderna en helt öppen social tillhörighet, som samtidigt är en samhällelig tillhörighet – ett offentligt rum tillgängligt för alla medborgare. I motsats till de normer och den ordning som råder inom gänget styrs verksamheterna demokratiskt, genom att stå under kommunens ledning, och därmed ytterst av det demokratiska samhällets grundprinciper, såsom allas lika värde och medbestämmanderätt. Omsatt i den dagliga verksamheten innebär detta å ena sidan det Anne beskriver som en ”nolltolerans” mot rasism, våld och kränkningar av andra; å andra sidan att dialoger, öppna samtal och ”bra möten” uppmuntras.

Samtidigt har varken själva verksamheterna eller de demokratiska principerna en helt given form eller ett klart innehåll. Allting görs på nytt, ”byggs från grunden”, och med så stort utrymme som möjligt för ungas egna initiativ och spontana idéer. Det centrala och helt

---

²⁰ I det idékoncept som ligger till grund för Verkstäderna står bl.a. att det ska vara en plats ”med det gemensamt att allt ska bygga på egna initiativ, ansvarstagande, samarbete, gemenskap och trygghet”.

avgörande ”för att det ska bli bra” är den anda som beror på den sorts möten som eftersträvas. Eller som Anne säger, är det frågan om en anda som är sprungen ur modet *att våga mötas*. I själva verket var det just det modet ungdomarna själva visade vid rådslaget, och som sedan kan sägas ha blivit ett slags frigörande eller grundläggande händelse; dvs. som i sig utgör själva den vändpunkt som öppnat upp för möjligheten att skapa den typ av verksamheter Verkstäderna bedriver.²¹

Det var framför allt genom att våga mötas som det gick att övervinna de rädslor som präglade hela det kristillstånd ungdomsbråken förde med sig. När Anne i efterhand beskriver sitt första möte med ungdomarna i gången säger hon också att hon ”nästan var rädd för dem”, men kunde se att ”de är bara pojkar” sedan hon lyssnat på dem. ”Vi är de som har vågat lyssna”, menar hon, och påpekar att ”människor blev rädda när det var bråk ... men om man inte lyssnar är risken att man stannar kvar i rädslan”.

Det är också övervinnandet av rädslan som framstår som mest oväntat och löftesrikt. Därefter blir det möjligt att se varandra på ett väsensskilt annat sätt; i stället för ett hotfullt intryck träder så att säga individerna fram i sin helhet och kan visa andra sidor av sig själva. Deras ”resa” liknar då närmast en fullständig personlighetsförändring, en metamorfos, som ter sig osannolik – det har, som polisen kommenterar det, varit ”otroligt att se”. Ändå har de egentligen inte blivit några andra än de var, utan snarare sitt ”hela” jag. Minst lika anmärkningsvärd som själva förändringen är nämligen att många snarast beskriver det som en stor lättnad och befrielse från något som känts fel sedan de väl lämnat sitt ”gamla jag” bakom sig. Som Gerd Hedlund-Svärd beskriver gängmedlemmarnas ”förvandling” var det avgörande ”att de blev sedda utifrån den kapacitet de hade, att de fick använda sin kreativitet – då blev det bra. Man ville inte bråka egentligen”.²²

Alltså utgör rädslan ett nyckelproblem för varje försök att komma till rätta med människors ”sämre” sidor. Inte minst både skapar och upprätthåller rädsorna olika former av negativa gruppträck. I rådslagen i skolan säger t.ex. eleverna ofta att de gör sådant (t.ex. mobbar eller snattar) de inte själva vill, utan det ”gruppen vill”, och under ett ständigt närvarande hot om våld (dvs. fysisk eller psykisk mobbning). Därför vill de inte heller ”vara i gruppen egentligen”.

Hur rädsorna hanteras får på så vis stor betydelse för såväl individens som samhällets del. Valet av den ”mjuka linjen” kan då närmare bestämt sägas vara ett val att just lyssna och lyfta

---

²¹ Jfr Peter Kemp, *Världsmiddagsgästen*, 2005, s. 230.

²² En liknande uppfattning uttrycks av Marcus Wågström, projektledare för Be Smart: ”Gruppträcket är starkt ... fast man inte egentligen vill är man med ändå på grund av tillhörigheten. Det går av bara farten, man kan vara medveten om att det är fel, men gör det ändå. Man hamnar i en ond spiral” (intervju 2009-03-04).

människors "samtalande" sidor, i stället för att på ett "hårt" sätt agera utifrån rädslans eller våldets egen logik (dvs. tvingade och bestraffande). (Sett ur detta perspektiv kan den "hårda" linjen endast undertrycka våldet, men inte övervinna rädslan, och det dessutom till priset av ett "hårdare" offentligt rum med minskat utrymme för just de möten som kan leda till ett övervinnande.) Men det handlar givetvis även om att samhället överhuvudtaget ger individen en valmöjlighet genom att erbjuda ett "mjukare" alternativ.

Vad som inträffat är med andra ord att Ungdomslyftet visat vilken betydelse *det mellanmännsliga* kan ha i de sociala och samhällsliga gemenskaperna. För övervinnandet räcker det ju inte med vilket möte som helst; det måste, som Buber skriver, vara ett modigt möte, "djärvt och ohämmat", då individerna ömsesidigt förnimmer den andra människan i sitt "hela jag", och då det till och med krävs en "omvälvning" av den egna tillvaron. Det mellanmännsliga mötet innebär alltså att något nästan mirakulöst inträffar, som inte kan tvingas fram, utan endast kan äga rum på ett oförutsägbart och oväntat sätt.

Enligt Gerd har hon själv och de som deltagit i rådslagen "hittat en nyckel" i det mellanmännsliga mötet – först till lösningen av de akuta problemen med ungdomsbråken, men sedan också till det fortsatta arbetet. Det leder, som hon säger, till att deltagarna börjat "öppna för empati", har "verkliga dialoger", där de kan "gå varandra till mötes" och "både ger och tar". De börjar också visa en oväntad och imponerande "klokhets". Samtidigt visar även de vuxna, föräldrar och ledare, ett större engagemang än vanligt. Mötet kan därför på det hela taget sägas ha frigjort en sorts social dynamik eller öppnat upp för en social värld där var och en kan utvecklas (bildas) på ett djupgående och ett närapå obegränsat sätt.

Kanhända visar Ungdomslyftets utveckling på detta sätt rentav hur mellanmännsliga möten kan leda till sociala/samhällsliga gemenskaper som både är optimalt öppna och förmögna att bibehålla det djupt individuella. Verksamhetsutvecklingen skulle i så fall kunna sägas bestå i att "hela" individen sammanlänkas med det samhällsliga; dvs. genom en fortlöpande process då *både* individen och organisationen utvecklas på en och samma gång. Det uppstår då, som Anne säger, "ett flöde" och "mer levande" verksamheter, som varken är låsta vid färdiga koncept eller förutbestämda uppfattningar om "hur unga är". Det väsentliga är i stället att våga utveckla verksamheterna "med" och inte "för" ungdomarna.

En sådan utveckling förutsätter samtidigt att allas jämlikhet försvaras, eftersom utrymmet för det mellanmännsliga och unikt individuella beror på respekten för andras jämlika status. Därmed kan också "nolltoleransen" vid Verkstäderna ses som ett sätt att värna sig mot tillkomsten av just den sorts slutna och hierarkiska tillhörigheter eller lojaliteter som omöjliggör hela den öppnande och dialoginriktade processen. Dessutom behövs gott om tid

och resurser nog för att kunna låta processen ha sin gång, och för att det ska vara möjligt att förverkliga åtminstone några av de idéer till lösningar som dyker upp. Eller som en ledande tjänsteman sammanfattar det: ”nyckeln till framgångar är att lyssna och att samtidigt ha möjlighet att följa upp det som sägs – att ha tillräckliga redskap”.²³

Den sorts förändrings- och utvecklingsprocess som äger rum vid Verkstäderna är i vilket fall som helst typisk för hela Ungdomslyftet, om än förändringarna kan se olika ut. Exempelvis har mötets betydelse även visat sig spela en oväntat stor roll när det gällt att samverka och för de ordinarie organisationernas och myndigheternas arbete. En del av problemen med ungdomsbråken löstes som sagt genom samverkan i ett nybildat nätverk, ”Unga Söderhamn”, just som ett sätt att agera ”mjukt”, men samtidigt också snabbare och mer djupgående. I nätverket medverkar bl.a. en av de lärare som arbetar med skolelever med invandrarbakgrund, och ser ett behov av personnära insatser i arbetet kring dem som riskerar att bli ”problematiska”:

– ... syftet var att bli aktörer som verkligen gör något. Och det har blivit så bra! ”SUS:are” kom in, Anki från integration, ungdomspolisen, vi från skolan, personal från ”soc”, från Verkstäderna, Gerd och Marcus. Vi som hade med ungdomarna att göra. Det är ett nätverk som behövs ... Om det blir problem kan vi ringa varandra. Vi känner ungdomarna, kan göra mycket mer ... Vi vet direkt vem personen är, samarbetar runt samma elev och bryter innan det blir något större. (Lotta Frelin, mars 2009)

Åter igen beror framgångarna på förmågan att bygga goda relationer och skapa ett ömsesidigt förtroende, både inom nätverket och med ungdomarna. Med tiden har det också utvecklats ett större, gemensamt ansvarstagande. Enligt Anki Jonsson vid integrationsenheten lades ansvaret för problemen med ungdomarna med invandrarbakgrund först på henne, men sedan ”har man förstått att det är allas ansvar” och ”allas roll” att bidra till integrationen, och inte ”någons bord”.²⁴ Hon påpekar även att det är först nu, genom nätverket, som det skapats ett öppet forum för diskussion kring integrationsfrågor i Söderhamn.

Poängen med nätverket är inte minst att myndigheter som integrationsenheten, ungdomspolisen och socialtjänsten kan verka och framträda på ett annat sätt än som strikt myndighetsutövande. Förutom att visa sin ”mjuka”, dialoginriktade sida, kan de även arbeta långsiktigt förebyggande genom att lägga grunden för mer förtroendeskapande förhållningssätt. På så vis provas också i praktiken hur en förnyelse inom de ordinarie verksamheterna kan vara möjlig – och dessutom samtidigt förändra ungas uppfattning om myndigheterna. Med ungdomspolisen Lasse Melins ord, gäller det helt enkelt ”att få ett ansikte på varandra” och visa ”att det handlar om att bry sig, inte bestraffa”.

---

²³ Intervju med Anna Lindqvist 2009-03-11.

²⁴ Intervju med Anki Jonsson 2009-03-06.

En av dem som arbetar i SUS påpekar också att skillnaden mellan konventionell myndighetsutövning och de nya arbetssätten har stor betydelse för hur de betraktas ur ungdomarnas perspektiv. Framför allt blir de bemötta med större respekt av ungdomarna och får bättre insyn och möjligheter att ingripa i olika konflikter. ”Om vi kommer in blir det på ett helt annat sätt”, säger hon, och menar att det ”därför är ok för oss att gå in och bryta bråk”. Uppfattningen om ”vanliga” socialarbetare eller poliser är däremot att ”de gör inget”, ”dricker bara kaffe” eller ”är elaka allihop”.²⁵

I berättelserna om de förändringar och förbättringar som ägt rum ligger hela tiden en mer eller mindre uttalad kritik mot hur de offentliga verksamheterna vanligtvis fungerar. Ett återkommande tema är just bristen på mellanmännsliga hänsynstaganden och mer djupgående former av samverkan. Vad flera tycker blivit tydligt är att det i stället ofta är ”rädslor som styr” hur myndigheterna eller förvaltningarna agerar, och att många ”slutat bry sig” om förekommande problem. Samhällets offentliga institutioner framstår då, i sämsta fall, som en sluten och ”rädd värld”, som ungdomarna snarare undviker än söker stöd i.

Den erfarenhet Ungdomslyftets medarbetare gjort är kort sagt att det egentligen inte är ungdomarna det är ”fel på” eller att de har valt sitt ”utanförskap”; det helt avgörande är i stället hur de bemöts, eftersom bra möten bevisligen kan göra hela skillnaden. Det är först när dessa möten kommit till stånd som de kunnat bryta grupptricket och som den enskilda individen kan bli en ”hel”, klokare och modigare människa. Därmed är det också av avgörande betydelse att det finns en sådan social tillhörighet att tillgå, dvs. en helt öppen, social och samhällelig tillhörighet, som var och en har rätt att frivilligt träda in i utan att behöva ”bli en annan”, och utan andra begränsningar än att man även måste behandla andra på samma sätt som man själv blir behandlad.

Att inkludera andra och vidga demokratin

Detta är utmaningen i framtiden: att skapa en syntes av demokratisk jämlikhet och kulturell mångfald. (Seyla Benhabib, *Jämlikhet och mångfald*, 2004)

Överhuvudtaget beskriver de flesta det som att Ungdomslyftets verksamheter successivt blivit mer rörliga och komplexa allteftersom de ”sett mer” i sitt arbete, kunnat gå på djupet och på så sätt hela tiden upptäckt nya möjligheter. Intressant nog har verksamheterna samtidigt också allteftersom förmått inkludera fler grupper av ungdomar och vidareutvecklat de demokratiska ansatserna. Det tycks därför som om ett framgångsrikt arbete med ungas delaktighet och

---

²⁵ Intervju med Tima Eklund 2009-03-16.

ungdomsdemokrati är avhängigt av just den sorts öppna och rörliga hållning Ungdomslyftet kommit fram till; och vice versa.

I och med att det inkluderande och demokratiska arbetet fördjupats har också förmågan att motverka främlingsfientlighet och social exkludering förbättrats i motsvarande grad. Som redan nämnts, har främlingsfientligheten minskat betydligt – i nuläget är ”attityden snarare att det inte är ok att vara främlingsfientlig”. I jämförelse med ”vi-och-dom-mentaliteten” vid tiden för ungdomsbråken rör det sig alltså om en ganska remarkabel förändring, från ett samhälle präglad av exkludering till ett omfattande inkluderande arbete. Åter igen är det förmågan att våga mötas och förekomsten av alternativa tillhörigheter som spelat en avgörande roll. Närmare bestämt handlar det nu om ett övervinnande av den sorts exkluderande nationalism som, enligt Camilla, ”får fäste bland vilsna och dem utan tillhörighet”. De nya arbetssätten innebär att de som arbetar ute på stan och i de olika verksamheterna ”har koll”, ”jobbar med värderingar”, ”markerar”, ”har dialoger och eftersträvar respekt”. Att det ger resultat märks inte minst i den ”nya anda” som skapats vid Verkstäderna: ”... ibland är det ”fifty-fifty” av de med invandrarbakgrund och infödda svenskar. Det är inga problem. Invandrare är tillsammans med svenskar – och det bara fungerar.”

En liknande uppfattning har vuxit fram vid rådslagen. Som Gerd ser det är det visserligen viktigt att markera och ta avstånd från främlingsfientliga synsätt, men inte utan att det samtidigt finns något annat och bättre att erbjuda i stället. Det måste, till att börja med, finnas någon ungdomarna kan vända sig till och känna förtroende för. Sedan behövs en alternativ tillhörighet, en annan plats och en möjlig ”roll” att träda in i, där individerna också kan få en ny status:

Det var då vi började lägga oss i och plocka av deras mantel och kunde sätta på en ny mantel i stället som det funkade – man fick en utväg och blev inte naken.²⁶

Till Ungdomslyftets inkluderande arbete hör även det gemensamma ansvarstagande och de öppna samtal som uppstått kring hela frågan tack vare nätverket ”Unga Söderhamn”. De som deltar i nätverket har helt enkelt börjat tala om och ta tag i de frågor som det tidigare varken funnits ett forum för eller en tillräcklig förmåga att hantera. En av kommunens ledande politiker menar rentav att ”ett tabu bröts i samband med Ungdomslyftet – det var första gången man sa att vi hade problem med integration och främlingsfientlighet”.²⁷

---

²⁶ Intervju med Gerd Hedlund-Svärd 2009-12-19.

²⁷ Intervju med Ove Söderberg (s) 2009-04-03.

Jag tror Söderhamn kommer bli nya Rosengård. Jag vågar inte gå till Verkstäderna som är till för ungdomar för där är det 40+ invandrargubbar som glör på en. Jag tycker det är okej med att ta in en del invandrare men nu är det alldeles för mycket. Jag tror min framtid ser bra ut, jag har stora förhoppningar, fast långt härifrån.

Flicka 16 år (ur uppsats om framtiden i Söderhamn)

För Söderhamns del är det i och för sig frågan om en relativt ny situation, då kommunens flyktingmottagning påbörjades 2003, och med den en långvarig konflikt mellan dem som säger sig vara för respektive mot mottagningen och överhuvudtaget tanken om ”det mångkulturella samhället”. Å andra sidan påminner situationen i Söderhamn på många sätt om de problem många andra kommuner har att brottas med. Till de frågor som börjat diskuteras hör t.ex. följderna av det flera i projektet anser vara allvarliga brister i den skolgång och det boende flyktingarna erbjuds. Kommunen har, menar de, själv bäddat för en tilltagande segregering och ”ghettoisering” genom att hänvisa invandrarna till allmännyttans förfallna miljonprogram på den norra sidan om ån. Följaktligen har de också samlats i särskilda skolor som blivit kända som ”problemskolor”, med dåligt rykte och låg status, liksom bostadsområdet blivit ett problemområde, och, som sagt, ungdomsgängens tillhåll. Som påtalades i rådslagen saknas även tillfällen för vardagligt umgänge och utbyte mellan ”vi” och ”dom”, då ”vi” får veta något mer om vilka ”dom” är, annat än genom rykten och mediebilder.

På det hela taget handlar det alltså om en mycket typisk integrationsproblematik. Precis som på andra håll har händelseutvecklingen eskalerat i det tysta, eftersom varken samhällets ledande krafter eller massmedierna förmått lyfta problemen på ett genomtänkt och långsiktigt hållbart sätt. I stället florerar rykten och hotbilder, åtföljda av officiella fördömanden av det som uppfattas som främlingsfientliga och rasistiska åsikter.

Vad som nu sägs rent ut är att man ”varit usla på integration i kommunen”, handfallna eller bara inte förmått se problemen. I nuläget framstår det därför som mer angeläget att försöka komma fram till konstruktiva samtal och konkreta lösningar, än att bekymra sig om vad som får och inte får sägas offentligt.

Ett exempel på ett sådant sätt att ta sig an frågan är bildandet av en grupp ”tjejer med slöja”. Själva idén väcktes först av Lotta Frelin, då hon såg att tjejerna hade svårt att komma ut i samhället och skulle kunna ”få bättre språk i möte med andra”, utanför skolan och

hemmet.²⁸ Gruppen tog så småningom form under ledning av en av de anställda vid SUS, Tima Eklund, som själv har en muslimsk bakgrund. I likhet med andra ungdomar sägs att även dessa tjejer har påbörjat en ”resa”, från att vara avvaktande eller kritiskt inställda till att vilja pröva på sådant de inte vågat göra tidigare. Men det har också funnits fler hinder att övervinna, bl.a. i det att många bestämt hävdade att projektet är omöjligt att genomföra på grund av att föräldrarna sannolikt är emot det och eftersom tjejerna själva inte skulle vilja delta. (En kommentar var exempelvis ”nej, det går inte att göra något med den gruppen”). Trots det bjöd gruppens ledare, Tima Eklund, in till ett möte där hon berättade om syftet med gruppen:

Det kom ganska många tjejer. Jag berättade om min egen bakgrund som muslim. De var skeptiska till hur jag ser ut, till min klädsel, utan slöja ... Vi försökte få till stånd en träff. Första frågan blev då om det skulle vara på Verkstäderna – de får inte gå dit för föräldrarna. Jag svarade att det bara skulle vara tjejer och på NBV.²⁹

Det blev först åtta tjejer, vi träffades första gången förra hösten. Jag frågade ”vad vill ni göra”, utgick hela tiden från dem själva. De vill också göra mycket, planerar mycket. ... Nu är vi inte bara på NBV och spelar spel, vi provar på basket, innebandy, går till träningslokaler. Vi har en överenskommelse att de tränar när det bara är tjejer där. ... De vet vad de vill, det går bra. Ibland sätter kulturen stopp, då pratar vi om det. Vi pratar också om hur det är i Sverige och jämför med hemländerna.

Jag kan berätta att det gått bra, hur jag klarat mig. Det jag säger är att man får inte tycka att man är mindre värd, att man inte ska sänka sig. Man ska vara trygg i sig själv. ... Många har svårt att hitta rätt, det finns rädsla och aggressioner. De blir bemötta på ett annat sätt än de är vana med, vet inte hur de ska hantera det. Det finns t.ex. en tjej som har varit bråkig, man tittar på henne, hon har svårt att anpassa sig till det. Hon säger att hon är stolt. Jag förklarar att folk är också nyfikna, att hon måste känna sig trygg, och att hon inte kan puckla på andra.

Tanken med gruppen är att de ska få göra det som andra gör, fast på egna villkor. Och så att skapa trygghet. ... Det måste ta tid, jag vill inte förlora dem genom att sätta press.

Det avgörande var första mötet, att de kunde känna sig trygga då. De fick veta att de inte behövde göra något som de inte vill. Allt är på deras villkor. Lotta tyckte: ”de var hårda på dig”. De ifrågasatte, kritiserade och sa att ”du är inte muslim”. Men det är inga problem. Det är inte bara att köra på, vi måste göra det här tillsammans.

Vi kunde bygga ett förtroende. (Tima Eklund, mars 2009)

Än en gång är det alltså frågan om ett ”öppnande” genom mellanmänniska möten och ett stegvis förtroendebyggande. Det som behöver övervinnas är nu både tjejernas skeptiska inställning och känslor av otrygghet – att de känt sig utsatta och uttittade. Allteftersom de vågat mer ser de också ”att det inte är så farligt”. Det skulle med andra ord kunna sägas vara frågan om en sorts långsam och gradvis integrering genom ett successivt vidgande av vad som är möjligt att göra, av hur de uppfattar sig själva och det omgivande samhället. Ändå uppfattas ”resan”, liksom i de andra fallen, som omvälvande och ”otrolig” – den här gången har till och med något ”omöjligt” bevisligen blivit möjligt. När förändringen väl satts igång blir den också självförstärkande. Tjejernas självförtroende har förbättrats och de har nu, enligt Lotta, ”en bättre känsla av att tillhöra samhället – en delaktighet”. Allteftersom har även föräldrar

---

²⁸ Som hon säger var det inte frågan om något ”påbud uppifrån”, utan bara ”mina tankar att de behöver det – jag ser att de behöver komma ut i samhället” (intervju 2009-03-23).

²⁹ SUS delar lokaler med Nykterhetsrörelsens bildningsverksamhet (NBV).

och syskon blivit mer intresserade och positivt inställda. Både Tima och Lotta ser det därför också som tänkbart att på sikt börja blanda in svenska tjejer i gruppen.

Lärdomen är kort sagt att det ”måste ta tid”. Om ”närmandet” inte görs långsamt och hela tiden i dialog – med både tjejerna och deras föräldrar – så skulle det inte fungera. Skulle gruppleddaren ”sätta press” så skulle de inte våga, och riskera att hamna i konflikt med föräldrar eller syskon. Att det finns en vilja och ett mål att bli mer delaktig i samhället är givetvis en nödvändig förutsättning; men målet kan inte nås utan att de gör hela resan. Framför allt måste det ske på ett sätt som hela tiden är i balans med de olika sociala och kulturella sammanhang tjejerna rör sig mellan; dvs. på ett sätt som kan upprätta en fungerande balans mellan samhället (”det svenska”) och föräldrarna (”den kulturella tillhörigheten”). Detta förutsätter i sin tur även att samhällets institutioner – och de som företräder institutionerna – visar sig vara tillräckligt öppna och förmögna till dialog.

Det rör sig alltså om en framgång som mer generellt sett beror på att *både* samhället och de kulturella tillhörigheterna öppnas upp. Eller mer precist sagt, så måste de dialogiska sidorna i de sociala, kulturella och samhällsliga gemenskaperna lyftas fram och sättas i spel. När det inträffar skulle resultatet också kunna sägas bli det Benhabib kallar en fruktbar ”syntes”, genom att individerna ger sig i en ”komplex kulturell dialog” med ”maximala kulturella meningsbrytningar”.

Anmärkningsvärt nog har ju de ”mjuka” arbetssätten visat sig fungera såväl bland de främlingsfientliga som bland dem som kulturellt sett brukar anses stå längst från det svenska samhället – bland de grupper som sägs vara mest ”omöjliga” och slutna i nationellt eller traditionellt ”bevarande” eller ”fundamentalistiska” sociala och kulturella gemenskaper. De som vågat ”resa” har i båda fallen rört sig mellan olika tillhörigheter; antingen genom att lämna en tillhörighet och istället träda in i en ny, eller genom att växla mellan tillhörigheterna, och på så vis överträda en rad gränsdragningar. När de så att säga vidgat sig själva så har de också, om än i det lilla, ändrat något av innebörden av att vara ”svensk” eller ”muslim” från ett ”antingen eller” till ett fullt möjligt ”både och”.

Kanske har de på detta sätt rentav bevisat att varken de enskilda individerna eller de gemensamma sociala och kulturella tillhörigheterna kan ses som helt entydiga, slutna eller låsta i sig själva, eftersom det alltid finns en annan sida, en komplexitet och en dialogisk förmåga, som är möjlig att lyfta fram i mötet. Sådillvida kan också varje individ, kultur och samhälle alltid sägas vara större än sin givna identitet eller kategori. Å andra sidan innebär det, omvänt sett, att den största otjänst man kan göra någon är att nagla fast henne i en ”fast”

eller ”ren” identitet eller kategori – i ”sin grupp” eller ”sin kultur” – och sedan bemöta och behandla henne och hennes tillhörighet därefter.

*

Vad gäller Ungdomslyftets demokratiutvecklande ambitioner är intentionen framför allt att försöka gå ett steg längre och djupare än vanligt. Det handlar då inte minst om särskilda ansträngningar för dem som inte brukar nås eller ”glömmas bort” av samhällets insatser för ungas ökade delaktighet och inflytande. Som kommunalrådet Eva Tjernström uttrycker det ska Ungdomslyftet, i motsats till många tidigare satsningar, ”göra allvar av vackra ord” och ”gå från ord till handling”. Grundidén med hela projektet är, som hon säger, att ”få med ungdomar demokratiskt – att ge unga en bra demokratisk start”.³⁰ Hennes uppfattning är nu också att det faktiskt hänt något väsentligt nytt i demokratifrågan, att man är ”mitt i processen”, har börjat skapa nya arenor och hittat fungerande arbetsformer.

Till de uttalat demokratiutvecklande verksamheterna hör bl.a. Rådslag i skolan, vars övergripande syfte sägs vara att göra kommunens skolor mer demokratiska. Genom rådslagen lyfts de frågor som skolelever och föräldrar ser som viktiga och angelägna, och vad som kan göras åt dem. Synpunkterna formuleras sedan, som vi sett, i en handlingsplan som alla är överens om. Som visat sig blir resultatet också ett betydligt större gensvar och engagemang från både elevernas och föräldrarnas sida än vanligt. På så vis tillhandahåller rådslagen nya verktyg för inflytande och påverkan, och blir ett forum som ”lyfter underifrånperspektivet”. Enligt delprojektets ledare Gerd Hedlund-Svärd ska rådslagen helt enkelt ses som ett sätt att ”försöka införa en annan tradition i skolan, som bygger mer på lyssnande möten och mindre på informerande”.

Ett annat exempel är det drogförebyggande projektet Be Smart, som också vänder sig till kommunens skolelever, och därför medverkar i en del av rådslagen. Här menar nu projektledaren Marcus Wågström att det så småningom vuxit fram en tanke om att i stället för projektformen bilda en förening med ungdomar själva i styrelsen och med råd i varje skola, där eleverna själva kan börja ta initiativ och bli drivande. Eller som han själv säger, är grundtanken ”att ungdomar ska vara med och tycka till – det känns naturligt att de får vara med ... nu är det dags att de får ta över och styra också”.³¹ Han tänker sig också att Be Smart på så sätt kan bli ”något man har med sig i hela livet”, eller med andra ord en god

---

³⁰ Intervju med Eva Tjernström 2009-03-24.

³¹ Intervju med Marcus Wågström 2009-03-04.

demokratisk erfarenhet. Poängen skulle även kunna sägas vara att koppla ihop tillhörigheten och engagemanget med det demokratiska inflytandet, eftersom de som känner tillhörighet och engagerar sig i verksamheten också visar ett större demokratiskt intresse. Att få med unga i styrelsen har visat sig vara ovanligt lätt just eftersom tillhörigheten är ”positiv”, i meningen att många känner stort förtroende för både verksamheten och ledaren, och märkt att de inte bara tillfrågas, utan faktiskt kan påverka vad som görs inom projektet.

Överhuvudtaget finns det, som jag ser det, en oväntat stor beredvillighet att pröva ett långtgående ungdomsinflytande och en stark tilltro till ungas förmågor. Det är inte heller endast ”vackra ord”, utan tas också, liksom i Be Smart, ofta initiativ till ytterligare steg, eftersom det ”känns naturligt”. Den erfarenhet många gjort är sedan att det är först då, genom en stegvis process, som ett genuint demokratiskt engagemang växer – som det går att ”få med unga demokratiskt”. Mot den bakgrunden blir det också tydligare vilka brister de vanliga modellerna för demokratiutveckling lider av. De framstår, som flera säger, alltmer som en sorts ”bredvid- eller låtsasdemokrati”, modellerad efter kommunfullmäktiges och de politiska partiernas funktionssätt, men utan reellt inflytande. Dessutom brukar endast en begränsad, ”redan frälst” skara engagera sig, medan det stora flertalet – och alldeles särskilt dem som sägs stå längst från samhället – inte alls är intresserade.

Denna uppfattning framförs inte minst av Ungdomslyftets ungdomsdemokratiutvecklare Sergio Manzanares. Efter att en rad olika modeller och arbetssätt prövats menar han att det numera står klart att det behövs helt nya grepp. Den ”vanliga demokratin” räcker helt enkelt inte längre till, utan vi måste, som han uttrycker det, ”demokratisera det vi redan har” – t.ex. skolan och kommunens olika verksamheter för unga. Han ser också fler möjligheter till ytterligare demokratisering genom Ungdomslyftet. Genom s.k. framtidsverkstäder har det bl.a. väckts tankar om att skapa en ungdomsstyrelse för Verkstäderna, som skulle kunna vara ett steg mot mer ”formell makt” eftersom ”man måste ha makt att bestämma också, att vara verkligt delaktiga”. Det skulle, enligt Sergio, kunna ”vara ett häftigt experiment – att verkligen överlåta ansvar åt ungdomar”. Och han fortsätter:

– Målet för hela Ungdomslyftet måste vara att det blir fler ungdomar som är delaktiga och får inflytande. Vi ska inte köra ungdomsråd eller ungdomsdemokrati som ett parallellt spår, som något vid sidan om. Det måste i stället in i alla verksamheter, även in i alla berörda förvaltningar och i kommunen i stort. Det behövs en genomgripande demokratisering. Vi vet också att det inte har fungerat bra förut, att det lätt blir en låtsasdemokrati eller bara redan engagerade som kommer. Vi försöker därför jobba på ett annat sätt, mer uppsökande, mer på ungas villkor. Vi har också hittat de som inte alls är engagerade. Jag tycker att vi är på rätt väg.

Ändå återstår det mesta att göra. Framför allt gäller det att ge ungdomar mer ansvar, t.ex. pröva större inflytande i skolorna. Vanliga elevråd fungerar inte, det finns inte heller mycket inflytande i skolan över viktiga saker. Farhågan inför framtiden är att när det kommer till kritan så backar man. Det finns många som är rädda för att ungdomar är oseriösa. Men det är att underskatta ungdomar. De är seriösa när de får förtroendet, när de

förväntas vara det. Det är också viktigt att även få med äldre, att t.ex. jobba mer med medborgardialoger. Om föräldrar är negativa och inte ser möjligheter att påverka så går det inte heller. (Sergio Manzanares, mars 2009)

Sergio menar att anledningen till att många unga har låga förväntningar och lågt förtroende för de demokratiska institutionerna är att de inte får vara med och påverka sådant som rör dem själva. Han menar därför också att det gäller att arbeta mer uppsökande, att ”finnas på andra arenor”, och framför allt visa att man vill något annat och mer än vanligt. Den som vill komma längre måste dessutom vara mer socialt medveten, eftersom det främst är unga med arbetarklass- eller invandrarbakgrund som visar minst intresse för de demokratiska institutionerna, eller kanske snarare tvärtom uppfattar det som att institutionerna egentligen inte visar så stort intresse för dem själva och deras livsvillkor.

Vad som poängteras är alltså åter igen att det är fullt möjligt att även få med de ”svåra” grupperna demokratiskt – de som man vanligtvis inte når eller som ”inte alls är engagerade” – förutsatt att också själva demokratin breddas, bl.a. genom ändrade arbetssätt och former för medverkan. Precis som tidigare beror det hela på en involvering av individerna ”på deras villkor” och på ett visat förtroende, som kan övervinna bristen på tillit till demokratin – dvs. på hur de unga blir bemötta av demokratins företrädare. Som Sergio antyder finns också en utbredd syn på unga som ”oseriösa” och oförmögna till ansvarstagande. Att inte anförtros verkligt inflytande återverkar sedan både på självuppfattningen och på uppfattningen om demokratin.

I själva verket ställer de demokratiutvecklande verksamheterna frågan om vem medborgaren är och om vad demokratin kan vara på sin spets. Som jag ser det har de i praktiken ändrat innebörden av vad det är att vara en ”ung medborgare” – de har, vill jag påstå, faktiskt *öppnat upp för ett mer omfattande (inkluderande) medborgarblivande*, och därmed även för *en vidgad demokrati*. När det fungerar som bäst ingår individerna just i ett blivande, i en process, utan en på förhand fastställd medborgaridentitet. Det behövs då ett maximalt utrymme för olikhet, eftersom exempelvis unga invandrartjejers medborgarblivande ser radikalt annorlunda ut än vad det gör för ”infödda” medelklasspojkar. Som vi sett måste tjejerna hitta en fungerande balans och ständigt ”förhandla” mellan den samhällseliga och kulturella tillhörigheten; men de kan därmed också bidra till att göra medborgarskapet mer omfångsrikt och förenligt med kulturella skillnader. På ett liknande sätt kan även unga mer generellt lyftas från ett begränsat eller ”mindervärdigt” medborgarskap till ett fullvärdigt, dvs. från att just bara som ”ung” tillhöra en sorts sär- eller bredvidkategori till att betraktas och

behandlas som ”seriös” och få reellt demokratiskt inflytande, ”utan överprövning”.³² Därmed ankommer de ungas involvering i demokratin inte heller endast på dem själva eller på de vuxna, utan sker bäst genom en fortlöpande dialog mellan unga och vuxna med förmåga att stötta och vägleda på ett lyhört sätt.

Ett nytt samhällstillstånd?

Söderhamn är en stad där det står och väger. (Lärare vid CFL, oktober 2009)

Hur mycket vågar vi bygga upp? (Anne Lindberg, februari 2009)

Det jag uppfattar som mest anmärkningsvärt med de mellanmännsliga, jämlika och ”öppnande” möten som ägt rum är kanske ändå egentligen inte just vad som händer i mötet, utan snarare hur enkelt, självklart och ”befriande” det visat sig vara. Det är, som Ungdomslyftets medarbetare lite förvånat säger, något som ”bara fungerar”, som ”är så enkelt att det är svårt”. Det som sker sedan mötet väl ägt rum reser i sig inga nya problem eller större hinder; det är tvärtom själva nyckeln till den problemlösning och de framgångar som uppnåtts både i fråga om social och kulturell inkludering och demokratisk utveckling. Med tanke på hur hela krissituationen hanterades verkar det rentav kunna leda till en förändring av hur samhällets institutioner bemöter och förhåller sig till ungdomsfrågorna.

Men vad som också visat sig är i hur hög grad ”det enkla” beror på de speciella förutsättningar som råder inom Ungdomslyftet. När det gäller att verka inom de etablerade organisationerna blir det en helt annan sak. Vad som hänt är då att de nya verksamheterna tvärtom aktualiserat en mängd underliggande konflikter och motsättningar, bl.a. när det sociala arbetets baspersonal börjat lyfta olika sociala problem. För dessa organisationer har Ungdomslyftets arbetssätt följaktligen snarare framstått som problematiskt och kontroversiellt än som enkelt och utvecklande.

Här får nu det öppnande och ”djupa” mötet en helt annan funktion och innebörd. Även om syftet alltjämt är att förnya och förbättra sätts betydligt besvärligare processer igång, som kännetecknats av att vara svårhanterliga, konfliktyllda och kantade av irritation. I några fall har också konflikterna eskalerat i öppna konfrontationer.

Än en gång hör Rådslag i skolan till de tydligaste exemplen. Genom att ”utifrån” försöka demokratisera skolans arbete med sociala frågor och påtala allvarliga brister och problem – främst med mobbning, kränkande språk och dålig skolmiljö – som skolan inte alltid vill kännas vid eller ser på ett annat sätt har det vid flera tillfällen hänt att rakt motsatta

---

³² Intervju med Eva Tjernström 2009-03-24.

uppfattningar ställts mot varandra. Det är då framför allt skolans ledning som reagerat mot både själva tillvägagångssättet och vad som sagts vid rådslagen. Ur skolledningens och skolförvaltningens synpunkt menas bl.a. att rådslagen verkat som ”en solitär som skär rakt in i verksamheten ... rätt in i lagstadgad ordning”, och därmed skapar ”okontrollerbara processer”.³³ Utifrån projektets perspektiv hävdas å andra sidan att rådslagen motarbetats och ibland inte ens ”blivit insläppt” i skolan, utan snarast uppfattats som något hotfullt och störande – som ”något som katten släpat in”.³⁴

Konfrontationerna mellan de olika organisationsformerna och synsätten är också en ständigt återkommande fråga. Den går igen i nästan varje samtal kring hur arbetet med ungdomsfrågorna ska se ut fortsättningsvis. Dels uttrycker de som arbetar inom Ungdomslyftet ofta en helt annan syn på vilka lösningar som behövs i framtiden än de som företräder de ordinarie förvaltningarna, dels finns tydligt märkbara motsättningar mellan ledningen och underordnad personal. Ungdomslyftet framstår då som särskilt kontroversiellt eftersom det står bortom förvaltningsledningens kontroll och har fått kommunledningens mandat att ta upp frågor som är obekväma för de ordinarie organisationerna. Men som visat sig så återkommer motsättningarna också på en både djupare och mer allmän nivå, och rör, slutligen, även synen på själva den sociala och samhällseliga verkligheten.

Vad jag kan se handlar det därför egentligen om något betydligt mer än om att endast vara en konflikt mellan ledare och underordnade eller mellan olika synsätt; det handlar snarare om frågor rörande *ett helt samhällstillstånd* och *en ny samhällsproblematik*. På grund av ungdomssatsningarnas politiska tyngd, omfattning och speciella karaktär kan de också sägas ha ruskat om hela samhällsfrågan. Satsningarna har ju inte bara låtit en mängd kritiska röster komma till tals; de har också framkallat motreaktioner, medfört maktförskjutningar och skapat nya handlingsutrymmen. På så vis har även underliggande nät av relationer och maktförhållanden som av olika anledningar varit osynliga synliggjorts, blivit märkbara och föremål för diskussion.

Ungdomslyftet har på det hela taget väckt en mängd olikartade reaktioner, synpunkter och ställningstaganden som så att säga ger oss en ögonblicksbild av hela samhället. Intressant nog stämmer denna bild inte alls med de etablerade bilderna och beskrivningarna av ”småstadskommunen Söderhamn”, eller med hur småstadens invånare normalt sett förmodas vara. När jag ställer alla uttalanden och intryck bredvid varandra kan jag helt enkelt inte se annat än att de åskådliggör ett till största delen hittills nytt och förbisettt samhällstillstånd, dvs.

---

³³ Intervju med Margareta Högberg 2009-03-09.

³⁴ Intervju med Gerd Hedlund Svärd 2009-02-19.

ett tillstånd som ännu inte blivit beskrivet i sin helhet, och som varken låter sig beskrivas av den postindustriella standardberättelsen eller endast ur ett kritiskt underifrånperspektiv.

Min uppfattning är kort sagt att vi har att göra med *ett i grunden ovisst, heterogent och komplext samhällstillstånd*. Som vi sett kan både individerna och de sociala och samhälleliga gemenskaperna mycket väl visa helt andra sidor än de förväntas ha och snarast vara mångtydiga och ”oavgörbara” till sitt väsen. Därmed håller inte heller några föreställningar om ett enhetligt eller entydigt samhällstillstånd måttet. Vad som är slående är i stället hur de olikartade utgångspunkterna ständigt bryts mot varandra, ibland uttrycks av en och samma person, och att det som sägs ofta inte alls överensstämmer med vad som faktiskt görs. Allting drar så att säga på en och samma gång åt olika håll. I denna ovisshet ligger, å ena sidan, en möjlighet till oväntade förändringar, men, å andra sidan, uppenbarligen också djupgående och svårhanterliga motsättningar. Vi har därför även att göra med ett tillstånd som dels är *präglad av ständig konflikt*, dels av *misstro*.

Detta betyder med andra ord att vi, tack vare Ungdomslyftet, kan börja bilda oss en uppfattning om ett betydligt mer mångtydigt, motsägelsefullt och föränderligt Söderhamn än vi vanligtvis föreställer oss – ett Söderhamn som ständigt skiftar utseende och karaktär beroende på från vilken utsiktspunkt det betraktas. Det ser dessutom väldigt olika ut beroende på vilken del eller vilka områden av samhället uppmärksamheten riktas mot, liksom organisationerna eller verksamheterna kan framställas på skilda sätt utifrån olika synpunkter. Ifall man tittar närmare och mer på djupet är det inte heller alls avgjort i vilken riktning samhället rör sig – och därmed, som läraren vid CFL säger, också frågan om *ett tillstånd där det står och väger*. (Det han säger syftar på att synen på och hanteringen av flyktmottagningen inte förändrats på något genomgripande sätt, utan fortsätter pendla mellan motsatta ståndpunkter, och mycket väl kan vända i en mer främlingsfientlig riktning igen.)

Det här avspeglar sig inte minst i de uppdagade spänningarna inom organisationerna och till viss del även inom Ungdomslyftet. Närmare bestämt finns allt som oftast en tydligt märkbar diskrepans mellan ett förvaltande, administrativt och ekonomiskt grundat synsätt, med tonvikten lagd vid organisationens eller projektets formella uppdrag och styrande funktioner, respektive ett praktik- och individnära perspektiv, med utgångspunkt i de enskilda ungdomarnas egenskaper och förutsättningar socialt och kulturellt sett. Förutom den ”vanliga” motsättningen mellan ledare och baspersonal yttrar sig de skilda utgångspunkterna även i en mer djupgående konflikt mellan olika värden och målsättningar med arbetet. Exempelvis ses Ungdomslyftets mål att bli ”årets ungdomskommun” av flera medarbetare som ett typiskt

”jippobetonat” mål, som riskerar att leda till att ”kommunen slår sig till ro” och låter sig nöja med att Söderhamn kan framstå som en vinnande kommun, i stället för fortsatt arbete med de ”egentliga” problemen. En eventuell framgång kan alltså paradoxalt nog även uppfattas som ett slags tillbakagång.

Vad som också blivit tydligt är att de underliggande motsättningarna ofta förblir outtalade, ”pyr i det tysta”, och därmed just leder till misstro. Bland många unga råder som sagt en utbredd och djupgående misstro och misstänksamhet mot hur samhällets institutioner och ledande krafter vanligtvis agerar – de ”bryr sig inte”. Därtill känner man sig svikna av samhället och de vuxna.³⁵ På ett liknande sätt hyser personalen ”på marken” ofta en stor misstro mot både chefer och kommunens ledande politiker, främst på grund av bristen på inflytande och dialog ifråga om större förändringar – vilket upplevs som att ledningen egentligen inte lyssnar på dem och tar alla viktiga beslut ”över personalens huvuden”. Kommunens ledande män och kvinnor uppfattar det å sin sida ofta som att både ungdomarna och personalen inte är tillräckligt benägna att förändra sig eller sitt arbete, eller ”bara är missnöjda”. Från båda håll finns alltså en misstanke om att den som intar en annan ståndpunkt agerar utifrån dolda motiv. Inte minst finns också ett utbrett ifrågasättande av *hur* och *varför* de ständiga omstruktureringarna genomförs, eftersom förändringarna, oavsett om de är nödvändiga eller inte, går stick i stäv med de värden och syften som de flesta ser som viktigast i det sociala arbetet. Priset för de genomförda samhällsförändringarna blir i vilket fall som helst ett förlorat förtroende, eller kanske rentav en ”förtroendekris”, som varje försök till samhällsförnyelse och demokratisk utveckling har att förhålla sig till.

Sammantaget står vi alltså, vid denna punkt, inför vad som kan sägas vara en väsentligen ny, samhällsomfattande och djupgående problematik: inför *frågan om hur just detta tillstånd av ständig ovisshet, konflikt och misstro kan hanteras på ett samlat, samhällsomfattande och tillräckligt varaktigt sätt*. Problemen tycks dessutom ha den egenheten att de tenderar att förvärras med tiden, dvs. leda till just den vanmakt, den ”permafrost” och den grundmurade misstro som plötsligt försatte ett helt samhälle i ”en bisarr situation” med diametralt motsatta uppfattningar om vad som inträffat och om själva samhällstillståndet.

Det här är nu i och för sig inte en problematik inom Ungdomslyftet som sådant; men väl i relation till de ordinarie organisationerna och överhuvudtaget i förhållande till det omgivande samhället. Detta leder oss i sin tur till det bestående problemet med att den sorts sociala tillhörigheter, de dialoger och det förtroendebyggande som skulle bidra till att lösa problemen

---

³⁵ Svensson, *ibid.*, s. 109.

omöjliggörs i den stund det motsatta synsättet förnekas – som först visade sig i fallet med ”permafrostfenomenet”, men även kvarstår i de fortsatta spänningarna mellan de ”fria” och de ordinarie organisationerna. Eller mer precist sagt, så talar det mesta för att den ”nya” problematiken inte kan hanteras annat än *under förutsättning att alla anspråk på en enhetlig, odiskutabel och allenarådande (hegemonisk) verklighetsbeskrivning överges*. Vad som måste till är i stället ett ömsesidigt erkännande och en förmåga till förhandling även ifråga om ”hur det är”. Möjligen är det också just i den riktningen samhället börjat röra sig eftersom hela det förändrings- och förnyelsearbete kommunen beslutat om även syftar till att de ordinarie förvaltningarna och organisationerna – bl.a. skolan – ska bli mer öppna och dialoginriktade.

Men det finns också ett återstående problem även för Ungdomslyftets del, som kan sägas bero på en negativ ovisshet och en kvarstående oro inför framtiden. Problemet ligger närmare bestämt i själva projektformen och i att det överhuvudtaget inte finns någon långsiktigt hållbar lösning för de nya verksamheternas fortsatta existens. Även om det finns löften, kan ingen idag ge besked om hur framtiden ska se ut för de olika delprojekten, och inte heller om hur arbetssätten och de goda erfarenheterna ska kunna tillvaratas och vidareutvecklas. Trots alla framgångar finns det därför också bland projektmedarbetarna en allt överskuggande fråga (och farhåga) om hur framtiden ska te sig – en fråga som upplevs som negativ eftersom den inte går att påverka och till stor del ägs av de ledande krafter man misstror. Ovissheten sätter på så vis sin prägel både på det arbete som bedrivs i projektet och i relationen till ungdomarna, som inte heller kan få något klart besked om de verksamheter de engagerat sig i ska få finnas kvar i framtiden. Det sätter därmed också en hämsko på själva det kreativa och nyskapande arbetet – eller som Anne säger: ”Hur mycket vågar vi bygga upp?”

Nycklarna till de nya samhällsfrågorna

– Jag ser det som en ny katalysator, som behövdes, och som kan jobba utanför ramarna ... Vi sparkade helt enkelt in något nytt. Vi måste våga – ta på oss ansvar. Frågan är så stor. Nu åtgärdas saker och ting direkt, det fungerar som ett demokratiskt system.

Det har handlat om att våga släppa taget, att lita på att andra människor skulle finna lösningar. Vi träffade många som ville vara med, många hörde av sig med förslag på vad som kunde göras. Jag kände: ”jag kan kliva tillbaka”. Vi släppte fram dem. Det är viktigt att så många som möjligt är med.

Man sätter sin trovärdighet på spel. Jag har själv gjort det som politiker – om det misslyckats, skulle jag sluta. Risken fanns att jag gjort en felbedömning. (Eva Tjernström, mars 2009)

I ovanstående uttalande beskriver kommunalrådet Eva Tjernström hur Ungdomslyftet ”sparkades igång”. Det hon framhåller som avgörande för projektets tillkomst är inte de ekonomiska resurserna, den fria organisationsformen eller det politiska stödet, utan något helt annat: ett risktagande som samtidigt är ett överlåtande av ansvar. Hela förnyelseprocessen

sattes närmare bestämt igång i just det ögonblick som kommunens ledare visade tilltro till de medborgare som ville försöka lösa problemen med ungdomsbråken – i själva överlåtandeögonblicket. I och med detta överlåtande fick också processen en speciell karaktär; det ingöts så att säga ett mod och en tillitsfullhet i den.

Precis som Tjernström menar är det verkligen frågan om en genuint nydanande process. ”Att våga släppa taget” innebär ett slags frigörelse från de givna och förutsedda tankemodellerna – och därmed ett tillåtande av det oförutsägbara. I stället för att hålla sig inom de vanliga ramarna ger man sig, som Tjernström sedan säger, ”in i en typ av lärandeprocess”, som just är ett oförutsägbart prövande av dittills okända lösningar. Som makthavare innebär det att hon måste förlita sig på andra och ge dem ett större handlingsutrymme. Tjernström säger till och med att hon satt sig själv, sin position och sin trovärdighet på spel; att det handlar om att våga misslyckas. Förnyelsens pris är alltså en fundamental sårbarhet. Å andra sidan går det att vinna desto mer. Sedan kommunens ledare släppte taget har överlåtandet av ansvar återgäldats med ett större ansvarstagande än vanligt, och den visade tilliten till andra människor och deras lösningar besvarats med ett stort engagemang, handlingskraft och initiativförmåga – ”nu åtgärdas saker och ting direkt”.

Vad Tjernström beskriver är egentligen hur hela projektet – Ungdomslyftet – fötts och vuxit fram ur själva situationen i sin helhet, dvs. som ett direkt svar på ett akut samhällsproblem (ungdomsbråken) *under det att händelserna äger rum och i deras omedelbara närhet*. Det oväntade och oprövade beror inte minst på att det är frågan om lösningar som är sprungna ur människors erfarenheter av lokala förhållanden och engagemang i konkreta individer. De nya verksamheterna har på så vis vuxit fram ”underifrån” och ur ett specifikt socialt och kulturellt sammanhang, och inte som en lösning som hämtats ”uppifrån” eller ”utifrån”. Inte heller rör det sig om något fixt och färdigt koncept. Sedan ”igångsparkandet” har verksamheterna också fortsatt ha just denna öppna karaktär och vidareutvecklats i takt med händelseutvecklingen, i samverkan med både andra parter och med ungdomarna själva, och i ständigt samspel med en omgivning som oupphörligen förändras.

Att man ”jobbar utanför ramarna” är alltså inte bara ett uttryck för ”frihet” och ”vildvuxenhet”; det är, om än oavsiktligt, också en avvikelse från de etablerade föreställningarna om hur den samhälleliga verkligheten är beskaffad. Man försöker så att säga inte tvinga in verkligheten i en färdig modell eller på förhand fastställa framtiden, utan förhåller sig i stället till de samhälleliga, sociala och kulturella förutsättningarna ”som de är” och inte ”som de borde vara”. På ett motsvarande sätt utgår verksamheterna inte heller från

hur de enskilda ungdomarna förväntas eller bör vara, utan helt enkelt från dem själva, från vad de önskar, vill och kan göra utifrån sina givna förutsättningar.

Det väsentliga är att det upprättas ett *dialogiskt* förhållande, dvs. ett ömsesidigt utbyte mellan ”underifrån” och ”uppifrån”, och därmed *inte längre är frågan om ett motsatsförhållande*. För detta behövs än en gång ett överbryggande mod – denna gång *makthavarens* mod att ”släppa taget” och ”lita på andra”. Därigenom anförtros också en del av makten åt medborgarna själva; de får, tack vare överlåtandet, större befogenheter att agera fritt och utifrån sitt eget omdöme, samtidigt som deras arbetssätt får en mer legitim status.

Samtidigt står makthavaren hela tiden kvar som ansvarig för de processer som satts i gång och måste följa det som sker, föra en fortsatt dialog och diskutera eller försvara det offentligt.

*

Min uppfattning är nu att det Tjernström säger i själva verket talar för att Ungdomslyftet faktiskt funnit några av nycklarna till de nya samhällsfrågorna. Genom att just ”samspele” och börja i ett övervinnande av den misstro som blockerar alla mer djupgående lösningar av problemen visar det sammantaget på en möjlighet att hantera tillståndet i sin helhet. Tjernström talar först och främst om vad som kan göras ”uppifrån”, av den politiska ledningen; men också om hur motsatsen mellan ”uppifrån” och ”underifrån” kan brytas och ersättas med ett samspel och en jämnare fördelning av den politiska makten och ansvaret för de sociala verksamheterna. Resultatet blir, som vi sett, en friare och mer självstyrande verksamhetsform, och dessutom mer öppna och djupgående former av samverkan. De nya organisationerna har sedan så småningom också utvecklat en speciell förmåga att så att säga mejsla fram, finslipa och kontinuerligt stämma av sina ”verktyg” (arbetssätt) i den sociala och samhällsliga kontext de används i, vilket, vill jag mena, även innebär att verktygen blir mycket väl anpassade just till det aktuella samhällstillståndet. De blir kort sagt *optimalt samhällsrelevanta*. (Ett tecken på samhällsrelevans är också förmågan till omprövning och att allteftersom ta tag i och rätta till de konflikter som uppstår under resans gång.)

Dessa nycklar har framför allt visat sig ha *en mängd öppnande, vidgande och vitaliserande effekter*. Erkännandet av problemen har, som vi sett, medfört ett vidgat offentligt samtal kring bl.a. integrering och demokratifrågor, liksom överlåtandet av ansvar återgåddats med ett större ansvarstagande, och den visade tilliten frigjort individernas ”goda vilja”. Slutligen har också uppfattningen om det omgivande samhället vidgats, eftersom samhällets förändring och framtid faktiskt blivit en mer öppen fråga. De ändrade förhållningssätten innebär dessutom att

de vägledande begreppen och politiska målen – jämlikhet, delaktighet, integrering, mångfald, etc. – i praktiken öppnats i meningen att de blivit mer förhandlingsbara, tänjbara och möjliga att fylla med nya innebörder.

Det konkreta resultatet blir i sin tur ett byggande av *öppna, demokratiska och lärande organisationer*. Dessa organisationer är då snarare målstyrda än detaljstyrda, och snarare ”utåtvända” än ”inåtvända”. De kan också sägas vara mer mångfacetterade, komplexa och icke-hierarkiska organisationer, med utrymme för ”modiga” möten, och därför även organisationer som i högre grad värdesätter människors ”klokhets” och empatiska förmågor. I den stund de öppnas utåt motverkas också det organisatoriska egenintresset; man kan, som i fallet med nätverket Unga Söderhamn, i stället komma fram till ett samfällt ansvarstagande för det ”gemensamma bästa” – till att just se problemen ”allas ansvar” och inte som ”någon annans bord”.

Öppenheten innebär också att verksamheterna på ett mer djupgående sätt samverkar och samspelar med *hela* det samhälle ungdomarna möter. I första hand handlar det givetvis om samverkan med de parter – dvs. skolan, socialtjänsten och olika myndigheter – som är länkade till projektet. Men det kan även innebära samverkan och samarbete med ideella föreningar, lokala företag och enskilda ”eldsjälar”, samt, inte minst, kontakter och utbyten på regional, nationell och internationell nivå.³⁶ Det viktiga är i vilket fall som helst att det är frågan om samarbeten som dels kan bidra till förändringar av de ordinarie organisationernas/myndigheternas arbetssätt, dels kan leda till fortsatt metod- och verksamhetsutveckling.

Att organisationerna är demokratiska betyder närmast att de i alla sina delar, alltifrån styrning och verksamhetsutveckling till bemötande och i sin ”anda” agerar demokratiskt – eller med Tjernströms ord ”fungerar som demokratiska system”. I agerandet ”utåt” gäller sedan inte minst att bidra till och upprätthålla ett offentligt samtal med ”maximala meningsbrytningar”, och därmed värna respekten för olikhet och jämlika villkor. I den mån detta lyckas kan verksamheterna också sägas bidra till det jag menar kan ses som en sorts demokratisk pånyttfödelse och vitalisering av det demokratiska samhället genom ungas vidgade medborgarblivande.

Vad gäller lärandet blir det både bredare och ”djupare” i och med att de ”tysta” (praktik- och individnära) formerna av kunskap tillmäts större betydelse. Det blir följaktligen även frågan om en demokratisering av själva lärandet och kunnandet, i den meningen att rådande

---

³⁶ Något som också görs genom bl.a. ”Europaresan” och projektkontorets arbete med ett antal EU-projekt.

kunskapshierarkier och ”monopol” luckras upp. Som sagt får verksamheterna genomgående en mer öppen och prövande karaktär eftersom medarbetarna ger sig in i en till stor del oförutsägbar lärandeprocess. Men vad som händer är också att ”samspelet” med omgivningen och de enskilda individerna öppnar upp för ett socialt och kulturellt situerat lärande och för vad jag skulle vilja kalla ett *empatiskt lärande*, som just beror på det mellanmänniska mötet. Det blir, kan man säga, ett lärande som rör ”den konkreta andres konkreta liv”, som möter individen ”där hon är”, i hennes belägenhet i ett ”här och nu”.³⁷ Lärandet resulterar då snarare i klokt handlande än i ett exakt vetande, och i en etisk hållning som motverkar kränkningar och hävdar respekten för den andres unikhet.³⁸

I bästa fall leder de öppna, demokratiska och lärande föresatserna till att organisationerna blir det Bengt Kristensson Ugglå kallar *institutioner att lita på*, dvs. organisationer som bygger förtroenden och skapar tillit, såväl inom organisationen som i relation till omvärlden. Poängen är då inte att institutionerna ska vara alltigenom ”mjuka”, utan snarare mer mångsidiga, och varken vara begränsade till att verka som anonyma byråkratier eller genom personliga relationer. De ska alltså *både* vara opartiskt rättvisa och kunna ta hänsyn till enskilda individers specifika livssituation. Till det demokratiska uppdraget hör inte minst att värna om ett fritt, kritiskt tänkande, och en vaksamhet mot maktmissbruk och bristande ansvarstagande.

Det övergripande målet blir, enligt Kristensson Ugglå, därmed närmast detsamma som en ”vision om det goda livet med och för den andre i rättvisa institutioner” där individerna kan känna *självaktning*, där verksamheterna visar *omsorg om den andre* och samtidigt behandlar alla *rättvist*, både vad gäller rättigheter och skyldigheter. I dessa institutioner råder på det hela taget ett ständigt ”både och” som måste samspela och finna en fungerande jämvikt:

Varken demokratiska samhällen eller organisationer kan vara utan eller helt reduceras till anonyma system för representation, utan kräver för sin överlevnad också dialogiska relationer och dessutom självaktning hos medborgare och medarbetare, så att de har förmåga att i ömsesidighet bryta sina egna övertygelser mot andras övertygelser.³⁹

---

³⁷ I Verkstädernas idékoncept citeras ett stycke av Kierkegaard där det står: ”Om jag vill lyckas med att föra en människa mot ett bestämt mål / Måste jag först finna henne *där hon är* / Och börja just där”.

³⁸ Jfr Bernt Gustavsson, *Kunskapsfilosofi*, 2000, om olika kunskapsformer (vetenskaplig, praktisk och etisk kunskap).

³⁹ Kristensson Ugglå, *ibid.*, s. 410–411.

Söderhamn kommun är enligt mig helt okej, i alla fall landsbygden som jag älskar. Staden däremot gillar jag verkligen inte och det är inget jag suktar efter. Jag besöker nästan aldrig Söderhamn, bara då jag måste. Därför har jag sökt skola i en annan stad för att slippa Söderhamns plus för att programmet jag ska gå inte finns där. Om fem år kommer jag fortfarande bo kvar i min lilla by, jag har gått klart min utbildning i hotell och restaurang och jag har förhoppningsvis ett jobb inom den branschen. Men det viktigaste för mig är ändå att jag ska bo kvar i byn. ... I framtiden är det viktigt för mig att skolorna i byarna är kvar men det är redan nu nära att de läggs ner. Kollar man långt tillbaka i tiden fanns det många affärer, skolor och till och med badhus. Nu finns det inga pengar och allting finns istället nu i Söderhamn. Inget satsas utanför staden, det är som om de inte tänker på oss som bor långt utanför centrum. För cirka ett år sedan drog dom in bussarna ännu mer, nu vänder många bussar i Bergvik och de som bor längre utanför har svårt att ta sig någonstans. Till exempel om jag skulle gått skola i Bollnäs som jag tänkte från början, då tar jag bussen på morgonen till tågstationen. När jag kommer till tåget har det redan gått för fem minuter sedan.

Tjej, född 1994 (ur uppsats om framtiden som ung i Söderhamn)

KAPITEL 2

Skolan och de inre drivkrafterna

Utdrag ur tre intervjuer med skolans lärare och ledare

Det är november 2008 och vi befinner oss i en av kommunens skolor. Jag är där för att intervjua en grupp lärare, skolans rektor och områdeschef, om hur de ser på projektet Drivkraft och om var de tycker att de befinner sig i arbetet med skolans förnyelse. Projektet har pågått sedan höstterminen 2006 och planeras att avslutas i början av 2009.

Den första intervjun antar formen av ett samtal mellan lärarna, två kvinnor och en man, som alla har arbetat ganska länge i skolan. Det visar sig att de har i stort sett samma uppfattning i de frågor som diskuteras.

Lärare 1: Jag trodde först att det handlade om att folk ska bli företagare. Tänkte att det var ett påhitt av desperata politiker, på grund av problemen med utflyttning och dålig ekonomi i kommunen. Jag var skeptisk till det. Men det har förändrats mot att handla om entreprenöriell didaktik. Det köpte jag. Det handlar om att "ta sig för", hur man kan väcka drivkrafter, hur elever kan bli mer aktiva. Vilket inte är en ny fråga. ... Det ska vara en pedagogik som engagerar. Man måste ständigt förändra sig. Elever ska inte bara göra som man säger, utan kunna ta egna initiativ.

De andra instämmer. Lärare 2 fortsätter: Det är tankegången som är det viktiga. Man måste få eleverna med sig. Vi har hållit på med det problemet så länge som helst. Jag hade också först föreställningen om att det handlade om att starta företag, vilket jag var tveksam till. Däremot är *tanke sättet* bra.

Lärare 3: Det är många elever som oengagerade, som har tappat gnistan. De har inte någon inre motivation. Att få dem att tända till är den stora utmaningen. ...

Lärare 2: Vi är chanslösa. Det händer ingenting nånstans under hela skoltiden, trots att man ser problemen redan i förskolan. Det blir ofta stopp hos föräldrarna, som säger nej.

Lärare 3: Håglösheten, slappheten, oengagemanget – det är det stora problemet.

Lärare 2: Man sliter livet ur sig för att få eleverna engagerade. Det är två eller tre elever i en klass som är motiverade och engagerade, sedan några som inte alls bryr sig, medan det stora flertalet, "mellangruppen", är måttligt intresserade och bara gör det dom ska. I alla klasser är det likadant, det är bara några få som är motiverade.

Lärare 3: De känner sig misslyckade, de mår inte bra.

Lärare 2: Hur vi än gör så spelar det ingen roll. Vi provar alla former av pedagogik utan att det hjälper.

Lärare 3: Det är för mycket dokumentation och administration. Om någon inte blir godkänd måste det motiveras ingående. Man ska följa handlingsplaner. Det blir en massa lappar hit och dit. ...

Lärare 2: Vad är det som har hänt?

Lärare 2: Det rör sig om större problem än vad Drivkraft kan hantera. Det är ett *samhällsproblem*.

Lärare 1: Politikerna lägger sig i alltför mycket här i Söderhamn. T.ex. skulle Drivkraft egentligen inte alls behövas. Man borde i stället använda pengarna till att skapa mindre grupper.

Lärare 3: Man kan inte öka arbetsbelastningen mer. Det är tyngre än någonsin.

Lärare 2 instämmer samtidigt: Det är större grupper och mindre resurser.

Lärare 1: Man behöver möta nya sociala problem. Det behövs en "slasktratt", t.ex. en kurator. Lärarna behöver också prata med professionella kuratorer, få stöd, prata om olika problem. ...

Lärare 2: När eleverna inte klarar det dom ska heter det att det är "lärarens fel". Hur man än gör så är det vårt fel.

Lärare 1: Allting kommer uppifrån. När beslut fattas finns inga lärare representerade. Det är inte demokratiskt.

Lärare 2: Det finns ett stort missnöje och en stor förtvivlan. Man räcker inte till.

Lärare 3: Vad ska vi göra? Man känner till problemen, olika åtgärdsprogram hjälper inte.

Lärare 2: Vi kan inte slå in kunskapen i huvudet på eleverna.

Lärare 1: Vi får höra att problemen måste lösas i arbetslagen. Man får göra speciallektioner och lotsa fram eleverna, till priset att arbetet för andra elever blir eftersatt. Det borde i stället ha tillförts extra resurser för dessa elever. Man får alltid höra att det "finns inga pengar", "nu ligger vi back", att skolan "har överskridit sin budget". ...

Lärare 3: Man framställer entreprenörskap som något nytt. Jag undrar hur man ska göra rent konkret för att entusiasmera.

Lärare 2: Det är inget nytt. Så här har vi alltid gjort.

Lärare 3: Det är ett nytt namn på det vi gjort i alla tider.

Lärare 1: Kursen tillförde inget nytt.

Lärare 3: Det är lite grann av modeord över det hela.

Lärare 2: Det som är bra kostar alltid för mycket. Man tar bort extraresurser för dem som inte funkar.

Lärare 1: Den nakna sanningen är att skolan inte klarar av sin uppgift.

Lärare 2: Svaga elever får ingenting. De i mitten får inte heller tillräckligt stöd.

Lärare 1: Det behövs stöd hemma, annars är vi chanslösa. Många elever har stora problem hemma.

Lärare 3: Drivkraft förändrar ingenting – de drivmedel som behövs finns inte.

Lärare 2: Man jobbar hela tiden med att vara aktiv och pådrivande, för att nå alla. ...

Lärare 3: Man ser aldrig till någon rektor.

Lärare 2: Man blir lessen när man tänker på hur det är. De ser inte vad vi gör. Det är som om vi inte jobbar.

Lärare 1: Jag har ett förslag. De i ledningsgruppen i BUN borde gå ut och vara med på lektionerna, och verkligen *se vad vi gör*.

Lärare 3: Jag har jobbat i 35 år, rektorn har besökt en lektion en gång. Rektorer visar inget intresse för lärarjobbet. De visar inte att de bryr sig.

Lärare 1: De *måste ut och titta*.

Lärare 2: En enda gång har man som lärare fått prata om sina egna visioner med lärandet. ...

Lärare 3: Man försöker hela tiden förnya sig.

Lärare 2: Alla lärare försöker, alla förnyas sig. Alla är också medvetna om att det behövs nya former av lärande idag, att de gamla formerna inte längre fungerar.

Intervjun med rektorn blir en ganska typisk intervju med en lite mer formell och ”korrekt” ton. Intervjun börjar med att jag frågar rektorn om hur denne ser på hur Drivkraft utvecklat sig hittills.

– Från början tänkte jag ”klassiskt”, att entreprenörskap är lika med att starta företag, att köpa och sälja. Men nu har jag förstått att det handlar om något annat, om att ta sig för saker. ... Det har hänt en hel del i skolan, fast det sägs att det inte hänt så mycket här. Men det stämmer inte. Vi jobbar mycket med att elever ska tycka och tänka självständigt. Det handlar om att skapa självförtroende. ... Ordet entreprenörskap är utslitet, jag hör att många är trötta på ordet. ... Det har pratats mycket om Drivkraft och märkts t.ex. genom föreläsningar, mässor, goda exempel.

Har du tänkt gå kursen i entreprenörskapets didaktik?

– Högskolekursen är inte aktuell för mig på grund av för hög arbetsbelastning. Den personal som vill gå kursen får naturligtvis göra det. Men det är ofta samma människor som utvecklar sig, och inte de som behöver det mest. ... Det har handlat om att jobba med teman och projekt, t.ex. en grupp tjejer som gjort ett fantastiskt entreprenöriellt arbete.

Tror du alla förstått syftet med projektet?

– Nej, inte i början. Jag tror inte heller att alla är intresserade. Vi är olika. ... Man känner att ”det läggs på”, blir något ytterligare. Så är det alltid. ... Mässan förra året var kanske en vändpunkt, det var många som jobbade inför den.

Hur ser du på din roll? Har rektorerna en särskilt viktig roll?

– Ja, skolledare är viktiga. Jag hade kunnat göra ett bättre jobb om jag fattat i början. Det rann av mig. ... Det blev för mycket information första tiden, vi blev bombarderade från början. Man hängde inte med. Orkade inte ta in mera till slut. Visste inte heller hur det skulle hanteras. ... I och med mässan och goda exempel så har det klarnat – det är mycket klarare idag. ... Vi har fått ett uppdrag. Det blir lite så att man inväntar vad de andra ska göra i gruppen av rektorer. Drivkraft är en sak bland andra. Det är ingen som har drivit just det hårt. När någon gått kursen så kom den personen rätt i och med det. ... Det händer inte över en natt – det tar tid. Vi är precis i början. Det handlar om en stor förändring. Vi har en bra grund, det är bara att fortsätta.

Finns det ett motstånd mot Drivkraft?

– Nej, men ordet [entreprenörskap] är utnött.

Stämmer det att lärarna inte får tillräckligt stöd från rektorer?

– Det kan stämma. Vi ska uppmuntra egna initiativ. När idéer är igång blir det ett virus som sprider sig. Som t.ex. vid presentationer vid mässan. Vi vet för lite om varandra. ... Det borde bli mer fokus på att delge varandra erfarenheter. Det gäller att lära och inspireras. Om man ser vad arbetskamrater gör, tänker man kanske ”kan dom så kan jag”. Det kan vara ett problem att alla gör sitt. ... När det gäller pedagogisk personal är det viktigt att man

ställer krav, betonar delaktighet. Vid medarbetarsamtal får man reda på det hur det går. Ordet entreprenörskap kommer upp förvånansvärt ofta. Även om man tycker det är bättre med ”ta-sig-församhet”.

Är det ett problem att en del elever tappar gnistan?

– En del är driftiga, det är de andra som är problemet, det är de som behöver detta med Drivkraft. Det handlar mycket om självförtroende.

Har rektorerna en nyckelroll för projektets fortsättning?

– Ja, det är så. Samtidigt kan inte allt hänga på rektorerna. Det ska inte bero på mig. ... Det finns en hierarkisk ton i talet om ”rektorsfrågan”. Jag ska inte bestämma allt, det blir taggarna ut då. ... Drivkraft uppfattades som ett av många uppdrag. Vi har kanske sju uppdrag på ett år.

Behöver rektorerna synas mer i klassrummen?

– Vi är olika. Men ja, det är viktigt. Vi ska vara där så mycket vi bara kan. Jag är där varje vecka, har massor med besök inbokade. Jag sätter upp som mål att vara i klassrummen regelbundet. Men det är fruktansvärt mycket möten. Jag saknar tid. Min tid är dyrbar.

Vad ser du när du är i klassrummen? Går det att se några spår av Drivkraft?

– Jag pratar med elever, ser hur lärare jobbar och agerar i klassrum. ... Skolan är inte så fyrkantig längre. Jag är pedagog själv, jag ser fort hur det är. ... Det finns många exempel på företagsamma elever. ... Frågan om hur Drivkraft kan avläsas i klassrummen är svår att svara på. Men det finns också lärare som inte alls jobbar på rätt sätt.

Den tredje intervjun får till stor del karaktären av en monolog, då skolans områdeschef förklarar sin syn på Drivkraftprojektet.

– Som områdeschef är jag med i BUN:s ledningsgrupp. Som jag ser det är en projektorganisation alltid svår. Det är en egen organisation, det blir lätt problem när saker ska implementeras. En linjeorganisation [dvs. skolan] får en matris utifrån, och då blir det problem med mandat. Om man inte har mandat, så får man bekymmer. Man anlitar en projektledare med speciell kompetens, när översättningen sedan ska göras finns inte samma kompetens eller engagemang. ... Eller som i fråga om förhållningssätt – det är en metanivå, en fråga om grundläggande förståelse. Det har inte nått ut som det borde. Det handlar endast om vissa aktiviteter. ... När man implementerar synsätt så ska det smitta av sig i linjeorganisationen. Men den svagaste länken stoppar. En svårighet är också att det t.ex. inte är tillräckligt tydligt bland rektorer. Man tolkar och förstår olika.

Den tid och kraft som behövs för att skapa genomgripande förståelse underskattas. ... Men det händer en massa i skolan, många lärare har förändrats.

Ett problem är att det finns ett kvantitativt tänkande, ett aktivitetstänkande. ... Det går inte på djupet. Det gäller att omfattas av ett entreprenöriellt förhållningssätt, av ta-sig-församhet. Det är inte så djupt allmänt. Man märker inte av det tillräckligt. ... På en skala 1-10 så befinner vi oss någonstans kring 4-5. Man är medvetna om projektet och syftet men har inte riktigt förstått.

Det går inte med centralistisk styrning, det gäller i stället att motivera och förklara.

Normalt tar utvecklingsarbete i skolan fem till åtta år. ... Första delen, implementeringen, tar tre år. Här har implementeringsarbetet just påbörjats.

Det gäller att få med elever och föräldrar, att kraftsamla, ha en klar inriktning. ... Det gäller att inte ha för många bollar i luften. Till slut är det ingen som nappar på alla bollar som slängs upp i luften – det blir en naturlig reaktion att inte ta lyra. Det blir *bristande fokus*. Vi ska i stället bestämma oss för ”en boll”.

Det är en fråga om vilken skolkultur som skapas. Det är inte tillräckligt tydligt med Drivkraft. T.ex. rektorer omfattas inte av detta, av metanivån, av förhållningssättet. ...

Att man inte är medvetna om problemen inom projektet förvånar mig. Man vill se snabba resultat – vad beror det på? ... Det är en top-down-styrning i initieringsarbetet – det behöver vändas till ett underifrånperspektiv.

Jag blev fundersam på hur rektorer reagerade ifråga om Drivkraft. Det är inte ett förhärskande synsätt, det är inte förankrat. Det är ett fåtal personer som driver på. Enstaka öar. ... En del har att göra med skolkulturen, med inställningen att ”jag gör som jag vill”. Det är en särbokkultur, inte samarbete, inte att jobba i arbetslag.

Jag har lagt krut på att få en ny arbetsorganisation, men det finns motstånd mot det. ... En viktig utgångspunkt för Drivkraft är fungerande arbetslag. Nu finns det ändå ett bra ”go” i förändringsarbetet. Vi har ännu inte drivit arbetslagstanken fullt ut. ...

Vi befinner oss också i ett halvorganisatoriskt kaos. Det finns ett bristande förtroende och motsättningar. Det finns en misstänksamhet när saker kommer uppifrån.

Samtidigt har jag full förståelse för det politiska budskapet. Att gå från bruksmentalitet till ta-sig-församhet är mycket viktigt. Här har projektet stor betydelse. Projektet måste fortsätta och förstärkas. Det måste övergå från projekt till att vara permanentat. ... Det måste till ytterligare insatser för ledarskapet. Vi ska satsa på utbildning, bl.a. kursen Entreprenörskapets didaktik. ...

Om rektorer är med blir det stor skillnad. Utbildning av ledare kommer att vara obligatoriskt. Man ska skapa ett tryck – hålla en fast linje. ... Detta med Drivkraft är inte valbart. Nu måste vi genomföra det, det är en fåra som gäller nu. Inga har valet att stå utanför.

Hur ser du på att de lärare jag pratat med menar att Drivkraft inte är något nytt?

– Inget-nytt-argumentet är det vanligaste argumentet för att slippa göra något. Förstår man t.ex. det Christer Westlund [som föreläste nyligen i Söderhamn] säger förstår man detta, så förstår man också att det krävs något mer. Alla måste vara med. Det funkar inte med tillfälliga inspel. ... Det finns en osäkerhet om vad det betyder – att det handlar om att skapa en djup förståelse. Det kan upplevas som ett hot om det är oklart.

Kan det vara en fråga om vem som har makten i klassrummet?

– Det stämmer kanske till viss del. Det finns lärare med en instrumentell uppfattning – instrumentalister. Man kan också jämföra med debatten om ”learning” och ”teaching” i England – det är ”learning” man ska omfattas av. ... Det är en fråga om skolkultur. Den inre bilden av skolan är viktig.

Finns det elever som inte går att nå?

– Bilden av svåra elever bottenar i fel förståelse. Det har t.ex. nämnts siffran 20% i en skola i kommunen som man inte når. Och ja, det finns enstaka individer som man inte kan nå, men det handlar mest om en bild. Man kan vända på det och se det som att alla har rätt att lyckas – att det är frågan om *en rättighet*. Sedan är det skolans uppgift att skapa förutsättningar för detta. Det finns exempel på att man också har lyckats med de elever som har det svårast. Man måste betona elevers rättigheter. Om man skapar en ”problemgrupp” så har man inte förstått sitt uppdrag. Det faller på ledarskapet. Sedan är det naturligtvis så att enstaka elever kommer inte att lyckas. Då måste man avgränsa sig och säga att ”ok, i det här fallet klarar vi inte vårt uppdrag”. ... Det handlar om uppdragsförståelse. Man måste förstå spännvidden av sitt uppdrag.

Intervjuerna gjordes inom loppet av en vecka, först med lärargruppen, sedan med områdeschefen och sist med rektorn. Den skola de arbetar vid är en av kommunens större skolor, med elever med skiftande social bakgrund.

Vad är det då de talar om egentligen?

Uppenbarligen om hur skolan ser ut idag, om skolans framtid, och om hur skolan kan och bör förändras. Spörsmålet gäller som sagt kommunens stora förnyelse- och omställningssatsning, projekt Drivkraft, som vid det här laget har pågått i cirka två år. Syftet med projektet är, enligt gällande dokument, att i samtliga skolor införa ett ”entreprenöriellt lärande” som ska ”genomsyra alla utbildningsnivåer” och ”få till stånd en innovativ och kreativ utveckling i skolorna”.⁴⁰ Liksom Ungdomslyftet utgår projektet från Söderhamns kommuns Vision 2012, som ju ska leda den forna industriorten in i kunskapsamhället.

---

⁴⁰ Projektets hemsida www.soderhamn.se

Min uppgift i detta sammanhang blev att genom en nulägesanalys undersöka och belysa hur långt projektet kommit i kommunens skolor, och då framför allt varför det på det hela taget inte kommit så långt som projekt- och kommunledningen tänkt sig. Intentionen var att projektet skulle vara genomfört, implementerat och i princip självgående vid höstterminens slut i januari 2009. Men som de flesta förstått vid det laget så hade förnyelseprocessen stött på en del hinder och en besvärlig ”tröghet” som fördröjt den förväntade utvecklingen – såsom exempelvis i ovanstående skola, där ”implementeringsarbetet just påbörjats”.

Undersökningen gav en del oväntade och ganska förvånande resultat. Just i de här intervjuerna, liksom i flera andra intervjuer, är det framför allt två saker som jag uppfattar som särskilt slående. Det ena är bristen på samstämmighet mellan vad de olika parterna säger om skolan. Trots att det handlar om en och samma skola är det som om de talade om helt olika skolor. De rör sig så att säga med skilda verklighetsbilder och talar därför förbi och ibland direkt emot varandra. När lärarna beskriver projektidéerna som ”inget nytt” avfärdar områdeschefen det med att det är något man säger ”för att slippa göra något” och menar tvärtom att projektet kräver helt nya förhållningssätt och en ”djup förståelse” som de flesta ännu inte omfattas av. Likaså inskräper områdeschefen att det är frågan om ett verkligt genomgripande och nydanande utvecklingsarbete som ”inte är valbart”, medan lärarna helt sonika säger att det ”förändrar ingenting”. Rektorn å sin sida tycker att det inte riktigt varit klart hur viktigt projektet är, utan mer framstått som ”ett av många uppdrag”.

Det andra är den massiva och allvarliga kritik som framförs av lärarna. Vad de säger är ju egentligen något ytterst allvarligt: skolan klarar inte längre sin uppgift och lärarna själva känner en stor förtvivlan över situationen. De säger också rent ut att projektet, liksom all annan skolutveckling, genomförts på ett odemokratiskt sätt. Inte heller hyser lärargruppen något förtroende för varken skolledarna eller för de styrande politikerna. Lärarna känner sig överkörda av ledarna och tycker sig inte bli uppskattade för sitt arbete eller få något gensvar på sina synpunkter om tillståndet i skolan. Hela projektet ses därför som felriktat, just eftersom det inte förts någon dialog och inte heller siktar in sig på de problem de anser vara allt överskuggande – dvs. de tilltagande sociala problemen, resursbristen och den ökade arbetsbelastningen.

Vad skolledarna säger är mindre uppseendeväckande, utom möjligen då att de inte alls vill kännas vid de problem lärarna talar om eller att skolan skulle utmärkas av brist på dialog och frånvarande ledare. Båda ledarna betonar tvärtom att de själva ser det som viktigt att samtala mer med varandra och att verka för en skolkultur präglad av samarbete och samsyn. Å andra sidan nämns problem med motsättningar, ”bristande förtroende” och ”misstänksamhet”. Men

framför allt ser ledarna det som att det finns ett pedagogiskt problem att lösa. Frågan om såväl skolans som elevernas utveckling anses vara en pedagogisk fråga och därmed primärt pedagogernas – dvs. lärarnas – ansvar. Enligt områdeschefen kan i princip alla elever bli drivkraftiga ifall lärarna förhåller sig på rätt sätt till sitt uppdrag och till sina elever. Områdeschefen ser sig också som förnyare och företrädare för en nödvändig omdaning av skolan som ännu inte fått tillräckligt fäste och stöter på motstånd. Inte ens rektorerna är ”med på tåget”.

I och med skolpersonalens uttalanden ställer jag mig undrande inför mycket av den framtidsoptimism projekt Drivkraft förknippas med. Vilken skolutveckling kan vara möjlig under dessa omständigheter? Hur ska överhuvudtaget någon mer djupgående förnyelse kunna äga rum när synen på både problemen och de framtida möjligheterna är så olika?

Vad som blir tydligt är ju, åter igen, de motsatta verklighetsuppfattningarna och den djupa oenighet som råder kring omställningarna till det ”nya samhället”. Drivkraft ställer hela omställningsfrågan på sin spets på ett både bekant och pregnant sätt. De som arbetar mer praktisknära och i direkta möten med kommunens barn och unga talar om en markant försämring och förvärrade samhällsproblem, medan de ledande och pådrivande krafterna ger bilden av ett pågående paradigmskifte och en skola på ”rätt väg”, mot en framtid präglad av framåtanda och ”ta-sig-församhet”.

Här är det nu själva ordet ”entreprenörskap” som signalerar det nya och markerar ett avståndstagande från ”bruksmentaliteten”. Genom begreppet ska såväl den nya anda som den nya människa som anses svara mot tidens krav frammanas. Det anmärkningsvärda är emellertid att de flesta – här både lärarna och rektorn – betonar att ordet i sig utgjort ett hinder för förståelsen för själva syftemålet med projektet, och att det är först är sedan man insett att det inte handlar om ”att folk ska bli företagare” som Drivkraft accepterats och börjat ses som tillämbart. På just denna punkt finns det också en oväntat stor och paradoxal samstämmighet. Så gott som samtliga jag talat med instämmer nämligen till fullo i intentionen att eleverna ska bli mer motiverade och engagerade i sitt lärande – trots att det samtidigt påstås finnas ett omfattande motstånd mot den ”nya” pedagogiken.

När lärarna sedan beskriver vad de faktiskt gjort, dvs. hur det entreprenöriella lärandet praktiseras, så stämmer det inte heller med vad jag själv förväntade mig. Det handlar i mångt och mycket om övningar i socialt samspel och med en tydlig demokratisk innebörd, vilket rentav kan sägas stå i motsats till det utpräglat individualistiska ideal som entreprenörskap i sin ”klassiskt” företagsdrivande mening är förknippat med.

Jag har därför dragit slutsatsen att hela spørsmålet egentligen gäller något annat än en motsättning mellan nytt och gammalt, liksom hela projektet inte alls på något enkelt sätt kan förstås som ett ”kliv in i kunskapssamhället”. I likhet med Ungdomslyftet har det i stället aktualiserat en mängd andra frågor om ungdomarna och det framtida samhället.

Frågan blir då vad det är som skolans lärare och ledare är så oense om. Vari består problemet och vad skulle kunna vara en framkomlig väg för förnyelsen av skolan?

Den problematiska skolan

Först bör vi betänka att det nu är frågan om ett förändringsarbete inom kommunens ordinarie verksamhet. Vi befinner oss således i ett helt annat organisatoriskt sammanhang än i Ungdomslyftet – i en av det moderna samhällets mest urtypiska institutioner. Sådillvida bär skolan på ett tungt institutionellt, hierarkiskt och byråkratiskt arv. Verksamheten kringgärdas också av lagar, förordningar och politiskt beslutade mål, dels i form av nationella läroplaner, dels genom lokalt formulerade riktlinjer. Idag som förr genomförs större verksamhetsförändringar – såsom projekt Drivkraft – i hög grad ”top-down”, dvs. genom att skolledarna på politikernas uppdrag ser till att verkställa fattade beslut utan att varken baspersonalen, föräldrarna eller eleverna egentligen har så mycket att säga till om. Skolororganisationen uppfattas därför inte sällan som förhållandevis sluten – i sämsta fall råder ”permafrost”.

I motsats till verksamheterna i Ungdomslyftet ställs uttryckligen ofta ”hårda” och ”tuffa” krav på skolan, som ständigt måste uppvisa en mängd mätbara resultat och nå ställda mål inom bestämda tidsrymder. Till detta kommer de senaste decenniernas omställningar, nedskärningar och omstruktureringar, och överhuvudtaget ett ständigt närvarande förändrings- och förnyelsetryck. Skolan ska, som det heter, ”konkurrensutsättas” och ”anpassas” till de nya tiderna. Som intervjuerna visar kan skolan därmed även sägas vara en stressad organisation med långt gångna slitningar mellan olika intressen och prioriteringar.

Redan på det strukturella planet infinner sig alltså en del problem vad gäller utveckling och förnyelse. Med områdeschefens ord finns en given svårighet att ”utifrån” påverka ”linjeorganisationen”, ett s.k. implementeringsproblem, eftersom den så att säga utgör en egen kropp med en omfattande massa av enskilda personer och en mängd funktioner som inte så lätt låter sig smittas av det nya. Den är till sitt väsen trög och tungrodd. Till den hierarkiska organisationens problem hör så också spänningarna mellan de olika nivåerna, skillnaderna i

perspektiv och förhållningssätt. Man rör sig som sagt med olika bilder av skolan och talar skilda språk i skolfrågorna.

Men vi befinner oss samtidigt också i en institution som i högre grad än någon annan av samhällets alla institutioner avspeglar samhället i stort. De flesta sociala, samhälleliga och politiska frågor rörande barns och ungas uppväxt och livsvillkor kan återfinnas i skolan och blir inte sällan särskilt laddade när de ska åtgärdas. Här finns ju alla samlade under ett och samma tak. Här ska samhällsklasserna, könen, de etniska grupperna, de starka och de svaga, samsas på i princip jämlika villkor, med givna rättigheter och skyldigheter. De ska också på en och samma gång både påbörja sitt medborgarblivande och bli bedömda i förhållande till varandra.

I den forna industri- och bruksorten Söderhamn återfinns därtill alla de ”klasstypiska” problemen med relativt sett lägre studiemotivation, sämre resultat i prov och vid betygsättning. Inte minst märks det s.k. ”pojkkonflikten”, då arbetarklassens söner oftast utvecklar en antipluggkultur och mer sällan tänker sig sin framtid i någon form av högre utbildning.⁴¹ Följden blir bl.a. sämre betyg och just det oengagemang och den oföretagsamhet Drivkraft siktar in sig på och anger som en central framtidsfråga.

Ytterligare problem aktualiseras när olika parter i det omgivande samhället och med andra syften än de direkt kunskapsmässiga ska gripa in i, förbättra eller förnya skolan – som t.ex. vid Ungdomslyftets insatser. Som vi såg i förra kapitlet hörs då en rad kritiska röster dels om hur skolan fungerar som organisation, dels i kontakten med omvärlden. Kritiken är, liksom bland lärarna, minst sagt skarp. Det man säger kan också sägas ge oss fler prov på vilken sorts problem skolan har att brottas med.

– Skolans värld är katastrofal. De pratar inte med varandra, det finns ingen öppen dialog. Personalen skiter i allt, är uppgivna. Det finns inget engagemang. De måste prata ihop sig, vara ärliga. ... Problemen blir bara värre när man sopar dem under mattan. (Lasse Melin, ungdomspolisens, mars 2009)

– Man behöver idag vuxna stödpersoner av en helt annan kaliber, med ett annat uppdrag. Det gäller att finnas i korridorerna, att stävja bråk, fånga upp och förstärka vuxenrespekten hos ungdomsgrupperna. Annars får de för mycket spelrum. ... Det finns skolor som fungerar, där det inte har accelererat. Det beror på social bakgrund, på vilken belastning man har. Man måste vara medveten om det, man kan inte luta sig tillbaka på gamla sätt. Man måste tänka socialt ut i skolan. (Mona Toll, socialförvaltningens barn- och ungdomsenhet, april 2009)

Genom rådslagen ges också en mängd beskrivningar av hur skoleleverna själva uppfattar skolmiljön och av problemen med mobbning och hot. Dokumentationen ger även en del konkreta exempel på hur skolans sociala miljö ser ut:

---

⁴¹ Jfr Marie Nordberg (red.), *Manlighet i fokus – en bok om manliga pedagoger, pojkar och maskulinitetsskapande i förskola och skola*, 2005.

Mobbing i form [av] bråk och slagsmål förekommer på skolan, men det som dominerar ... är ett fult och kränkande språk. Hora, bög, dampunge, idiot, tjockis, arabjäväl, kurdjäväl, fittunge eller jävla pluggis är några exempel som rådslaget beskriver. Om och hur detta språkbruk alltid ska ses som kränkning och mobbing diskuterades flitigt i rådslaget. Det visar sig att det också används kompisar mellan mest som en jargong och är då inte att se som nedlåtande på något vis hävdar en del. Handuppräckning i klassen visar att 15 av 25 elever alltid ser det som nedlåtande och kränkande att blir tilltalad med fula ord medan 10 stycken kan se det i båda sammanhangen. Några elever i rådslaget säger att detta språk aldrig förekom på de tidigare skolorna om det inte berodde på att man var ordentligt osams. Att förhålla sig till detta språkbråk beskrivs som svårt, i stället för att säga ifrån kan man skratta fast man både vet och känner att det är fel. (Ungdomsrådslag, februari 2008)

Den mobbing som finns på skolan är fullständigt oacceptabel och måste omgående åtgärdas. Vissa platser i skolan, en korridor med enskilt läge möblerad med bord och soffor påtalades som "helvetes korridor" ... Flera av rådslaget deltagare funderar på att byta skola för sina barn om inte något snabbt och konkret görs åt de elever som "tycks gå till skolan bara för att mobba, hota och kränka andra". (Föräldrarådslag, april 2009)

Rådslaget ser med oro på hur arbetsglädjen försvinner på skolan och hur det har ökat i takt med omorganisationer och byte av chefer. Man konstaterar att många i arbetsgruppen totalt tappat lusten och glädjen i arbetet och mår i stället dåligt, när arbetsveckan börjar "gruvar [man] sig för att gå till jobbet". Uppmuntran, stöd och stöttning från arbetsledningen borde vara en självklarhet, men saknas då möten och sammankomster är sällsynta. (Rådslag i elevvårdsteam, januari 2009)

Av dokumentationen att döma är mobbningen i skolorna omfattande, särskilt om "psykisk mobbning" genom sms och internet tas med i problembilden. Det tycks också vara många mening att det görs alldeles för lite åt saken, bl.a. efterlyser föräldrarna ofta mer av "etik och moral" och "träning i empati". Den allmänna meningen bland skolbarnen verkar vara att de egentligen inte vill ha det så här, men inte vågar ingripa eller ändra på det som blivit fel eftersom de själva kan bli utsatta. Flera ser tänkbara lösningar men saknar ett bra vuxenstöd i skolan. Även föräldrarna uttrycker en vilja att ta större ansvar, stötta och ha mer kontakter med varandra, och föreslår olika sätt att hantera problemen på. Enligt rådslagens ledare Gerd Hedlund-Svärd brister det då i skolans förmåga till uppföljning och hantering av förslagen.

På det hela taget beskrivs alltså ett *relations- och kommunikationsproblem*. Så gott som samtliga relationer – mellan ansvariga politiker, skolledningen och skolpersonalen, mellan "skolans värld" och omvärlden, mellan föräldrar och skola, och mellan eleverna – framstår som problematiska och tyngda av bristande tillit. Det finns, som en förälder påtalar, "ingen fungerande kommunikationsväg".⁴² Som redan nämnts lider skolan också brist på förtroendefulla relationer, fungerande dialoger och demokratiska processer. Många talar om ett dåligt klimat och en osund kultur. I vilket fall som helst råder ett tillstånd av ständiga konflikter, vare sig de är direkt uttalade eller "tysta", och följaktligen ofta en djupt rotad misstro.

Relations- och kommunikationsproblemen utgör också det mest påtagliga hindret för just den skolutveckling och förnyelse Drivkraft syftar till. Som tydligt framgår av rådande

---

⁴² Kommentar av förälder vid ungdomsrådslag, januari 2008.

pedagogisk litteratur och av de erfarenheter som gjorts förutsätter det entreprenöriella lärandet först och främst väl fungerande relationer, ständig interaktion och samarbete i grupp. Överhuvudtaget läggs relativt sett större vikt vid det sociala samspelets betydelse för lärandet. Mer allmänt sett hindras även skolans utveckling i riktning mot en mer öppen och demokratisk organisation.

Mycket talar därför för att problemet med de dåliga relationerna och den bristfälliga kommunikationen är själva det kärnproblem skolan har att brottas med. Å andra sidan framstår det som ett mycket anmärkningsvärt problem, just eftersom det går stick i stäv med det som sägs vara grundförutsättningarna för en god lärandemiljö. Det är som om skolan på ett märkligt sätt går i otakt med sig själv.

Inte heller rör det sig om något okänt problem. Under utvärderingen av projektet har också Lotta Svensson lyft frågan om motsättningarna inom skolan och i sin rapport påpekat att det är precis på denna punkt skolan behöver förbättra sig för att någon mer djupgående och bestående förändring ska kunna vara möjlig.⁴³ Och därmed sägs samtidigt att skolan inte längre kan förbli vid sin hierarkiska och slutna karaktär. Den måste i stället i mycket större utsträckning prioritera, värdesätta och vårda de sociala grunderna.

I min nulägesanalys kommer jag också fram till två förslag som pekar i just den riktningen:

(1) skapa forum för öppna och förtroendebyggande relationer och avsätt särskild tid för skolutveckling och pedagogisk utveckling;

(2) gör beslutsprocesserna mer demokratiska och lägg större vikt vid att förankra de bärande tankarna bakom förändringarna i den vardagliga verksamheten och bland de människor som berörs av dem.⁴⁴

Min slutsats är kort sagt att hindren för fungerande mellanmänniska kommunikationer bör undanröjas så fort som möjligt, först genom att synliggöras och erkännas, sedan genom förtroendebyggande processer, som slutligen kan bli dagliga rutiner, etablerade förhållningssätt och en ändrad ”skolkultur”.

De goda exemplen

... det finns ett tillåtande klimat ... det gäller att ta tillvara på ungars egna tankar och idéer ... vi ser stor skillnad, de vågar mer, är otroligt trygga, har respekt ... (Lärare, mellanstadiet, november 2009)

... de lär sig också att lyssna ... lär sig tillsammans med andra ... ser det som ”det här fixar vi tillsammans”. Man känner att man litat på dem. (Förskollärare, november 2009)

---

⁴³ Lotta Svensson, *Drivkraft Söderhamn – på väg mot entreprenöriellt lärande*, 2008.

⁴⁴ Nulägesanalysen, s. 13–14.

I det som lyfts fram som goda exempel på skolklasser och arbetslag där Drivkraft lyckats med sina intentioner framkommer bilder och beskrivningar av en skola som tycks vara helt väsensskild från den problemtyngda skola jag nyss beskrivit.⁴⁵ Ibland verkar den rentav vara befriad från alla konflikter och motsättningar. Den mest slående skillnaden är just de goda sociala relationerna och hur väl kommunikationen fungerar både bland skolbarnen själva och mellan lärare och elever. Tydligt är också att det sociala arbetet prioriteras på ett medvetet och genomtänkt sätt, t.ex. genom övningar i att vara en ”bra kompis” och grupp- och temaarbeten med eget ansvarstagande.

Intrycket av Drivkraft är överhuvudtaget att det i sin praktiska tillämpning primärt handlar om att skapa ett bra relations- och kommunikationsklimat. När det fungerar som det är tänkt så motverkas därmed också just de ”relationsproblem” som hindrar den kreativa och personlighetsutvecklande lärprocess projektet ska uppmuntra.

Mer precist sagt tydliggör de goda exemplen det intima sambandet mellan de sociala processerna och lärandet. I den stund de goda relationerna och det rätta klimatet väl infinner sig *så sker också ett större lärande och ett större ”självblivande”*. (Omvänt sett lyser det kreativa lärandet och de drivkraftiga eleverna med sin frånvaro så länge som relations- och kommunikationsproblemen kvarstår.) Det sker dessutom förvånansvärt lätt – nästan ”av sig självt”. Processen blir dynamisk. Eleverna ”växer”. Ganska snart infinner sig också ett djupare engagemang, en delaktighet och ett ansvarstagande.

Lärarna talar om en ändrad lärarroll och en förbättrad relation till skolbarnen. ”Man går inte längre omkring som ett levande facit”, ”pushar mer” och ”lägger inte fram färdiga lösningar”. Eller som en mellanstadielärare konstaterar: ”allt handlar om förhållningssätt – att lyssna på dem, vara bollplank”.⁴⁶ Det rör sig genomgående om ett mer uppskattande, inbjudande och uppmuntrande lärande, då eleven blir mer av en aktiv samtalspart än en passiv mottagare av färdig kunskap.⁴⁷

Vad som också blir tydligt är i hur hög grad det kreativa lärandet beror på likaså goda relationer inom lärarkåren och på en större mångfald av lärandemiljöer. I så gott som samtliga uttalanden – dvs. både bland kritiskt inställda och ”föredömliga” pedagoger – om betydelsen av ett bra kollegialt arbete sägs samstämmigt att väl fungerande arbetslag spelar en central roll. Det medför ett större utbyte av erfarenheter och kunskaper som i sig verkar utvecklande

---

⁴⁵ Ovanstående citat är hämtade ur intervjuer gjorda av Håkan Svensson, Ryter AB, och projektledaren Bibbi Lodmark. Intervjuerna har använts som underlag till magasinet *Drivkraft Söderhamn* (2010) som beskriver ett flertal goda exempel på hur Drivkraft genomförts i kommunens skolor.

⁴⁶ Intervju av Håkan Svensson och Bibbi Lodmark, november 2009. Jfr magasinet *Drivkraft Söderhamn*, s. 11.

⁴⁷ Jfr magasinet *Drivkraft Söderhamn*, s. 29: ”– Idag har vi lärt oss att se barnen som en resurs, inte som något tomt som ska fyllas med innehåll”.

både för lärarna och eleverna. Det förbättrar också möjligheterna att åstadkomma mer omfattande och bestående förändringar, förutsatt att det även finns en bra relation mellan pedagogerna och skollära. I en av intervjuerna konstateras exempelvis: ”Vi har bra stöd av rektor ... det är en pedagogisk utveckling i huset, vi får tid för detta”.

Lärandemiljöerna blir framför allt mer interaktiva och så att säga situerade i fler verkligheter än klassrummet och läroböckerna. I en del uttalanden framstår lärandet närapå som i princip gränslöst: ”matte är något som finns överallt – även utomhus. Man får ett till rum och kan lära sig genom att jobba med kroppen. Man släpper tanken att matte bara är det som finns i boken.”⁴⁸ Eller som en förskollärare uttrycker det: ”... de här tre åren har inneburit att jag som pedagog fått lära mig att se lärandet i allt; olika ljud, fåglar på grenen, pinnar i skogen eller staketspjälor ...”⁴⁹

I samma anda ges också flera exempel på hur skolan öppnats mot samhället för större utbyte genom bl.a. arbetsplatsförlagt lärande, praktik- och lärlingsplatser, mässor, etc. I magasinet *Drivkraft Söderhamn* talas till och med om en ”ny anda” i fråga om relationen skola-samhälle: ”... hur den tidigare toppstyrningen ersatts med öppen kommunikation i samhället där skolan i dag öppnar sig mot omvärlden ... Där skolan tidigare varit något av en isolerad ö i samhället, har nu broar byggts i alla riktningar ...”⁵⁰

Även om de goda exemplen inte kan förväntas ge en representativ bild av hur det förhåller sig i kommunens skolor så stämmer de åtminstone väl överens med vad de kritiska rösterna säger på ett par viktiga punkter – nämligen både vad gäller de positiva förtjänsterna med de friare formerna av lärande och den stora beredvillighet de flesta visar ifråga om att ge eleverna större inflytande och ansvar för sin kunskapsinhämtning. Vilket i sig är ganska anmärkningsvärt med tanke på den utmålade bilden av en konservativ eller ”traditionell” lärarkår. Pedagogiskt sett har alla positiva erfarenheter att anföra, bl.a. tidigare försök att tillämpa mer kreativa och gruppdynamiska lärandeformer. Ibland berättas också om hur särskilt problematiska och till synes ”hopplösa” elever förändrats och förbättrat sina skolresultat från ”IG i alla ämnen” till godkänt. Som lärare tycker man sig även ofta själv ha fått en nytändning i sitt arbete, men påtalar samtidigt att det tidigare många gånger stannat vid tillfälliga satsningar.

När drivkrafttankarna fungerar som bäst resulterar de på en och samma gång i en annan syn på eleven och i att eleven får en ändrad uppfattning om sig själv. Precis som i

---

⁴⁸ Intervju av Håkan Svensson och Bibbi Lodmark, november 2009.

⁴⁹ Magasinet *Drivkraft Söderhamn*, s. 6.

⁵⁰ Uttalande av företagarrepresentanten Sören Valdhav i magasinet, s. 31.

Ungdomslyftet handlar det väsentligen om att kommunens barn och ungdomar i större utsträckning både betraktas och behandlas som ”fullvärdiga”, tillåts ”växa” och kan börja visa fler (dittills dolda) sidor av sig själva. Något sådant kan exempelvis inträffa ”när lärarna tar ett stort kliv bakåt och låter eleverna bli lärare”:

Bland de här åttondeklassarna finns ungdomar som annars inte märks så mycket i klassrummet men som nu visade många fina tankar. Eller elever som inte lyckats så bra i traditionella prov men när de nu fick en undervisningsroll gjorde mycket bra ifrån sig.

Eller så kan det handla om förändringar som syns först efter en längre tids gemensamt arbete:

– Ungarna kan vara på ett visst sätt i den ”vanliga” skolmiljön; får de visa sig i ett annat sammanhang så kommer det fram andra kvalitéer som inte var kända innan.⁵¹

I ett projektarbete med titeln ”En trivsammare skola med hjälp av elevinflytande” inom kursen Entreprenörskapets didaktik beskrivs också hur ett större ansvarstagande för den gemensamma skolmiljön kan utvecklas.⁵² Bakgrunden är då, som lärarna skriver, ”en försämring av klimatet bland eleverna” på grund av att skolan ska läggas ned:

... det har blivit ett tuffare klimat och fler elever blir ”större” än vad de är. Under förra läsåret fanns stora problem bland barnen. Elever klottrade, hade sönder, använde ovårdat språk och tycktes inte följa de gemensamma regler som fanns. De elever som skulle flytta [hit] oroade sig för det. De pratade om att det var så dåligt här. Många elever ville inte flytta hit och en allmän oro spred sig både bland elever, föräldrar och personal.

Den lösning som prövades var i grunden enkel och självklar, bl.a. anordnades särskilda ”trivseldagar” och ”välkomnande aktiviteter”. Projektet resulterade i ”en trivsammare skola och en mer positiv anda”. Utifrån de positiva erfarenheterna görs sedan dessa reflektioner:

När elever får ta ansvar och vi vuxna visar att vi tror på att de kan blir resultatet väldigt bra. ... När vi skapar aktiviteter på vår skola vill vi ge eleverna möjlighet att tänka själva och vara kreativa, dvs. inte använda färdiga recept. ... Vi ser ett större engagemang hos eleverna när de själva har varit delaktiga i planering och genomförande. Eleverna växer med ansvar.

Avslutningsvis poängteras att projektet även stämmer väl överens med den syn gällande läroplan (Lpo -94) uttrycker, och som man därför väljer att citera följande mening ur:

”Demokratisk fostran och social utveckling förutsätter att eleverna redan i skolan ges tillfälle till medinflytande och uppmuntras att ta eget ansvar.”

*

---

⁵¹ Båda citaten är hämtade ur magasinet *Drivkraft Söderhamn*, s. 11 respektive s. 21.

⁵² Uppsats vid Högskolan i Gävle höstterminen 2008 av lärarna Sofie Linde, Anita Ståhl, Eva Eriksson, Camilla Nyström-Westberg, Elisabeth Vogt-Hansson, Helena Palm-Höjer, Gisela Pernersten, Lena Tornvig-Olofsson och Vivianne Andersson.

Under projekttiden samlades en del goda exempel också in av projektledaren Bibbi Lodmark genom intervjuer med lärare och kursledare. Några intervjuer har valts ut och sammanställts i form av anteckningar. I den intervju som följer ges först en kortfattad beskrivning av hur det entreprenöriella lärandet tillämpats genom arbete i mindre elevgrupper:

Mötet med eleverna är centralt. Vi träffas och bekantar oss med varandra. Vi hade övningar tillsammans. Lek och lustfyllt. Enkla experiment som fungerande som utmaningar. Vi diskuterade aktuella händelser i omvärlden. Vi diskuterade hur mycket utrymme en människa har rätt till. Det skapade ett hänsynstagande gentemot varandra. ...

När grunden var lagd övergick vi till att fundera på att göra olika saker. Med tillgängligt material och en del nyanskaffningar försökte vi skapa situationer där eleverna skapade övningsstationer. De stationer som var riktigt bra sparades medan resten blev nytt material för nästa års elever.

På detta sätt skapade eleverna sina egna läromedel/verktyg. Eleverna byggde om gammal utrustning och anpassade den till sina behov. Eleverna har i och med detta varit starkt involverade i sin egen lärprocess, hela tänket kring det hela. Vilka mål man ska nå och vad man ska kunna. Vi har inte jobbat med så många färdiga övningar utan till större delen köpt komponenter och material som eleverna använt i sitt eget skapande. Eleverna har genom lustfyllt lärande blivit mer engagerade och tar då del i planeringen av sin egen kunskapsutveckling.

Efter beskrivningen följer lärarens reflektioner:

Man mötte eleverna och hade tid att prata om andra saker som låg utanför kurserna. Man hade tid att få dem att börja tänka över varför de hade valt den utbildning de hade valt. I och med att man kunde ha en enda elevgrupp så blev man tajtare med dem. Eleverna kunde i början arbeta i en lite större grupp och i [och] med detta var det lättare att se vilka elever som hade problem och som inte riktigt var med. I och med att man arbetar med en och samma elevgrupp kan man inom denna skapa balanserade arbetsgrupper baserade på elevernas förmågor. Då tvingas eleverna att vara aktiva och när eleverna upplever att de kan bidra till gruppens arbete så börjar de bli företagsamma.

Lärdomar och komplikationer

Vad kan vi då lära oss av de processer som satts igång sedan Drivkraft initierades i skolorna? Vilka hinder och vilka möjligheter går att utläsa av de olika utsagorna om det som hänt? Hur ska vi förstå de skilda reaktionerna, den uppdagade problematiken respektive de goda exempel som anförts?

För att kunna komma fram till ett någorlunda uttömmande och hållbart svar behöver vi förhålla oss till två förbryllande omständigheter. Den ena omständigheten är att vi har att göra med en skolvärld som ser väldigt olika ut beroende på vem man frågar och vad man väljer att titta på. De stora skillnaderna beror nu inte bara på en skillnad i perspektiv eller på att skolan svart- eller skönmålas; det är, vill jag påstå, helt enkelt så att skolan faktiskt just är precis så motsägelsefull och komplex som den hittills beskrivits som. Skolan har verkligen flera olika ansikten och kan förvisso både vara ”himmel” och ”helvete”. Att det förhåller sig på det viset kan i och för sig tyckas vara ganska självklart med tanke på att skolan ska rymma hela samhället och dessutom förväntas leva upp till flera olikartade målsättningar; dvs. både

kunskapsmål och mer allmänt ”fostrande” mål. Men det är ändå viktigt att betänka, dels eftersom skolan likväl ofta tenderar att bli placerad i ett ”antingen-eller”, dels eftersom olikheterna är tidstypiska på så vis att de starkt påminner om både det nya samhällstillståndets problem och tänkbara lösningar.

Den andra omständigheten är att den lärare som förekommer som av projektledningen utvalt ”gott exempel” samtidigt också är en av de lärare som i den inledande intervjun ställer sig mest kritisk till hela projektet. Läraren ifråga sägs alltså på en och samma gång både höra till de ”motsträviga” och vara ”föredömlig”, och kan därför både ses som ”bakåtsträvare” och ”förnyare”. Fastän läraren anser att projektet är en ”felsatsning” som ”inte alls behövs” menar denne också att det kreativa lärandet kan vara av största vikt och värde.

Av dessa omständigheter kan också två slutsatser dras. För det första gäller det uppenbarligen att vara mycket försiktig med generella uttalanden om hur det förhåller sig i skolan och om huruvida enskilda personer är framsynta eller bakåtsträvande. För det andra står det tydligt och klart att om man ändå – vilket ofta är fallet – framhärdar i ett ”antingen-eller” så blir följderna ett förnekande av själva komplexiteten och av antingen de problem eller de möjligheter som inte passar in i den egna verklighetsbilden. Konsekvensen blir med andra ord en sorts blockering av mötet, dialogen och utbytet mellan olika syn- och ståndpunkter – och därmed av möjligheten till ett konstruktivt samtal.

Min ambition i det följande är därför att i stället för att försätta mig i ett antingen-eller försöka utgå från ett ”både-och”, att så att säga ta ett helhetsgrepp om det till synes oförenliga. Det handlar då inte minst om att försöka identifiera en framkomlig väg ut ur blockeringen som skulle kunna sägas vara ett långsiktigt hållbart sätt att hantera den brokiga och motsägelsefulla värld skolan utgör.

Jag vill också försöka besvara frågan om varför det ser så olika ut i skolorna. Vad är det egentligen som gör denna skillnad – om det nu inte är en fråga om motstånd eller framåtanda? Hur kommer det sig att Drivkraftprojektet får ett sådant ”föredömligt” genomslag på vissa håll, men inte alls tar fart på andra ställen?

En av projektets lärdomar är ju att det varken är omöjligt att förändra lärandet eller eleverna – inte ens i en bruksort eller när det gäller de mest ”hopplösa” skolbarnen. Själva den pedagogiska förnyelsen och väckandet av de inre drivkrafterna är alltså i sig ingen omöjlighet, utan ter sig tvärtom som en fullt gripbar möjlighet. Men vad vi samtidigt kan se är att förverkligandet av denna möjlighet endast kan äga rum *under vissa förutsättningar*.

Som redan poängterats måste förändringarna börja i att skolan tar tag i sitt relations- och kommunikationsproblem, vilket i sin tur förutsätter en mer öppen och lärande

skolorganisation. När denna grund väl finns går det också att urskilja ett antal mer specifika framgångsfaktorer:

- En tillräckligt djupgående översättnings- och förankringsprocess.
- En stöttande eller åtminstone tillåtande ledning.
- Ett väl fungerande socialt samspel bland eleverna och mellan lärare och elever samt bland lärarna (t.ex. i arbetslag).
- En långsiktig prioritering av utvecklingsarbetet genom tillräcklig tid och tillräckliga resurser.⁵³

Den *översättnings- och förankringsprocess* som avses är de politiskt förordade nyckelbegreppens – entreprenörskap och entreprenöriellt lärande – omvandling ”från idé till handling”.⁵⁴ Vad saken gäller är helt enkelt vad som krävs för att de ska bli användbara och fungerande verktyg i den konkreta lokala, historiska, sociala och kulturella kontext skolan är i sin helhet. Begreppen måste ju kunna knyta an och kopplas till människors vardag och synsätt ifall någon mer omfattande förändring ska äga rum. Vad som visat sig i genomförandet av Drivkraft är då att själva ordet entreprenörskap i sig utgör ett hinder i denna process och att översättningen därför också blivit en rent bokstavlig översättning till andra ord, som t.ex. ”ta-sig-församhet” och just ”drivkraft”. De flesta jag talat med beskriver det som att de först reagerade negativt och uppfattade projektet som en fråga om ”att folk ska bli företagare”, men sedan blivit betydligt mer positivt inställda när tonvikten lagts vid elevernas motivation och ansvarstagande för sitt lärande. Som rektorn säger i den inledande intervjun är många ”trötta på ordet”. Andra menar att de känner sig ”tveksamma” eller ”ställer sig frågande” inför valet av begrepp. En annan rektor påpekar att ordet entreprenörskap ”är ogillat, till och med hatat”.⁵⁵ Det som däremot upplevs svara mot de behov man ser och vara i överensstämmelse med den egna vardagen är framför allt det som anknyter till de ”engagerande”, demokratiska och medborgerliga målen. Följaktligen innebär också översättningen att nyckelbegreppen får en väsentligt annan betydelse än den ursprungliga; det ”entreprenöriella” får närmast en demokratisk innebörd, med tonvikten lagd vid elevernas inflytande och ”djupa” delaktighet i lärandet, snarare än vid en produktiv företagsamhet.

---

⁵³ I stort sett samma faktorer lyfts också fram i Lotta Svenssons rapport.

⁵⁴ Jfr Jan Olsson, ”Lokal nivå i fokus”, i *Hållbar utveckling underifrån*, 2005, s. 35.

⁵⁵ Intervju, november 2008.

Vad jag kan se hade projektet överhuvudtaget inte varit genomförbart utan denna översättning.⁵⁶ Det är först när begreppet fått en delvis annan innebörd, eller rättare sagt *en tillräckligt öppen (rörlig) och vidgad (breddad) betydelse*, som det så att säga uppstått en social och kulturell respons, en verklig förankring och ett gensvar i det lokala. Lärarna har känt sig delaktiga och förnyelseprocessen har fått en underifrånkaraktär. Själva öppnandet för en mängd olika betydelser utgör alltså i sig en nyckel till förnyelse och förändring. Intressant nog är dessutom processen på flera sätt snarlik den vidgning av begreppen mångfald och delaktighet vi såg prov på i förra kapitlet. I båda fallen rör sig begreppen i riktning mot en mer allmänt socialt, kultur- och demokratorienterad innebörd. Därmed tillmäts också just de sociala/kulturella processerna, miljöerna och förhållningssätten en allt större betydelse.

Med entreprenörskapsbegreppet följer också en problematisk förändrings- och förnyelseretorik. Retoriken återfinns i första hand i entreprenörskapslitteraturen och i politiska uttalanden och styrdokument, men återges även av skolledningen. Det talas då vanligtvis om en avgörande skillnad mellan å ena sidan det entreprenöriella lärandet och å andra sidan den ”traditionella undervisningen”, mellan framåtblickande och bakåtsträvande synsätt, samt överhuvudtaget om den nya och den gamla skolan. Problemet är bara att sådana skillnader inte är lika tydligt avläsbara i vad enskilda lärare säger att de faktiskt gör eller i den syn de uttrycker ifråga om vilka kunskaper och förhållningssätt som är viktiga att lära ut. Faktum är att det inte förekommer några ”traditionalister” i det samlade intervjumaterialet. Ingen jag pratat med vänder sig direkt mot den pedagogiska förnyelse som eftersträvas. Däremot tycks det finnas en sorts mytbildning eller föreställning om en utbredd tröghet och ett motstånd mot förändringar i allmänhet – och som nu alltså även sägs förekomma ifråga om den förändring Drivkraft syftar till. Som jag ser det är det därför snarare på det viset att retoriken *i sig* utgör ett hinder, genom att skapa och ständigt återupprepa föreställningarna, berättelserna och bilderna av motsättningarna mellan de framtidsinriktade och de motsträvt tillbakablickande. För att kunna komma vidare i skolutvecklingen behövs i stället en nedtonad förändringsretorik och framför allt ett processuellt synsätt som kan göra större rättvisa åt skolans komplexitet och mångfald av pedagogiska synsätt och metoder. Ifall man frångår föreställningarna om ett skarpt brott mellan nytt och gammalt blir det också möjligt att se alla som mer eller mindre involverade i samma process, och att tillåta en större spännvidd ifråga om lärande och måluppfyllelse.

---

⁵⁶ Jfr Bettina Backström-Widjeskog, *Du kan om du vill: lärares tankar om fostran till företagsamhet*, 2008.

Vad gäller betydelsen av en *stöttande ledning* så är det en ganska självklar förutsättning, framför allt om man vill åstadkomma en långvarig och djupgående eller ”genomsyrande” skolutveckling. Att ett sådant stöd saknas har också påtalats flera gånger, både av lärarna och i utvärderingen av projektet. I Lotta Svenssons rapport sägs explicit att det rör sig om en av projektets huvudsakliga svårigheter och att skolledarna måste ta över förändringsprocessen och bli mer drivande ifall den ska kunna fortleva framöver.⁵⁷ Det måste helt enkelt finnas ett långsiktigt utvecklingsstöd. En fråga är givetvis också hur man ser på sin roll som ledare; dvs. i vilken mån skolledarna förmår verka för ett tillåtande, öppet och demokratiskt klimat, hellre än att inskräpa ”vad som måste göras”.

Likaså har vikten av *socialt samspel* och av *väl fungerande arbetslag* påtalats från flera håll. Det är dessutom något som de flesta verkar vara överens om. Lärarna själva är genomgående positivt inställda, liksom skolledarna och utvärderaren. Arbetslagen ses allmänt som en fråga om att komma ifrån läraryrkets ”ensamkaraktär” och i stället arbeta mer ämnesövergripande och tematiskt. På så sätt får lärarna både socialt och pedagogiskt sett ett större stöd och utbyte i sitt arbete; vilket rimligen främjar den pedagogiska utvecklingen. Som det verkar rör sig också skolan alltmer i denna riktning, då erfarenheterna överlag ser ut att vara goda och möjligheterna till förnyelse förbättrats.

En viktig förutsättning är slutligen *prioritering av och tillräckliga resurser för långsiktig och djupgående pedagogisk utveckling*. Det här är utan tvekan den känsligaste punkten. Resursfrågan utgör ett ständigt återkommande trätoämne i skolan. I praktiken handlar det bl.a. om utrymmet för just förnyelse och för ett grundläggande socialt arbete. Som många upplever det blir det hela slutligen en fråga om hur man ska få skolvardagen att gå ihop och räcka till – dvs. att det ändå alltid, i det dagliga arbetet, finns en mängd ständigt närvarande och påträngande vardagliga göromål som måste hanteras på ett eller annat sätt, och som måste ha företräde framför det nydanande och utvecklande. Vad som händer är helt enkelt att projektet ”stöter på vardagen”. Oavsett alla goda intentioner kvarstår också hela tiden kraven på såväl lärare som elever och föräldrar att nå bestämda kunskapsmål och mätbara resultat. Dessutom gör sig de ekonomiskt kärva förutsättningarna likaså allt som oftast påmind.

Här kan ytterligare ett exempel vara på sin plats. Den här gången skulle man kunna säga att det rör sig om ett gott exempel med komplikationer. Det arbetslag det gäller är ett av dem som tidigast satte igång med projektet, men där utvecklingsprocessen sedan av olika skäl avstannat:

---

⁵⁷ Ibid., s. 22–23.

... vi hade gemensamt tema i samma arbetslag ... det var lyckat, vi fick stipendium, blev peppade. Men nu ligger det i träda på grund av en stökig förskolegrupp. Pedagoggruppen har inte orkat köra igång, så temaarbetet har fått stryka på foten. Det *kräver planering* ...

En annan lärare instämmer:

... det ligger i träda här också. ... Det fanns en vilja att jobba så här förut också. Men det *finns inte tid för planering* – det behövs gemensam tid för det, fri tid.

Ytterligare en lärare instämmer och påpekar problemet med att projekt ständigt kommer och går, och därför ofta uppfattas som utslag av tillfälliga trender: ”Jag blev bränd av entréprojektet. Pang-bom så la man ner allt”. Lärargruppen diskuterar sedan vidare kring de problem de ser:

... ekonomin styr och motverkar ambitioner med att t.ex. vara ”ute i samhället”. Vi kan inte vara ute i samhället, det finns inte pengar för det. Man måste hela tiden välja och prioritera, det har blivit krångligare. T.ex. studiebesök är en kostnadsfråga, vi har inte råd att åka buss. ... Det finns också ett bristande stöd från ledningen. Rektorer är inte delaktiga, det behövs mer delaktiga rektorer. Det har inte känts som om de är engagerade. Ingen av rektorerna har gått kursen. ... Man är ålagd att göra många saker, det är mycket rapportering ... allt läggs ovanpå. Vi får inte mer tid – men mer uppgifter. ... Det är allmänt pålagt för mycket. Naturlig tid för vardagliga möten försvinner. ... Man hinner inte med något pedagogiskt jobb, utan får köra på rutin.

Lärarna understryker sedan samstämmigt att ”det behövs *planeringstid* och *arbetsro*, så att man hinner träffas i arbetslagen”. De poängterar också att de ändrade formerna av lärande även ställer andra krav på eleverna. Det kan, som en lärare menar, vara så att alla inte klarar av den fria formen och ”behöver mer styrning”, och leda till att det blir ”svårt för dem med psykosociala problem”.

Liknande synpunkter framförs också av den både ”föredömliga” och mycket kritiskt inställda läraren. Lärarens poäng är nu att det under senare tid skapats en ny organisation i skolan som i själva verket gör det svårare att tillämpa de entreprenöriella arbetssätten:

Att få arbeta med elevgruppen koncentrerat över längre tid ger möjligheten att utveckla ett entreprenöriellt lärande. Om man styckar upp undervisningen försvåras detta! Det går inte att hålla i undervisningen när eleverna ”kommer och går”. Det handlar tyvärr om pengar och effektivitet. *Vid besparingar tenderar man att återgå till traditionell undervisning.* ...

Man måste se helheten och arbeta med helheten som mål. Problemet kommer när man arbetar helhetsorienterat men måste redovisa enskilda resultat i separata kurser. ... Den kursorienterade undervisningen leder fram till ett prov där den med bäst minne presterar bäst. Där riskerar vi att förlora elever som tycker att skolan är tråkig. ...

I dagens undervisning med de allt ökande kontrollkraven saknas möjligheten att göra det annorlunda. Elever som hamnar vid sidan får svårare att komma ikapp.

Att kombinera traditionell undervisning med den entreprenöriella är förvisso möjligt men då är det i huvudsak högpresterande elever som klarat av kursen som kan ta del av den. Inte de elever som behöver den bäst. Men behovet av handledare kvarstår. ... Vid entreprenöriell undervisning måste man därför ha is i magen och vänta ut elevernas utveckling. Den kommer. I dagens undervisning måste vi dock visa resultat direkt.

Behovet av full kontroll på elevernas prestationer för att möjliggöra IG-varningen och även stänga av elever försvårar entreprenöriell undervisning.

Som läraren beskriver det blev kursen i Entreprenörskapets didaktik ett andrum där det gick att få den tid och det utrymme som behövs för att bygga den sociala grund som lärandet vilar på. Men det blev samtidigt, just därför, också ett andrum som ironiskt nog tydliggjorde vilka brister dagens skola i allmänhet och de organisatoriska förändringarna i synnerhet lider av.

Enligt lärarna behövs alltså en annan prioritering av vad arbetstiden används till, eftersom tiden ständigt äts upp av de skärpta kunskapsmålen, av administrativa pålagor och större sociala behov. Sätillvida kan varken projektet Drivkraft eller någon pedagogisk förnyelse i sig vara tillräckligt. Om inte de ekonomiska och tidsmässiga förutsättningarna finns så tar ofrånkomligen allt ”annat” över.⁵⁸

I det lärarna säger beskrivs en skolutveckling och en ny skola av helt annat slag än den som förekommer i den positiva retoriken. Den utmärks av en allt större administrativ börda, av ”hårdare styrning”, av en ”trend att mäta mer och mer”, och av allmänt skärpta kunskapsmål, genom mer av prov och betygsättning. Som sådana kan målen och styrmedlen knappast sägas vara särskilt nya, utan står som sagt snarare i motsats till det kreativa lärandets grundförutsättningar. Vad exemplen visar är rentav att de i praktiken motverkar eller åtminstone nedprioriterar just det sociala samspel och individuella hänsynstagande som så enhälligt sagts vara en avgörande framgångsfaktor. Det rör sig helt sonika om en prioritering av skolans ”hårda kärna” – dvs. av ekonomi och administration – framför de s.k. ”mjuka”, sociala och kulturella grunderna, som följaktligen har ett socialt pris i form av mindre tid för varje elev och minskade resurser till de svaga eller problematiska eleverna.

I linje med denna utveckling tenderar också det sociala arbete som Drivkraft medfört främst att betraktas som ett medel för att uppnå bättre resultat och i förlängningen även ekonomisk tillväxt. Men som vi nu sett så fallerar förnyelsen redan i arbetet med det kreativa lärandets grundvalar eftersom resurserna härtill inte är tillräckliga – och därmed kan det ju inte heller bli frågan om något varken bestående eller djupgående förnyelsearbete. På ett liknande sätt faller också de mer resurskrävande eleverna lätt bort, just eftersom resurserna inte ”räcker till”.

Alltså står skolan inför ett besvärligt dilemma: den ena utvecklingen går inte ihop med den andra. Inte heller låter sig de olika målen förenas på något enkelt sätt. (Framför allt kan de fostrande, demokratiska och socialt utvecklande målen inte fungera som ett medel för de ”hårda” kunskapsmålen.) Vill man ha genuint kreativa och drivkraftiga elever så måste man uppenbarligen också prioritera skapandet av den skolmiljö och de sociala villkor som det

---

⁵⁸ En synpunkt är också att talet om det entreprenöriella lärandets fördelar ”förenklar oerhört – det är en labyrint att hitta fram till en fungerande pedagogik” (intervju med lärargrupp, december 2008).

fordrar betydligt högre – och följaktligen närma sig en ”mjukare” målsättning med det dagliga arbetet.

Kanhända är skolan djupt kluven på just denna punkt. Men den bör i vilket fall som helst ställa sig frågan om hur målen förhåller sig till varandra och om de skulle kunna förenas på ett mer fruktbart sätt. Sedan kan man ju också alltid undra vad som egentligen är bäst för ett samhälles utveckling: fostrandet av ”vinnare” eller av demokratiskt sinnade medborgare.

”Kampen om barnens själar”

De bärande delarna i den entreprenöriella skoldiskursen påminner om andra skolutvecklingsprojekt där målet är att nå individernas inre. Grundtankarna utgörs av att nå och utveckla den företagsamma eleven. Om vi kopplar detta till dagens kunskapsbildning som ... präglas av olika rivaliserande politiska, ideologiska och kunskapsteoretiska utgångspunkter ... handlar det därför inte längre om kampen att nå sanningen utan [om] kampen om barnens själar. (Eva Leffler, *Företagsamma elever*, 2006)

Formandet av en skapande personlighet som strävar mot framtiden initieras med hjälp av en skapande fantasi som tar gestalt i nuet. (Lev Vygotskij i Leif Strandberg, *Vygotskij i praktiken*, 2008)

Detta kapitel började i ett synliggörande av hur förvånansvärt olika de som arbetar i skolan ser på sin arbetsplats. Ambitionen är nu att försöka identifiera de underliggande orsakerna bakom de skilda uppfattningarna och att samtidigt analysera hur motsättningarna kan hanteras, eftersom jag ser det som ett centralt problem för den fortsatta skolutvecklingen i kommunen. Det gäller då, än en gång, frågan om verklighetsbeskrivningen (hur ser skolans verklighet ut?) och om verksamhetens övergripande mål och mening (vad är skolans syfte?). Men det gäller slutligen också skillnader i synen på vilka skolbarnen är, vilka de förväntas vara och bör bli.

Det jag tycker blivit allt tydligare i intervjuerna och samtalen kring skolan är att en avgörande skiljelinje går i frågan om de sociala och samhällsliga problemens betydelse för skolarbetet. Frågan ses allmänt av lärarna som central och påtagligt märkbar i mötet med eleverna, medan skolledare och politiker å sin sida ofta hävdar att det inte alls är något problem, utan att elevernas tillkortakommanden ska ses som en pedagogisk fråga och en fråga om ”att förstå sitt uppdrag”. I denna skillnad finns två huvudsakliga aspekter: den ena är resursfrågan, den andra är synen på eleven och det framtida samhället. Av uppfattningen om de sociala problemen – dvs. skillnader i förutsättningar beroende på social bakgrund och på försämrade sociala villkor – följer ett krav på mer resurser till svagare och mer ”behövande” elever; dvs. mindre klasser, mer tid för varje enskild elev, mer stöttande insatser, etc. Inte sällan leder det också till ett ifrågasättande av samhällsomställningarna i stort. Kraven och kritiken hörsammas emellertid vanligtvis inte av skolledningen, som i stället ställer ytterligare krav på lärarna. På ett liknande sätt uttrycker lärarna ofta sin oro för en ökad utslagning i

skolan, medan ledarna menar att i princip alla elever kan bli drivkraftiga och mer framgångsrika.

Vad försöket med Drivkraft visar är att båda har rätt, men bara till viss del. Det är förvisso sant att ”alla” elever går att i någon mening ”lyfta” – men just under förutsättning att det finns tillräckliga resurser, rätt klimat och tillgång till stöttande insatser. Någon självgående process existerar inte. Vad som också blivit tydligt är att skolan i sina ljusaste stunder verkligen kan fungera som en öppen och lärande organisation – förutsatt att det är något som prioriteras och tillåts ta sin tid. Att så inte alltid är fallet visar ju inte minst det omtalade permafrostfenomenet. Någon öppen och demokratisk skolkultur uppstår inte heller av sig självt.

Det här är egentligen ganska självklart och en av de lärdomar vi kan dra av Drivkraftprojektet. Men faktum kvarstår: några resurser tillförs inte, och någon genomgripande utveckling av skolan till en i sig lärande och demokratisk organisation har ännu inte ägt rum. Det har visserligen hänt en hel del sedan november 2008. Kommun- och projektledningen har ännu inte lämnat över Drivkraft åt skolan, utan snarare inskräppt projektets betydelse ytterligare, bl.a. genom utbildning av skolledarna och genom att betona att Drivkraft ska förstås som ett demokratiutvecklande projekt.⁵⁹ De kritiska synpunkter som framförts i min nulägesanalys och i Lotta Svenssons rapport har också hörsammats. Å andra sidan är det alltjämt oklart vad förändringarna ska leda till och hur långt man är beredda att gå.

Det finns därför skäl nog att ställa frågan om samhällets ledande krafter verkligen vill ha den sorts skolutveckling Drivkraft syftar till. Är det en öppen, dynamisk och demokratisk skolkultur som önskas? Eller är det ändå något annat som avses med talet om entreprenörskap och entreprenöriellt lärande?

För att besvara den frågan behöver vi också återvända till de formuleringar och uttalanden som definierar ”vad man vill” och närmare granska hur denna vilja förhåller sig till den konkreta skolverkligheten. ”Vad man vill” handlar ju till att börja med om skolans roll och funktion i det nutida samhället. I det här fallet handlar det närmare bestämt om att *avsiktligt vilja förändra* denna roll på ett genomgripande sätt; dvs. genom att föra in en ny mening och nya mål i skolan. Som sagt sägs det hela ytterst gälla en anpassning av samhället till en globaliserad värld. I det avseendet utgör Söderhamn endast det sista och nedersta ledet i en politik som formulerats på högsta nivå. ”Det entreprenöriella” är så sett nyckelordet för en

---

⁵⁹ I augusti 2009 kallade också kommunledningen till en ”hinderverkstad” syftande till att diskutera förekommande konflikter inom kommunförvaltningarna och i relation till ungdomssatsningarna.

övergripande utvecklingsmodell och en ny skolpolitik som ska genomföras på bred front, globalt och på alla samhällsnivåer.⁶⁰ Det rör sig dessutom om ett mycket starkt uttalat uppdrag – anammat av alla större politiska partier och betecknat som en högprioriterad framtidsfråga. Idéerna om en ekonomisk utveckling driven av entreprenörskap, innovationer och kreativt tänkande återfinns bl.a. i EU:s och OECD:s styrdokument, i den ”nationella strategi” Sveriges regering antagit (våren 2009), samt i Tillväxtverkets riktlinjer för regional utveckling. Och till sist har de alltså blivit omsatta och återgivna i en lång rad kommunala projekt.

Som Eva Leffler och Ron Mahieu noterar i en nyutkommen studie har en tydlig förskjutning ägt rum i den meningen att ”utbildningssektorn allt mer sammankopplas med ekonomiska processer i samhället”. Synen i läroplaner har gått ”från en medborgarfostran ... till en fostran av elever att bli fria ansvarstagande individer”, vilket i sin tur vittnar om ett skifte från en fostrande stat till en marknadsekonomisk fostran: ”Närsamhället, arbetslivet och näringslivet har blivit aktiva socialisationsagenter genom att utbildning i ökande grad relateras till den ekonomiska politiken”.⁶¹ I Söderhamn betyder detta att skolpolitiken först och främst blivit förbunden med förhoppningar om ökad sysselsättning och ökat företagande, och därmed också ekonomisk tillväxt. Som vi sett innebär det samtidigt ett motsvarande avståndstagande från industri- och välfärdssamhället.

I grund och botten handlar det alltså om en allmänt vedertagen samhällsdiagnos som säger att eftersom vi numera lever i ett nytt samhälle så måste också en ny människa fostras. Nutidens barn bör så att säga stöpas i nya, postindustriella former. Följaktligen är skolans nya mål också först och främst att just fostra ”vinnande”, produktiva och tillväxtskapande individer. Därför behövs också en ny förebild – entreprenören. Enligt Leffler tecknas härmed inte bara en tydlig bild av vem eleven bör bli, utan framför allt en ny sorts självförståelse: ”För att en elev ska förstå att hon är företagsam ... behöver hon få en bild av sig själv att hon är det”.⁶² Denna bild tydliggör samtidigt vad hon *inte* bör vara och förstå sig som – dvs. oföretagsam, passiv, initiativlös, svag, beroende, lat, etc.

Men åter igen leder bilden till förenklingar och förträngningar, både vad gäller synen på individerna och på den tid vi lever i, på såväl det nya och framtida som det gamla och förflutna.

---

⁶⁰ I den av Skolverket nyligen utgivna boken *Skapa och våga. Om entreprenörskap i skolan* konstateras exempelvis: ”Entreprenörskap har blivit en angelägenhet som skolpolitiker, skolledare, lärare och andra verksamma inom utbildningsväsendet världen över måste förhålla sig till”, 2010, s. 3.

⁶¹ Leffler & Mahieu, ”Entreprenörskap: ett nytt fostransprojekt”, 2010, refererad till i *Skapa och våga*, s. 78–79. Min kursivering.

⁶² Eva Leffler, *Företagsamma elever*, 2006, s. 229.

Precis som citatet av psykologen och pedagogen Lev Semjonovitj Vygotskij illustrerar finns en lång tanketradition och idéer om lärande som lägger stor vikt vid den kreativa förmågan, vid betydelsen av andra lärandemiljöer än skolsalen och vid lärandes sociala grunder. I detta fall handlar det om en ganska avancerad teoribildning, utvecklad i Sovjetunionens 1920- och 30-tal – citatet är hämtat ur boken ”Fantasi och kreativitet i barndomen” från början av 30-talet. Tack vare att Vygotskijkännaren och skolutvecklaren Leif Strandberg involverats i Drivkraftprojektet har också Vygotskijs tankar blivit en del i utvecklandet av det entreprenöriella lärandet i kommunens skolor, eftersom tankegångarna ansetts passa väl in i förnyelsearbetet. Och det på goda grunder – trots att Vygotskij, naturligt nog, aldrig nämner ordet entreprenörskap eller föreställer sig ett tillväxtskapande syfte med lärandet. Poängen är i stället ett lärande som både bygger på och främjar socialt samspel och demokratisk delaktighet.⁶³

Min egen uppfattning är också att det tankegods Vygotskij via Strandberg tillhandahåller är betydligt mer elaborerat, djupgående och stringent än litteraturen om det entreprenöriella lärandet. Inte minst stämmer det på ett precist och konkret sätt överens med vad som faktiskt görs i skolorna. Det framstår rentav som mer nydanande – trots sin historiska bakgrund och trots att tankarna varit kända i Sverige sedan 1970-talet (i likhet med en del närbesläktade pedagogiska strömningar som t.ex. Reggio-förskolor och Bifrost).

De skrifter som propagerar för det entreprenöriella lärandets införande i skolan står framför allt management- och marknadsföringslitteraturens tilltal nära. Budskapet är alltigenom positivt, lättbegripligt och slagkraftigt.⁶⁴ Å andra sidan förblir det ganska oklart vad som egentligen menas med entreprenörskap och vari det pedagogiskt sett nya består. I det slags lärande Drivkraft vill uppmuntra finns inte heller några lätt identifierbara skillnader jämfört med tidigare prövade former av bl.a. tema- och grupparbeten – ibland hänvisas också explicit till Reggio-pedagogiken och just Vygotskij, eller helt enkelt till rådande läroplan. Det unika består paradoxalt nog endast i den snäva definition – dvs. den direkta kopplingen till företagande och marknadsekonomiskt tänkande – som man vanligtvis undviker i skolan. Den definition som ligger till grund för det entreprenöriella lärandet och som tillämpas såväl nationellt som i Söderhamn är i stället den allmänt hållna formulering Nutek (numera Tillväxtverket) tillhandahållit:

---

⁶³ Leif Strandberg, *Vygotskij i praktiken*, 2008, s. 198.

⁶⁴ Till litteraturen om entreprenöriellt lärande hör bl.a. Marielle Peterson & Christer Westlund, *Så tänds eldsjälarna – en introduktion till entreprenöriellt lärande*, 2007, John Steinberg, *Skolans nya syfte*, 2007, och Bengt Johannison, Torsten Madsén & Christer Wallentin, *Aha! Företagsamt lärande! En skola för förnyelse*, 2000.

Entreprenörskap är en dynamisk och social process, där individer, enskilt eller i samarbete, identifierar möjligheter och gör något med dem för att omforma idéer till praktiska och målinriktade aktiviteter i sociala, kulturella och ekonomiska sammanhang.⁶⁵

Här kan noteras att tyngdpunkten inte ligger i själva lärandeprocessen, utan i identifierandet av *möjligheter* och i ett bestämt ”för att”; dvs. i att det ska vara en process som är *praktiskt tillämpbar* och *målinriktad*. Det rör sig alltså egentligen inte om någon definition av lärandet, som förblir en öppen – och därmed ofta omstridd – definitionsfråga.

Definitionen av entreprenörskapet har i själva verket ingen praktisk pedagogisk betydelse; däremot fyller den en *utopisk* och *ideologisk* funktion. Vad det hela tiden handlar om är ett väsentligen framtidsinriktat – eller snarare framtidsoptimistiskt – synsätt som ska frammana en ”vinnande” självbild av individer i ett samhälle som ständigt identifierar sig med det framåtskridande och nydanande. Det är en beskrivning av att alltid vara i rörelse och på väg mot nya mål. Det handlar mer precist sagt om beskrivningar av ett idealt tillstånd, som aldrig infinner sig i ett här och nu. Eller som Leffler anmärker:

... entreprenöriell undervisning ställer stora krav på både lärare och elever. Den idealiserade bilden av den företagsamma eleven kan dock sägas vara *en del av en utopisk vision av en idealiserad undervisningssituation*, långsiktigt strävansmål eller *ett ouppnåeligt utopiskt mål för skolorna*. Tänk om alla klassrum var fyllda av ansvarstagande, initiativrika, kreativa, nyskapande och samarbetsvilliga elever med gott självförtroende!⁶⁶

Man skulle med andra ord kunna säga att bilden har ett problem- och verklighetsförnekande drag. Omvänt sett ligger det desto närmare till hands att just producera och formulera olika former av ideala bilder/berättelser – en sorts undantagstillstånd (t.ex. i form av olika evenemang och extraordinära händelser).

Intressant nog har hela den översättnings- och genomförandeprocess som Drivkraft fört med sig i sin praktik inneburit ett successivt fjärmande från det ideala och de snävt tillväxtorienterade syftena. I stället har så att säga en mängd avvikande betydelser och syftemål smugit sig in i processen. Som sagt ligger en av Drivkraftprojektets framgångsfaktorer i ett uttryckligt avståndstagande från idén om ”att folk ska bli företagare” och överhuvudtaget i ett breddat synsätt. En annan viktig faktor är processens öppna karaktär. På så vis har också ganska omfattande *betydelseförskjutningar* blivit möjliga – främst då i det att allt större vikt lagts vid lärandets demokratiska, delaktighetsskapande och sociala syftemål. Den process som satts igång – och fortfarande pågår – har därmed till stora delar visat sig vara

---

⁶⁵ Citatet är hämtat ur *Skapa och våga*, s. 11.

⁶⁶ *Ibid.*, s. 228. Min kursivering.

oförutsägbar och okontrollerbar, och leder i vilket fall som helst inte på något givet sätt varken till en fostran av ideala elever eller till ”just den hett eftertraktade effekten tillväxt”.⁶⁷

Eller som projektledaren Bibbi Lodmark konstaterar: ”man har inte riktigt förstått vad det är man har startat”.⁶⁸ Det vill säga: kommunens ledande politiker och tjänstemän har, som det nu verkar, initierat och drivit på en process som ingen egentligen vet vad den leder till. Vilket i och för sig kan ses som ett gott tecken med tanke på att det ligger i den genuint kreativa och demokratiska processens natur att inte kunna förutses. Men processen har samtidigt visat sig ställa en del både oväntade och oönskade krav på själva skolorganisationen och skolläningen. Processen tycks rentav ha medfört en sorts bumerangeffekt genom att i de goda exemplen återkomma som ett krav på förändring i riktning mot en öppnare och mer demokratisk skolorganisation, och, som sagt, som ett krav på tillräckliga resurser och sociala insatser. Viktigast i nuläget är emellertid, enligt Lodmark, att skolläningen insett att det just måste få vara en öppen process med oväntade resultat, och att den måste omfatta *alla* – dvs. även ledarna själva. De har, som hon säger, haft ”modet att våga följa processen”.

Därtill antyds också att det även behövs en *maktförskjutning* eftersom Drivkraft som Lodmark uttrycker det visat att *det är när man äger processen som det bär*. Med detta menas närmare bestämt att det är först när både lärarna och eleverna får ett reellt inflytande och kan påverka lärandets form och innehåll som en verkligt kreativ lärandeprocess äger rum. Vad som behövs är helt enkelt möjligheten att själv kunna styra över den tid, det rum och de verktyg lärandet fordrar. I en sådan process kan också var och en ”mötas där hon befinner sig”, i ett lärande utan ett på förhand givet resultat. Likaså kan varje elevs utveckling ses som helt individuell, utan en given självförståelse eller identitet att rätta sig efter. I Strandbergs bok *Vygotskij i praktiken* finns ett exempel på hur ”kreativa verkstäder” kan fungera på just det sättet:

Man tillverkade inte papper FÖR ATT sedan göra något. I stället fick det ena ge det andra. Och det andra kunde därför bli väldigt olika saker. ... Så ser kreativa processer ut. Inget är givet. Allt är möjligt.⁶⁹

Mot bakgrund av dessa uttalanden vill jag påstå att det blivit tydligt att det väsentligt ”nya” varken står att finna i den entreprenöriella pedagogiken eller i skolans organisation och administration, utan i den marknadsliberala ideologins genomslag i skolan. I och med detta genomslag följer också en ny oenighet, som aktualiseras och konkretiseras i den stund ”översättningen” äger rum. Därmed står skolan slutligen inför ett paradoxalt faktum. Å ena

---

⁶⁷ Lotta Svensson, *Drivkraft Söderhamn – på väg mot entreprenöriellt lärande*, s. 35.

⁶⁸ Samtal med Bibbi Lodmark och Lotta Svensson, juni 2010.

⁶⁹ *Ibid.*, s. 111.

sidan finns en ideologi och ett utopiskt ideal som i sin retorik hyllar det kreativa, innovativa och individuella, men som i sin praktik verkar begränsande både för individerna och för organisationen; å andra sidan finns en till synes spontan process som har en öppen och tillåtande karaktär, men som inte har någon uttalad ideologisk motsvarighet.

Min tolkning av de motsägelsefulla ståndpunkterna är att Drivkraft har aktualiserat en underliggande konflikt som ytterst gäller hur man förhåller sig till den nya ideologin. Med Lefflers formulering rör det sig om en sorts kamp ”om barnens själar”. I denna kamp har projektet i det tysta rört sig i riktning mot en annan ståndpunkt än den förväntade – frågan är nu bara vart det egentligen är på väg.

På väg mot en skola där alla blir bekräftade ”som de är”?

... sedan att det heter entreprenörskap, hade det varit 1975 då hade det förmodligen hetat kreativitetskurs eller något sånt där. ... Jag har pratat innovationer sedan jag började på mellanstadiet, jag har använt det ordet när jag pratat med barn. ”Det här är en innovation Torbjörn”, sa jag, när han sjöng en annan stämma på en av låtarna vi sjöng ... ”Det är en innovation Torbjörn.” ”Vad betyder det”, sa han. ”Det betyder att du har uppfunnit någonting, så här har jag aldrig hört den här sången sjungas förr.” ”Kul”, sa han, ”kan vi fortsätta nu” ... (Bengt Söderhäll, kursledare)

När frågan ställs om vad som utmärker de elever och den skola som förändrats i Drivkrafts anda så landar svaret på det hela taget i förhållandevis ”mjuka” värden. Som de flesta beskriver det har skolbarnen blivit mer lyssnande och hänsynstagande individer som visar respekt för andra och har större tillit till sin omgivning. Därmed har de blivit betydligt bättre på att samspela socialt och bygga relationer och fungerande sociala och kulturella gemenskaper. Någon poängterar också att det allmänt sett blivit ”mindre individuellt” i meningen att ”man får bort tävlande” och blir mer samarbetsinriktade genom att stötta och hjälpa varandra. Ingen talar däremot om att eleverna skulle ha blivit mer av målmedvetna vinnare inriktade mot bestämda mål, eller om att de skulle prestera väsentligt bättre i prov och betyg. Det centrala tycks snarare vara att de får växa friare och utifrån sina olika förutsättningar.

Ledarna för kursen ”Entreprenörskapets didaktik” svarar på ett likartat sätt när de i en intervju frågar sig ”varför man skapar en sån här kurs”.⁷⁰ Enligt den ena ledaren, Bengt Söderhäll, bör lärandet framför allt leda till ett slags frigörande av de begåvningar och förmågor som av olika anledningar inte släpps fram: ”... för mig är det i alla fall den där gåtan, jag menar gåtan att inte alla alltid har tillgång till sitt förstånd, sin begåvning, sitt känsloliv. Varför hindras vi för?” Han menar också att motiven bakom kursen bottnar i

---

⁷⁰ Intervju av Bibbi Lodmark.

... ett missnöje eller en oro för att barna i skolan inte får tillgång till sin begåvning. Under det finns i alla fall hos mig en idé om att intelligens är jämlikt fördelat. Alla är ungefär lika kloka. Frågan är varför vissa kommer åt [sin begåvning] och andra inte ...

Den andra ledaren, Pär Vilhelmsson, instämmer. Han gör följande förtydligande av vad som är kursens syftemål:

... jag antar att ni [i Söderhamn] också har nån typ av politisk ideologisk inställning, som Bengt säger, att vi är alla olika men vi är ändå lika. Vi ser olika ut och vi har olika kompetenser men en antihierarkisk antistatuslängtan har vi ju båda två, man ska inte jävlas och trycka ned för att själv komma upp... om jag vill vara kreativ eller delta då vill jag försöka ha ett annat klimat. Man ska ett klimat som lockar upp och lockar fram de som är tillbakatryckta för då blir ju dom medhjälpare helt plötsligt i stället för att vara nollor.

Enligt kursledarna är det alltså frågan om ett lärande som drivs av ett rättvise- och jämlikhetsmotiv, dvs. som förmodas kunna gagna dem som har det relativt sett svårare och sämre förutsättningar, och som kanske också kan göra större rättvisa åt flera former av begåvningar. Möjligen kan det därför vara särskilt lämpligt för en kommun som Söderhamn, där fler behöver "lockas fram".

I kursledarnas undervisningslära framkommer, än en gång, ytterligare andra värden och syften med Drivkraftprojektet, utan grund i den ideologi och de ideal som ska vara vägledande. I stället för "nyttomålen" tycks projektet ha stärkt eller återupplivat "gamla" demokratiska och humanistiska målsättningar. Eventuellt har det medfört en "pånyttfödelse", liknande Ungdomslyftets intention.⁷¹ Potentiellt sett kunde Drivkraft därmed sägas leda till en förnyelse och vitalisering av det demokratiska samhällets utveckling.

Men som sagt så är processen på flera sätt oviss och beroende av ett uttalat politiskt stöd. Än så länge kvarstår de grundläggande konflikterna som olösta. Det finns inte heller någon långsiktigt förankrad och rotad förnyelseprocess, utan mer av "enstaka öar". Och framför allt har de "andra" syftemålen varken resulterat i någon förändring på den diskursiva och styrande nivån – dvs. i det offentliga samtalet om skolan och i skolpolitiken – eller i någon motsvarande värdesättning av det kreativa lärandet, eller av de sociala, mellanmännliga och demokratiska förmågorna.

Just häri ligger förmodligen också det huvudsakliga skälet till varför Drivkraft har svårt att bli "genomsyrande" och överhuvudtaget till varför skolan inte i högre grad förmår väcka de inre drivkrafterna. De "mjuka" värden som projektet uppmuntrar tillmäts helt enkelt *inget värde i sig* – det har så att säga inget erkänt samhällsvärde. När eleverna och skolorna

---

⁷¹ T.ex. pågår för närvarande ytterligare satsningar på demokratiutveckling i skolan genom att, som Barn- och utbildningsnämndens ledning skriver, initiera "samtal med elever och personal gällande barn- och elevinflytande" (minnesanteckningar 2010-06-29).

slutligen ska mätas, jämföras, bedömas och betygsättas – dvs. betecknas som mer eller mindre framgångsrika – så är det alltså (och i allt högre grad) de ”hårda” kriterierna som är rådande. Visserligen finns det också kriterier för värdering av elevernas ansvarstagande och delaktighet i de kreativa processerna, men i slutändan värdesätts processerna främst i den mån de leder till mätbar kunskap och kan betecknas som målinriktade. På samma sätt tycks inte heller en öppen och lärande skolorganisation vara ett självändamål, utan ses i bästa fall som ett medel för att främja ett visst klimat eller en önskvärd skolkultur.

Här vill jag anföra ett sista exempel, hämtat från kommunens grundsärskola. Vid denna skola anser nämligen lärarna att de verkligen genomsyras av ett entreprenöriellt ”tänk” och kunnat genomföra det fullt ut, men betonar samtidigt att ”ordet entreprenörskap inte alls fungerar”. Det här är också den enda arbetsplats där personalen säger att de har tillräckliga resurser och tillräckligt med tid: ”Man känner som lärare att man hinner med här ... att det finns tid för varje enskild elev”. Samtidigt uttrycker de en allmän oro för att många skolbarn har dålig motivation och för hur det ska gå för de svaga eleverna. Som en av lärarna säger, behöver dagens skolbarn framför allt ”få motivation och reflektera över vad de ska med skolan till”. Och hon tillägger:

... de känner inte någon återkoppling till sina liv, till det samhälle de lever i ... De förstår inte att de ska äga kunskap för sitt eget bästa, och inte för att klara prov eller för att lärare ska ha jobb ... därför måste man peppa, driva på. Uppbackningen från både lärare och föräldrar är avgörande.

Liksom andra lärare lyfter de den sociala frågan och skolans förändring under senare tid som centrala frågor. Deras uppfattning är att ”de svaga glöms bort” i nysatsningar och projekt som Drivkraft, och att skolan i stället ”har dragit ner på resurser för svaga”. Vad lärarna kan se leder det till att fler kommer till särskolan, även utan ”synbar skillnad” – dvs. flyttas inte bara elever med utvecklingstörningar till särskolan, utan också s.k. ”gråzonsbarn” och ”bokstavs barn”. Det är, som de säger, fler som ”faller mellan stolarna”. Kanske passar eleverna inte heller alltid in i de ändrade lärandeformerna, utan behöver mer av lugn och ro, tror man.

Men så påstår lärarna något ganska överraskande: det är särskolan som fungerar bäst – den är till och med föredömlig! Särskoleeleverna har ”större förutsättningar efter sina förutsättningar”, de ”har en egen drivkraft – och kan bibehålla den”. En lärare förklarar det med att ”man når barn på ett annat sätt i särskolan... i vanliga klasser når man inte alla. Vi har tid på ett helt annat sätt. ... Jag önskar att alla elever ska få uppleva det.”

Det lärarna tycker sig se är hur många elever går från att helt sakna en inre drivkraft till att bli motiverade. Drastiskt sagt så övertar lärarna barn ”som är nerkörda” och ”känner sig

misslyckade” – och som sedan ”blir motiverade i särskolan”. Vad som då ofta visar sig är att de har en dold, oväntad eller ”osynlig” kapacitet som de inte vågat visa förut. ”Någoting händer” i den vanliga skolan – ”de slocknar”. ”De måste få känna att de lyckas med något, att de kan, att de *blir bekräftade* – det är största nöten”.

Ingen av lärarna har gått kursen Entreprenörskapets didaktik. Man ”har inte heller blivit peppade från ledningen” och framhåller än en gång att ”ordet entreprenörskap känns som ett konstigt ordval” – ”drivkraft är bättre”. Även skolans rektor har en liknande synpunkt: ”Särskoleelever är väldigt företagsamma, men inte entreprenörer – de kan aldrig bli det. ... Också föräldrarna kommenterar: ’mitt barn kommer inte att starta egen firma’”.

När jag reflekterar över det särskolelärarna säger kan jag inte annat än undra över varför den kanske mest ”genomsyrande” drivkraften finns här – trots att det varken förekommit någon särskild utbildning i entreprenöriellt lärande eller finns en pådrivande ledning. En intressant fråga är också om dessa elever och deras lärande kan ses som föredömligt – trots att de knappast kan sägas vara målinriktade i gängse mening eller kan förväntas bli samhällsnyttiga entreprenörer, passande kunskapssamhällets ideal.

Nyckeln till de inre drivkrafterna ligger nog i att *de känner en koppling till sina liv* och i att *de blir bekräftade*. Den ligger med andra ord kanske just i att de inte måste leva upp till en ideal människobild, utan tillåts utvecklas på sitt eget högst individuella sätt. För dem verkar det rentav finnas ett samhälle som ”bjuder till”, ger individerna den tid de behöver och på så vis ”möter människan just där hon är” – dvs. som erbjuder ett tillräckligt utrymme för individernas olikheter, svagheter och skörhet.

*

Kort sagt finns det varken ett samhälleligt värdesättande eller en etablerad organisatorisk motsvarighet till det kreativa lärandet. Följden är en i grund kluven skola som lider av ett ständigt märkbart glapp. Styrmedlen, strukturerna och normerna – omsatta i bl.a. kunskapshierarkier, mät- och bedömningsinstrument – kvarstår i former som belönar konventionellt framgångsrika elever, på samma sätt som en ekonomiskt sett kostnadseffektiv organisation föredras framför en organisation som leder till ett större lärande.

Den återstående frågan blir därmed hur ett ändrat värdesättande kan vara möjligt. På vilka sätt kan de demokratiska målen, de sociala förmågorna och humanistiska värden tillmätas större betydelse? Går det att förena en kritisk ståndpunkt med en utvecklande? Och vilken människo- och samhällssyn ska råda?

Kanske handlar det åter igen om ett vidgat utrymme för ”maximala meningsbrytningar” och om att tillåta ett ”både och”. I så fall skulle det ”hårda” i större utsträckning behöva balanseras med det ”mjuka”, exempelvis genom att skolan kan utveckla ”andra sätt att mäta kunskaper och kompetenser än vi använder idag”, genom ”att följa elever under en längre tid” och genom att i stället för ett ensidigt fokus på den enskilda individen och det egna kunnandet mer medvetet ”utveckla färdigheter för gruppdynamik”.⁷²

Kanske kan man helt enkelt tänka sig en skola som på allvar och på djupet börjar med att ställa frågan om människo- och samhällssynen, och som låter det vara en öppen fråga, överlåten åt ett levande samtal. Ett viktigt ämne skulle i så fall vara själva människoblivandet, livsförståelsen och medborgarblivandet. Ett närbesläktat ämne är frågan om vad det egentligen är eleverna ska lära sig att bli, och vad de ska med skolan till. I båda fallen kan man med fördel diskutera hur det ideala förhåller sig till varje samhälles och individs brister och mångsidighet.

---

⁷² Anteckningar från intervju av Bibbi Lodmark med ”gott exempel”.

KAPITEL 3

Högtryck för unga arbetslösa?

Ung i ”gråzonen”

Hur länge har du haft kontakt med dom, med Högtrycket?

Sen förra sommarn.

Ja, och vad hade du gjort innan dess då?

Ingenting, i stort sett.

Hur gör man då (skratt)?

Hoppa av skolan och försökte hitta jobb i stället ...

När gjorde du de då?

Ja... tre år sen det där.

Ja, vilken klass hoppa du av då?

Nä, jag hoppa av IV. ... Jag klara inte av att plugga upp betygen då... så leta jag jobb ... letat praktik, tänkte jag skulle få jobb, men det fick jag inte. ... sen blev jag inskriven i det här 90-dagars, sen blev de jobbgarantin då.

Ja just de...

Då har jag ju fått svetsutbildning och truckkort å grejer utav dom då ... som ska underlätta ... men jag får inge jobb utan körkort då.

Så det är de du inte har?

De jag håller på med nu då...

Visst kan man få det om man gör praktiken på Högtrycket ...

Ja, men jag praktiserar inte där, jag är sjukskriven ... men tydligen så vill dom att jag ska hoppa in och praktisera fast jag är sjukskriven och har problem med ett knä ...

Det går inte att göra någon liksom personlig praktik som innebär träning å körkort å så då för dig?

Nää.

Nä, utan man kliver in i en praktik...

Ja de e dom som bestämmer de... sen lär jag ringa efter sjukintyg en gång i månan då, som tar sin tid de å ...

Ja, alltså, de jag hör då, det är att du tror att dom inte tror dig, eller...

Ja ungefär ... för om jag inte får nåt mer sjukskrivningspapper då kommer dom slänga ut mig på en praktik, så är det bara, annars får jag inga pengar. ...

Har du gjort nån praktik där förr?

Ja, sommarprojektet.

Nu i somras?

Jaa, å förra sommarn.

Ja, men däremellan så är det dom här utbildningarna som du har gjort?

Ja utbildningar å uppföljningar å en massa sånt där ... föreläsningar...

Har du gjort praktik nån annanstans?

Nä.

Inte på några jobb eller ute på nånting annat?

Nää ... jag får inte göra det för [Högtrycket] heller.

Nähä, vadå då?

Nä för att... det krascha med tjejen å så här i somras, när jag gick sommarprojektet. Å då var jag borta en hel del, var hemma å mädde skit då. Så då vill dom att jag ska praktisera på [anvisad praktikplats] i flera månader innan, så att dom ser att jag sköter mig, sen kanske dom kan skicka ut mig på nån annan praktik... Man är inte direkt motiverad å kliva upp kvart i sex, ta sexbussen in, vara inne tjugo över sex, sen sitta å vänta i stan då till sju, när det börjar ... å sen sluta fyra, åka hem med halvfem... jag är hemma... liksom, det blir ju sex till fem varje dag. Å så dom där ynka kronorna man får då.

Vad får man göra på [anvisad praktikplats] då?

Ja men det är ju vaktmästeri å åka med dom som jobbar där, å följa med dom, å göra exakt samma saker, som dom tjänar sexton tusen på, å jag får tre. Så man känner ju inte direkt att, "ja det vill jag göra".

Nää, vad skulle du vilja då, om du fick drömma alldeles fritt?

Vad som helst, det finns inget direkt drömjobb.

Nä, inget drömjobb, men vad som helst, är det verkligen vad som helst, bara för att få ett jobb, eller...

Ja men få en riktig lön liksom, stå på egna ben... så är det.

Men som dom tänker sig det hela så är ingången ju till det då [anvisad praktikplats] å sen liksom törs dom kanske lita på dig. För det är väl det dom säger att dom inte gör det riktigt... du ska visa att du kan sköta det där med tider å så. Å sen skulle det kunna bli nån praktik, eller vad skulle de bli då då?

Ja sen får jag väl välja själv kanske vilken praktikplats ... men om dom skickar ut mig, *tvingar* ut mig på en praktik som gjorde att mitt knä blev sämre...

Men alltså så länge du är sjukskriven kan jag inte se att dom kan göra det, då får du väl inte ens dom pengarna antar jag, då är du ju sjukskriven, eller du kanske inte har nån sjukpenning, eller förstås om...

Nä jag har ingen sjukpenning...

...du inte har hunnit jobba heller...

...det är bara soc som får den där sjukskrivningen...

Ja just det.

...eftersom jag ändå går på möten å allting, så är jag med på det, så det är fortfarande dom pengarna.

... men alltså tidigare, dom här tre åren som har varit, då sen du sluta skolan då, då har du inte heller haft nån annan praktik?

Nä jag har varit på ströjobb här och där å arbetsprövningar å...

Mm, för jag tänker, det hänger ju inte på att det strulade i somras, utan då är det nånting annat som har gjort att du inte har varit ute på praktik...

Nä jag har bara gått på det här, dom har inte krävt nån praktik av mig heller.

Å du har inte hitta nåt heller som du ville göra?

Jag var på en arbetsprövning som ställningsbyggare å grejer, men då måste jag också ha körkort. Alla praktiker jag har varit på, så säger dom det, "ja, du kanske har jobb här, men då lär du ta körkort". Det har inte jag fått gjort förrän nu då.

Vad är det som är problemet då, varför fixar du inte skolan till exempel, varför lyckas du inte läsa upp...

För jag hade ingen plugganda överhuvudtaget.

Är det det som är kruket?

Ja... nä, jag kan inte plugga liksom... Jag har inte läshuve...

Näe... å jag menar det har inte alla, men jag tänker så där, vad är det man ska göra, svenska, engelska, matte...

...sen har jag inget tålamod i det så fort det går emot. Jag har ADHD, så inte vet jag om det beror på det. ...

Men om du tänker på dig nu liksom, här står du nu, med den bakgrunden du har då, hur tänker du om dig själv å framtiden då?

Ja, så fort jag har körkortet, då har jag jobb.

Å vart är det då?

Jag har tre stycken å välja på...

Jaha...

...varav två svetsjobb längre ner å sen [namn på företag] här i Söderhamn, å så ska jag ring in till [namn på företag] i morron å kolla om dom har jobb på lagerblocken, för jag har truckkort å grejer, då.

Men hur kommer det sig då att du kan få jobb, känner du dom...

Ja jag känner ju dom.

För så himla lätt är ju inte de.

Nä men alla jag har ringt å suttit å prata med då – "ta körkort å kom tillbaks".

Men betyder det att du får jobb då eller...

Jaa.

Betyder det att ta körkort å så ska vi fundera på...

Nää, det finns, för jag har jobba som grovis å så här förut då.

Hos de här firmorna?

Jaa, å då är det här att är du grovis då, då är du alltid två på ett ställe, å händer det nåt så en måste dra då, ska jag stå där å lifta? Det går ju inte... jag kan inte köra några grejer eller nånting...

Så på sätt då har du visat dom vem du är?

Ja. ...

Är det det här du vill, alltså får du det här svetsjobbet, är det det som är grejen, nyckeln till framtiden?

Ja svets eller grovis... större pengar vill jag ha.

Ja å så får du bättre lön... blir det ett bättre liv då då?

Ja det blir det väl. Skönt å ha en egen ink... eller en *riktig* inkomst, stå på egna ben, å ...

Jag anar nån allmän tjurighet (skratt)...

Ja men om det går för mycket emot...

Hur mycket besvär tycker du att du har haft av det då?

Ja, mycket, förr i alla fall... i skolan om jag inte klara ett prov då, då gjorde jag inte om det, utan då gick jag, slängde bort det, slängde böckerna. "Så, då går vi in på nästa"...

Ofta genom en ganska störig attityd...

... "nu är det dags att dra", sa jag, hejdå... Så där har jag varit, men det är ju bättre nu... lärt mig bita ihop, inte säga bort mig å så där... lite mer lugn skulle man kunna säga, lite mer tålmod har jag. Men jag är ju fortfarande, blir det för mycket – "hej då". ...

På dom här arbetsplatserna då, hur har det funkat där då, för där blir man ju också liksom besviken eller kritiserad?

Nä det har gått skitbra. Inga problem alls... jag trivs med alla å alla trivs med mig å... man söker sig till sina egna skrot å korn.

Ja lite så är det ju förstås, men på ett jobb så behöver du ju ändå producera, man kan inte bara vara tjenis, man måste få ur sig nåt, få till det också. Å då riskerar man ju å få nån som står å trycker på, "jobba nu då"...

Nä jag har aldrig varit med om det. Det har bara flutit på... Nä, det är bara [handläggaren] som håller på och pushar mig.

(Intervju med Pelle (fingerat namn) 2009-11-03)

Sammanfattning av intervjuer med unga arbetslösa (av Lotta Svensson)

Intervjuerna är tillkomna för att få en fördjupad bild av problematiken för de ungdomar som står längst från arbetsmarknaden – de som sägs vara i "gråzonen". Antalet intervjuer är 10 och man räknar med att den här gruppen i själva verket består av ungefär 70 personer (någonstans

mellan 50 och 100 är den ungefärliga bedömningen). Den övergripande frågan vid intervjuerna var: *Vad kan Högtrycket göra bättre?*

De här ungdomarna har inga särskilda förväntningar på personalen i Högtrycket utan är snarare rädda för att ha några förväntningar alls. *Det de vet* är

- att saker kan gå åt helvete.
- att balansen är skör.
- att deras förmåga är begränsad.
- att livet i väldigt liten grad är förutsägbart.

De upplever inte att det finns några marginaler. De är lättstressade och har dålig självkänsla, men det vore alltför ”hotande” att erkänna det. De har också dåligt självförtroende, vilket har sin grund i att de inte har lyckats med särskilt mycket hittills. Vuxna uppfattas inte som pålitliga – de flesta räknar inte med stöd hemifrån. Allt detta gör dem ännu känsligare än andra för depression och slitningar med anledning av arbetslösheten.

De finner sig i det mesta, kan vilja jobba för den sociala aspekten, men är mycket känsliga för ytterligare kränkning. Att arbeta för låg eller ingen lön blir därför hotfullt och upplevs som ”slavarbete” – att bli utnyttjad. Det rådde t.ex. delade uppfattningar om sommarprojektet.

Vad de vill är inte så lätt att veta, de har svårt att se/överblicka någon framtid, och därför svårt att se vitsen med att t.ex. praktisera nu för att få jobb sen. Deras erfarenhet är att det inte funkat så hittills, t.ex. i skolan. Det de vill är att hålla balansen, vilket gör att de försöker hålla fast i något som fungerar hyfsat – något nytt kan mycket väl bli värre.

De här ungdomarna har samhället misslyckats med under lång tid, och det finns inga enkla, billiga sätt att rätta till det. Några hållpunkter är att det är

- viktigt med tåliga vuxna, gärna en och samma person som följer under en längre tid.
- viktigt att lyckas med någonting, trots att man ofta förväntar sig misslyckande.
- viktigt att göra meningsfulla saker och att lära sig något.
- viktigt att få hjälp att förstå vad som går snett – t.ex. praktikplatser som inte fungerar.

Vilka åtgärder som är lämpliga beror på ambitionsnivån, men önskvärt vore:

- en egen personlig kontakt, med avsatt tid.
- personligt bemötande varje gång.

- att det avsätts tid för enskilda samtal – ger mening och bekräftelse.
- att ordna med handledning för personalen för att få hjälp att hantera besvikelse och avvisanden.
- meningsfulla, konstruktiva praktikplatser, med bra och tåliga handledare, som även de behöver handledning.
- att ha beredskap och utrymme för ”strulhantering” – t.ex. reda ut trassel med praktikplats.

*

Intervjuerna och Lottas synpunkter presenterades vid ett av projekt Högtryckets möten den 25 januari 2010, varifrån följande anteckningar gjorts av projektets utvärderare Maria Vallström:

Först återger Lotta sina intryck av intervjuerna. Hon påpekar att flera av ungdomarna varit med ganska länge vid Högtrycket och att tjejerna varit svåra att få med. I sammanfattningen betonar hon särskilt vikten av personlig kontakt, och menar att det som framkommer i intervjuerna är ett grundskott mot hela idén om utbytbarhet och team. ”Kan du inte få tag i oss, hitta någon annan.” Lotta menar också att personalen behöver handledning. Hon ser det även som viktigt att erbjuda hjälp vid praktik, dvs. att någon följer upp varför det blev snett och kan vara med och reflektera över det.

Kommentarer från personalen i projektet:

Handläggare 1: Det är ju det här jag har känt. En grupp på 10 personer funkar inte, 8 veckor är för kort. Det behövs 3–4 i grupperna, och att jobba i ett halvår. ... När de går ut på praktik, då släpper man, är beredd att ta in nya istället. Och det är kanske då man behövs mest.

Lotta: Jobb på McDonalds och Teleperformance... de har en bild av att ett sånt jobb klarar de inte. Det finns berättelser om hur kompisar som provat ligger hemma och kräks.

Handläggare 2: Kanske borde man göra en tidsaxel, att det här kan de göra, och här befinner de sig. Nu är det bara 8 veckors praktik, sen tänker de inte längre.

Lotta: Jag tycker att ni ska kräva handledning, det är dränerande och frustrerande att arbeta med dessa ungdomar.

Handläggare 3: Vi har haft handledning förut på [myndighet], tycker det är bra. Men det kräver en liten och fast grupp.

Lotta: Känner ni igen er?

Handläggare 4: Tragiskt att de inte har några förväntningar.

Lotta: Kräver tid och resurser.

Handläggare 5: Jag känner att jag behöver bli bättre på samtal.

Projektledare: Nu har vi ju AF Rehab som tillgång.

Handläggare 4: Är det några som har gått där? På Lyftet i alla fall, det hjälper inte. Skrämmande.

Handläggare 2: Vi har haft tankar om ”röda tråden”, en person som är samordnande, sen att vi har en hel verktygslåda att tillgå, men att en och samma är handläggare.

Handläggare 6: Men det är ju så det har varit, en handläggare, sen till praktik = ny person, sen vidare. Det måste hänga ihop i nästa steg annars ser de inte sammanhangen.

Projektledare: 20 st. har slussats över till AF Rehab. Målgruppen här är större.

Utvärderare: Kanske fel tänka verktyg, kanske bara gå till Lyftet räcker, om det vidareutvecklas?

Handläggare 3: Det finns de där Lyftet varit för jobbigt, där de mer har samarbetat med öppenvårdsmottagningen.

Någon (oklart vem): Man kanske måste vara med på praktiken...

Lotta: ... det gör också att praktikplatserna blir uthålligare.

Handläggare 7: Det är för stor skillnad mellan Lyftet och praktik 8 veckor, för stort steg, de fixar det inte. De trivs bra här, jag tror till och med att de sumpar jobb för att få komma tillbaka hit. Vi erbjuder enskilda samtal fredagar, *de vill ha det*. Om det så bara är att surra 20 minuter om hur det går. 8–10 stycken en fredag, det är lite mycket.

Handläggare 6: Det får inte bli det här ryckiga, plötsligt ska de ut på praktik, vet inte riktigt varför. De måste få en förståelse för nästa steg.

Handläggare 2: Men många gånger vet vi inte det själva. Det blir skott från höften; nu finns det en praktikplats här, då ska vi ha in nån ...

Lotta: En slutsats att dra: mer tid, mer resurser.

Handläggare 4: Satsa på färre?

Handläggare 6: Ett alternativ: kanske bara ha fyra inne åt gången på Lyftet, även när de är på praktik?

Handläggare 4: Hur länge kan vi ha folk i kö då?

Lotta: Ja, hur ni ska göra lämnar jag upp till er. Men det är bra med handledning för reflektion.

Handläggare 4: Bra att få tillfälle att stanna upp så här.

Utvärderarens beskrivning av projektet (av Maria Vallström)⁷³

Att fånga upp ungdomar utan egen försörjning är den huvudsakliga ambitionen med den satsning som kallas ungdomssamverkan i Söderhamn. Det är i grund och botten ett kommunalt antaget inriktningsmål från 2007, men startades med hjälp av projektmedel från Europeiska Socialfonden (ESF) under namnet ”Högtrycket”, finansierat av ESF under perioden 2008-05-01—2010-04-30. Projektets ambition är att undvika det ”svarte petter-spel” som ibland blir följderna av myndigheters olika ansvarsområden, där konsten att få ut personen ur det egna systemet premieras. Därför har ett flertal myndigheter valt att samverka kring människor i åldersgruppen 16–24 år. Det övergripande syftet är både att arbeta på ett nytt sätt

---

⁷³ Texten i det följande är hämtad ur rapporten *Vägar fram – ungdomssamverkan i Söderhamn. Utvärdering av ESF-projektet Högtrycket 2008-05-01–2010-04-30*, av Maria Vallström, FoU Söderhamn (slutversion juni 2010). Texten har redigerats och bearbetats språkligt.

gentemot ungdomarna vad gäller bemötande och tilltal och att få till stånd en effektivare myndighetsutövning där ingen ”slinker ur nätet”.

I inriktningsmålet anges att ”senast 2011 ska Söderhamns placering för målgruppen arbetslösa ungdomar vara bättre än genomsnittet i Arbetsförmedlingens rankinglista”.

Projektet utgjorde därför startskottet för en långsiktig satsning.

Till sin form är alltså Högtrycket ett s.k. samverkansprojekt: här mellan arbetsförmedling, socialförvaltning, försäkringskassa och Söderhamns kommuns arbetsmarknadsenhet, samt personal som arbetat med Kommunalt uppföljningsansvar (KUA).⁷⁴

Genom en blankett där ungdomarna får godkänna att myndigheterna får ta del av annan myndighets information kring sin person har projektet på ett ganska enkelt sätt kunnat bryta sekretessen mellan samverkande organisationer. Det gör att alla anställda arbetar med alla ungdomar oavsett formell tillhörighet. Intentionen har också varit att skapa en anda av gemensam lösningsfokusering, där personalen ser på en situation gemensamt och använder de verktyg de har från sin egen organisation. Genom detta arbete förväntas alla få mer kunskaper om och bättre förståelse för hur andra myndigheter fungerar och arbetar. Arbetssättet ska även medföra kompetensöverföring mellan olika yrkeskategorier.

Den konkreta organiseringen av arbetsformen med samlokalisering, team, trepartssamtal och gemensam planering ses också som en form av metodutveckling där de som arbetar i projektet prövar olika sätt att samverka kring ungdomarna. Personalen har även diskuterat gemensamma frågor och informerat varandra om aktuella aktiviteter och händelser på gemensamma veckomöten.

Det som framhålls som unikt är att handläggarna ska arbeta tillsammans vardagligen, samverka över institutionsgränser och just arbeta med *alla* ungdomar. Det är både fråga om en samlokalisering och en *samorganisering*. Samtidigt har de olika ”moderorganisationerna” fortsatt verka som förut.

Målet är att underlätta för ungdomar i åldern 16–24 år att få inträde på arbetsmarknaden, främst då genom samverkan över myndighets- och förvaltningsgränser. Men målet ska också nås genom att:

- Bryta traditionella mönster.
- Göra tidiga insatser.
- Stimulera till rörlighet.

---

⁷⁴ [Med Kommunalt uppföljningsansvar menas ...]

- Skapa arenor för möten med företag och andra arbetsgivare.
- Utveckla metoder för framgångsrik samverkan.

Liksom i andra socialfondsprojekt finns också ett antal mätbara mål (indikatorer):

- 65 % av de arbetssökande ska gå vidare till arbete eller studier.
- 40% av de ungdomar som deltar från Integrations- och migrationsenheten ska avslutas mot arbete eller studier.
- 80 % av deltagare från Försäkringskassan ska bli aktiva arbetssökande.
- 70 % av det totala antalet deltagare ska öka sitt sökområde till riket alternativt Norge.
- 20 % färre ungdomar ska uppbära försörjningsstöd.
- 9 organiserade träffar ska anordnas med företag och ungdomar där olika teman speglas.

Verksamhetens upplägg och förlopp

Arbetet bedrivs från en gemensam lokal inom Söderhamns kommuns arbetsmarknadsenhet Resurscentrum, där en personalgrupp med följande sammanställning arbetar: två handläggare från arbetsförmedlingen, två handläggare från Socialförvaltningen, två konsulenter anställda direkt vid Resurscentrum, en handläggare från Försäkringskassan och två handläggare från KUA. De tre första kategorierna arbetar i team, försäkringskassans och KUA:s personal har medverkat ungefär en dag i veckan reguljärt. Utöver denna personalgrupp finns administrativt stöd samt personal för särskilda insatser av olika slag, inom exempelvis grundläggande datakunskap, fördjupat jobbsökeri, självkänsla/självsikt och konsumentkunskap/hushållsekonomi. Dessutom finns delaktiviteten ”Lyftet” där extra stöd erbjuds de som står långt från arbetsmarknaden och i första hand anses behöva få en fungerande vardag.

Projektledaren har arbetat aktivt i personalgruppen under i stort sett hela projektiden. Det övergripande ansvaret för projektet ligger på en styrgrupp med representanter på chefsnivå från Resurscentrum, Försäkringskassan, Arbetsförmedlingen och Socialförvaltningen, samt från Landstinget, gymnasial och eftergymnasial utbildning, Näringslivsenheten och kommunens ekonomienhet. Eftersom det rör sig om chefer på mellannivå och högre lokal nivå har styrgruppen också ett reellt mandat att styra verksamheten.

Verksamheten organiseras både i form av två team med en representant från varje instans och i form av processområden, som t.ex. Företag och Norgegrupp. Schematiskt sett består den löpande verksamheten framför allt av tre steg:

(1) *Introduktion* (INTRO-grupper) som består i kartläggning och handlingsplan, samt kortare information om att skriva CV och använda sökvägar.

(2) *Uppföljningar* som på grund av ett större antal deltagare än förväntat fått bedrivas i gruppform, men uppdelat efter teamens "egna" ungdomar.

(3) *Arbete med ungdomar i ungdomsgarantin* (UGA-grupper) samt i enstaka fall ungdomar som hamnat i jobb- och utvecklingsgarantin (JOB).

Basverksamheten har kompletterats med ett brett spektra av aktiviteter som syftar till att *öka anställningsbarheten* (t.ex. fördjupat jobbsökande och "rekryterare för en dag"), *höja motivationen* (t.ex. processdagar och föreläsningar) och att göra korta, speciellt motiverade *utbildningsinsatser* (t.ex. truckkort och skraddarsydd utbildningar inom CFL).

Arbetet startades våren 2008. Samarbetet upplevdes som positivt och utvecklande av personalen. Redan från början stod det dock klart att det saknades ett gemensamt administrativt system, vilket kvarstod som ett irritationsmoment under hela projektiden.

December 2008 kom lågkonjunkturen att drabba kommunen. Det innebar en arbetstopp inom projektet och en del bakslag i samarbetet. Flera deltagande organisationer ifrågasatte samverkan och tendenser fanns att inskränka tiden i projektet för några av medarbetarna genom att lägga på dem andra arbetsuppgifter och på så sätt delvis återta personalen i moderorganisationen. Denna effekt upptäcktes dock i tid och efter diskussioner i styrgruppen återtog samverkansambitionerna i full utsträckning under de första månaderna av 2009. Arbetsbördan sjönk något, men har i stort fortsatt att vara högre än beräknat. Planeringen var för 100 årsplatser, vilket projektet i stort sett hade innan lågkonjunkturen, med ca 100–150 inskrivna, men efter den har man legat på ca 400–500. I snitt har ändå 8–10 ungdomar avslutats till arbete eller studier varje vecka.

Under våren 2009 initierades ett ökat samarbete med kommunens enhet för vuxenutbildning, CFL, som en del av en medveten strategi från styrgruppens sida att möta lågkonjunkturen med utbildning och rörlighet. På grund av regeringsbeslut tillkom i augusti en ny part att förhålla sig till i form av jobbcoacher, vilket både underlättade och avbröt utvecklingsarbetet med ungdomarna. Det underlättade på så sätt att arbetsbördan blev mindre, samtidigt upplevde personalen att de inte kunde följa ungdomarna lika lätt längre, insynen

blev begränsad och i en del fall fördröjdes vägen till arbete. Dessutom innebar det en del administration för arbetsförmedlingen att bryta befintliga beslut och sedan ta nya beslut om personen kom tillbaka, vilket inte var helt ovanligt.

Senare under året gavs två nya uppdrag till arbetsförmedlingen: ansvar för sjukskrivna som blivit utförsäkrade och ansvar för flyktingar. Man befarade att det skulle innebära stora påfrestningar för arbetsförmedlingens totala verksamhet i Söderhamn. Arbetsbördan för just denna organisations representanter i personalgruppen upplevdes redan innan som alltför hög och bland annat av den anledningen valde de att avsluta sina anställningar inom projektet. Efter dessa händelser ifrågasatte arbetsförmedlingen sin medverkan i projektet överhuvudtaget, vilket medförde en betydande osäkerhet i personalgruppen som helhet. Genom ökat administrativt stöd och en öppning för delat administrativt system har styrgruppen uppmärksammat och försökt åtgärda situationen, samt återbesatt tjänsterna. Inför projektidens slut har arbetsförmedlingen dragit lärdom av erfarenheterna och förstärkt sina resurser i ungdomssamverkan med en extra handläggare.

Projektet har alltså arbetat flexibelt och innovativt på flera sätt, vilket i sin tur fått både positiva och negativa effekter. Anpassningsbarheten är självklart ett viktigt medel för att göra rätt insatser och utveckla fungerande arbetsmodeller, men det har också medfört ökade krav och en ökad arbetsbörda för personalgruppen. Alla har därför efterfrågat mer tid till koncentrerat arbete.

De aktiviteter som genomförts är som sagt inriktade mot vissa delmål. Under punkten *bryta traditionella mönster* arbetar projektet med genus- och jämställdhetsfrågor. Här har projektet ordnat en jämställdhetsdag, uppdelad på förmiddagen med separata föreläsningar för tjejer respektive killar, och med gemensam föreläsning på eftermiddagen. Under lunchen gavs tillfälle att träffa kvinnliga ”mönsterbrytare”, exempelvis en vd, en brandman och en egen företagare. Andra insatser som gjorts på jämställdhetsområdet är föreläsningar om yrkesval, att bryta tankemönster och kvinnligt företagande, och en föreläsning av frilansskribenten och sexualupplysaren Manne Forsberg, riktad särskilt till killar. Tjejerna har blivit erbjudna att gå en ”må-bra-kurs”. Vid särskilda utvecklingsdagar har de deltagande ungdomarna bland annat behandlat vilka konsekvenser fördomar kan få, genom att de fått lyfta vad som traditionellt setts som kvinnligt och manligt i egenskaper och yrkesval, och relaterat det till de egna valen.

Sättet att arbeta med jämställdhet i projektet har alltså haft formen av tillfälliga insatser, snarare än präglats av en jämställdhetsintegrerande ambition. Det har ibland utförts insatser för tjejer och killar var för sig. Att arbeta med jämställdhetsintegrering, dvs. få in

jämställdhetsaspekten i den reguljära verksamheten, är något som återstår att arbeta med i det framtida samarbetet.

När det gäller att *göra tidiga insatser* har projektet under i stort sett hela projekttiden kunnat gå in och gjort insatser de första 90 arbetslösa dagarna, vilket inneburit tidigare insatser än förut. Närheten i samarbetet mellan handläggarna har också gjort att väntetiderna mellan olika steg har kortats.

En stor del av projektets arbete med att *stimulera till rörlighet* har tagit form inom ett rekryteringsarbete riktat mot Norge. Även innan projektet har en liknande försöksverksamhet pågått, där Resurscentrum i samarbete med Arbetsförmedlingen på olika sätt försökt underlätta för ungdomar att hitta arbete i grannlandet. Det visade sig då att den initiala kostnaden för flytten ofta utgjorde ett hinder, som också kvarstod i början av projektet och förmodligen bidrog till att det var trögt att få ungdomarna att flytta. Svårigheten kan bestå i att lägga ut för kostnader för resa och boende innan den första lönen kommer, vilket krävt ekonomiska marginaler som ungdomarna inte alltid har. Men vid årsskiftet 2009/2010 lyckades projektet ordna med en paketylösning med stöd för att lösa både den ekonomiska frågan och hjälp med coachning på plats. Antalet som åkt, och anmält intresse för att åka, har därmed ökat.

Handläggarna har ansett det vara viktigt att rusta ungdomarna så att de verkligen klarar vistelsen. Att åka till Norge där det bevisligen finns jobb och sen misslyckas kan vara ett svårreparerat slag mot självkänslan. I de fall handläggarna misstänkt att personen ifråga inte kommer att klara av det har de haft ett resonerande samtal där de gjort klart att resan innebär att man kan ställas i olika situationer, gett konkreta exempel på sådana situationer följt av frågan: vad gör du då? Om svaret inte låter betryggande så uppmuntras ungdomarna inte att åka.

Personalgruppen har också hittat strategier för att hantera den önskan att stanna kvar på hemorten som finns. Ett sätt att uppmuntra till rörlighet utan att "köra iväg" unga från kommunen är att betona att det bara är fråga om en tillfällig vistelse, att förmedla att de är välkomna tillbaka med sin arbetslivserfarenhet i bagaget.

Totalt har omkring 30 personer åkt till Norge på avtal för 3–6 månaders vistelse, varav sex återvänt innan avtalets slut. (Av dessa har tre återvänt på grund av att de fått arbete på hemorten, tre av annan anledning.)

Ifråga om att *skapa arenor för möten med företag och andra arbetsgivare* finns ett flertal aktiviteter. Bl.a. har Högtrycket spridit information om olika yrken och branscher genom

branschdagar och jobbmässor, samt ordnat med besök på Högskolan i Gävle och andra studiebesök.

Resultat

Om man ser till arbetslöshetsstatistiken för perioden 2007–2009, gruppen ungdomar 18–24 år i Söderhamns kommun, finns några tydliga trender. Dels kan konstateras att den öppna arbetslösheten sjönk totalt mellan 2007–2008, samtidigt som andelen unga i åtgärder (program) ökade något. Åren 2008–2009 hölls arbetslösheten på i stort sett samma nivå, bara något förhöjd trots lågkonjunkturen, medan andelen ungdomar i åtgärd ökade drastiskt. I februari 2010 låg Söderhamn på plats 76 av landets kommuner när det gäller andel unga öppet arbetslösa, medan siffran blir en helt annan när vi räknar in åtgärder: 11:e plats.⁷⁵ (Låg ranking är alltså lika med en hög andel arbetssökande.) Av detta kan man dra slutsatsen att projektet fyllt en viktig funktion när det gäller att fånga upp och slussa in ungdomar i olika typer av åtgärder och på så sätt hållit den öppna ungdomsarbetslösheten nere. Här har också kommunen haft en fördel jämfört med andra kommuner på så sätt att arbetet redan var igång när lågkonjunkturen kom.

Med tanke på den övergripande ambitionen med ungdomssamverkan att fånga upp *alla* ungdomar – vilket egentligen är bredare än arbetslösa ungdomar och dessutom har breddats ytterligare under projektets gång – så kan inkluderingen i åtgärder betraktas som ett viktigt resultat, i synnerhet ifall hänsyn tas till omständigheter såsom lågkonjunktur och en politiskt initierad åtstramning i välfärdssystemen på nationell nivå.

Vad gäller de mätbara målen är resultatet att 56 % av inskrivningarna i Högtrycket avslutades mot arbete eller studier, däri inräknat ”starta eget” (4) och militärtjänstgöring (4).⁷⁶ Antalet medverkande från Integrations- och migrationsenheten (IME) har varit få, man har inte alltid fyllt sina fem årsplatser. Totalt 9 personer har deltagit, varav 6 gått vidare till arbete/studier, företrädesvis studier (vilket ger 66 %). Även Försäkringskassans andel var redan initialt litet, med 5 årsplatser i projektet, men enligt uppgift finns ca 50–60 unga med

---

⁷⁵ Projektets egen statistik från 2009 ger en ljusare bild. Där framgår att Högtrycket under 2009 avslutat 470 ungdomar varav 317 slussats vidare till arbete (eller starta eget) och 123 till studier, och att det blir mer än 8 ungdomar i veckan. Resultatet veckovis hittills för 2010 visar ett något förbättrat resultat. Med tanke på att Högtrycket har ca 500 personer inskrivna är naturligtvis 470 avslut väldigt bra. Men problemet, enligt en initierad källa, är att det är en stor grupp ungdomar som inte kommer igenom, utan som ligger kvar. Att 470 har avslutats betyder alltså inte att det är 500 nya arbetslösa som är inskrivna nu, utan att många har skrivits in och skrivits ut igen. Kvarstående arbetssökande i åldersgruppen 18–24 år har i själva verket ökat något, från 426 i januari till 573 i december 2009, medan antalet som fick arbete under samma år var 467.

⁷⁶ I denna siffra kan samma person vara räknad två gånger eller mer, eftersom det som syns i statistiken är antal inskrivningar. Denna beräkning handlar alltså om det totala antalet inskrivningar och andelen av dem som gått vidare till arbete eller studier.

sjukskrivningsrelaterad problematik i kommunen. Incitamenten till att sjukskriva sig har inte funnits då de oftast inte haft någon sjukpenninggrundande inkomst (SGI). De som kom att omfattas av projektet är därför främst de med aktivitetsersättning, vilket är att jämföra med sjukpension. Vad som hänt med de 12 ungdomar som Försäkringskassan hanterat är att de tre av dem som uppbar sjukpenning nu står som arbetsökande, i arbetsträning respektive som studerande. Bland resterande nio med aktivitetsersättning har två provat på studier, två avslutats tillbaka till Försäkringskassan, och fyra haft praktik, varav minst en förväntas få anställning med lönestöd. En person har avbrutit sina studier.

Ifråga om ökat sök område har det vid uppföljningarna inte alltid kunnat fastställas var någonstans i världen arbetet söks. En uppskattning från projektledaren är att det fortfarande är vanligast att ungdomarna söker arbeten i regionen, därefter landet och därefter utanför Sverige. Förutom Norgearbetet fanns till en början också ansatser till samarbete med andra kommuner i landet kring ”prova-på flytt”, t.ex. med Karlskrona, vilket aldrig genomfördes i någon större skala på grund av för få anmälda (en person anmälde sig). I slutet av projektperioden (januari 2010) pejlades intresset för att åka som volontär inom Europeisk Volontärtjänst. 11 unga anmälde sitt intresse, vilket ledde till att ungdomssamverkan efter projekttiden lämnat in en ansökan om att få bli sändande organisation för Europeisk Volontärtjänst.

I samband med lågkonjunkturen skedde en drastisk ökning av antalet utbetalningar av försörjningsstöd. Räknat på alla åldersgrupper ökade försörjningsstödet storlek med 700 tkr mellan november och december 2008. Den högsta ökningen av försörjningsstödet storlek återfanns hos unga 18–24 år med 54 %. Orsakerna till detta har naturligtvis i hög grad att göra med just lågkonjunkturen, men det är också tydligt att andelen arbetslösa utan ersättning eller med otillräcklig ersättning och sjukskrivna utan sjukpenning är mycket hög bland de unga som uppbar försörjningsstöd. Man kan på goda grunder anta att detta har ett samband med att arbetslöshetsförsäkringen försämrats och blivit dyrare och att sjukskrivna utan SGI inte får någon ersättning från Försäkringskassan; något som i sin tur har att göra med en allt senare etableringsålder på arbetsmarknaden bland unga. – Under andra halvan av 2009 har ökningen avtagit något och under de första månaderna av 2010 rentav minskat.

Intresset för projektet har på det hela taget varit mycket stort, främst på grund av framgångarna med minskningarna av den öppna arbetslösheten och den nya samverkansformen. Högtrycket ses allmänt som ett gott exempel och har som sådant uppmärksamats genom ett flertal studiebesök, föredrag och mässdeltagande. Projektet har också figurerat i en statlig utredning som haft Söderhamn som en av sina fallstudier: *Se*

medborgarna – för bättre offentlig service (SOU 2009:92). Där konstateras att projektledningens bedömning är att samverkan har fungerat bra, att man trots skilda regelverk har haft fokus på problemlösning. Det påpekas också att Högtrycket haft ambitionen att både öka effektiviteten i insatserna och att insatserna ska präglas av insikt och ödmjukhet när det gäller förståelsen för och lösningarna av problemen.⁷⁷

Vidareutveckling av verksamheterna – ”Röda tråden”, FRAM och mentorer

Ett resultat av projektet av mer oförutsedd karaktär är uppmärksammandet av den relativt stora gruppen ungdomar som varken är sjukskrivna eller bedöms vara tillräckligt rustade för att kunna gå direkt ut i arbete – den s.k. gråzonen. Som nämndes ovan hamnade denna grupp utanför Försäkringskassans domäner mycket på grund av att det inte lönade sig för dem att sjukskriva sig – ett exempel är Pelle. Som ett första försök att hantera gruppen inrättades ”Lyftet”, där målet var att få in rutiner, ta sig hemifrån, för att så småningom komma ut i praktik. Där har grupperna varit förhållandevis små (10 platser) och kontakten mer intensiv och uppbackande när det gäller vardagliga förutsättningar. Dessa ungdomar har också behövt mer insatser än vad som kunnat erbjudas, de har ”halkat ur” planeringen, särskilt i samband med praktik. Ett sätt att åtgärda detta är att handläggarna vid Lyftet börjat ta in praktikanterna till Resurscentrum på fredagar för avstämning och samtal (där också personal från KUA medverkat). Samarbete har skett med Söderhamns ungdomsmottagning, via KUA. Ett annat sätt är att involvera mer medicinsk och behandlingsterapeutisk kompetens i projektet genom nya samarbetspartners inom landstinget. Söderhamns kommunledning har också engagerat sig i frågan och haft möten med olika aktörer kring problemet.

Arbetet med att utveckla en metod för att fånga upp de ungdomar som identifierats i ”gråzonen” fortsätter under arbetsnamnet ”Röda tråden”. (För detta arbete har också särskilda projektmedel sökts av arbetsförmedlingen.) Huvudspåret här är att tänka långsiktigt; dvs. att försöka göra en stor insats som hänger ihop hellre än flera små insatser som inte alltid har ett inbördes sammanhang. Arbetet påbörjades inom projektets ram, då främst av en av handläggarna på Resurscentrum i samarbete med Försäkringskassans handläggare, som nu inte längre deltar i samarbetet. Nu kommer Arbetsförmedlingens rehabiliteringsenhet (AF Rehab) att bli en viktig part att samarbeta med i metodutvecklingen, men den inbegriper i sin utövning en lång rad olika aktörer, vilket ställer krav på att den förankras ordentligt. Tanken är att rita upp en struktur som är långsiktig och överskådlig, där både handläggare och

---

⁷⁷ Ibid., s. 276.

ungdom hela tiden kan se vad som blir nästa steg. Till de förväntade vinsterna hör då att tidigare sätta in rätt insatser, genom en mer noggrann kartläggning av personens förutsättningar. Hittills har det hänt att personer med erfarenheter som kan vara avgörande för de följande åtgärderna inte upptäckts i tid och därför fått ”fel” hjälp. Det kan exempelvis röra sig om erfarenheter av kriminalitet eller en drogproblematik som behöver åtgärdas i första hand.

Här blir naturligtvis balansgången mellan ”effektiva insatser” och personlig integritet svår, men genom att hela tiden fortsätta fråga och begära in underlag av ungdomarna själva är det tänkt att man på ett försiktigt sätt ska kunna få fram ett fylligare underlag för vilken typ av åtgärd som behövs, förhoppningsvis utan att ”låsa fast” någon i en diagnos och utan att kränka den personliga integriteten. Det blir också viktigt med täta uppföljningar, både av det som fungerar och av det som inte fungerar, så att handläggarna kan hjälpa ungdomarna att förstå varför saker lyckas eller misslyckas.

Även ”Lyftet” kommer att fortsätta sin verksamhet men under nytt namn: FRAM. (LYFT är det nya namnet för sysselsättning på kommunal arbetsplats. FRAM står för Framtid, Rutiner, Arbete och Motivation.) Här kommer större vikt än tidigare att läggas vid ”punktmarkeringar”, alltså ett ännu närmare (upp)följande av ungdomarna, med en personlig kontakt, vilket är ett behov som inte minst framkommit i intervjuerna med ungdomarna i ”gråzonen”.

I slutet av projektperioden sjösattes också de intentioner på mentorsverksamhet som planerats. Här har vuxna personer från olika håll i samhället fått anmäla intresse för att bli mentor och tilldelats varsin adept. Målet här är att få till 50 ”par”. I slutet av maj hade Högtrycket lyckats samla 20 mentorer och 14 adepter. Vid styrgruppens möte 31 maj väcktes nya frågor om hur man får ungdomar som vanligtvis inte ”räcker upp handen” att nappa på erbjudandet. De som bäst behöver en mentor kanske inte anmäler sig direkt som adept. Bedömningen är därför att det krävs ett aktivt uppsökande och matchning från personalens och Värderingsinstitutets⁷⁸ sida. Än så länge har det inte ställts några särskilda krav på mentorerna, en informationsträff har ordnats och uppföljningar planeras. Varje ”par” får också hämta ut ett litet ”kit” på Högtrycket med tips och stöd.

Flera av de övriga aktiviteterna kommer också att fortsätta, men i mer begränsad omfattning. Bl.a. ska arbetet med Norgegrupper fortsätta. Idag finns upparbetade kontakter både hos bemanningsföretaget Student Consulting, hos de ungdomar som bor kvar i Norge

---

⁷⁸ Värderingsinstitutet AB är ett externt företag som arbetar med mentorsprogrammet.

och bland dem som återvänder och kan berätta för nya grupper. En förnyad satsning på yrkesvägledning i grupp kommer också att göras. De medel som funnits inom projektet för kortare utbildningsinsatser av mer flexibel karaktär – dvs. när det inte finns någon lämplig åtgärd vid de ordinarie institutionerna – kommer till viss del att ersättas av en liten kassa för ”smörjmedel”, där villkoret är garanterad anställning efter gjord insats. Till de aktiviteter som fortsätter hör även det nämnda Volontärsprogrammet, som genomförs via Ungdomsstyrelsen.

Ungdomsperspektiv och personalperspektiv

Ur ungdomarnas perspektiv sett tycks projektet i det stora hela vara uppskattat. En enkätundersökning som gjordes vid en uppföljning i december 2009 visar att tillgången till flera olika myndigheter under samma tak uppfattas som positivt, som att personalen är lättillgänglig och som att man alltid blir sedd av någon.⁷⁹ Hela 98 % av dem som svarade upplevde att de får tillräckligt med stöd på Högtrycket och 82 % uppgav att de även fick *rätt* hjälp. Det enda som fick något sämre betyg var att en stor del av ungdomarna (37 %) tyckte att de ibland får motstridiga budskap från olika handläggare och t.ex. dubbla kallelser, samt att utbudet av aktiviteter inte upplevdes som tillfredsställande. 32 % tyckte inte att valet av aktiviteter var bra och i kommentarerna anges att vissa av aktiviteterna upplevdes som ”onödiga”. ”Vissa aktiviteter känns instoppade bara för att sysselsätta oss. T.ex. så kändes det onödigt att lyssna i en halvtimme på hur man fyller i lappen till försäkringskassan.”

På frågan om ungdomarna tyckte sig få tydlig och tillräcklig information svarade 38 % att de alltid får det och 60 % anger svarsalternativet ”oftast”. En liknande fördelning gäller på den viktiga frågan om de överenskommelser som finns mellan handläggare och ungdom faktiskt blir av; 26 % svarar ”alltid” och 70 % svarar ”oftast”. Personalen upplevdes i de allra flesta fall som tillmötesgående och lätta att nå, och hela 98 % upplevde att de blir bemötta med respekt.

Enkäten visar också att de som haft erfarenhet av Lyftet – 37 av de 107 som svarat – tycker sig ha fått de stöd de behöver i 28 av fallen (76 %) medan 7 personer, eller 19 %, angav det högsta betyget: ”jättebra stöd”. Två (5 %) tycker sig ha fått för lite stöd.

Majoritetens svar, att de fått det stöd de behöver, kan ses i ett annat perspektiv om man ser till den djupstudie som gjorts genom intervjuerna med tio av de ungdomar som står längst från arbetsmarknaden. Som vi sett framkom då att dessa ungdomar inte har några förväntningar på att Högtrycket ska kunna hjälpa dem, och att de inte har en klar bild över vilket stöd de kan

---

⁷⁹ Vid undersökningstillfället svarade 107 av 120 närvarande ungdomar. Totalt fanns ca 500 inskrivna.

tänkas behöva. När det gäller de intervjuade ungdomarna påtalas också en annan viktig skillnad, nämligen att den styrka som projektet har i att flera personer är tillgängliga för varje individ för denna grupp i stället blir en otrygghet eftersom de snarare behöver ha en tät vuxenkontakt med samma person. Sammanfattningsvis kan man dra slutsatsen att Högtrycket har fungerat bra för det stora flertalet, men inte för den grupp som står längst ifrån arbetsmarknaden.

Personalen har ansett att samverkansformen är bättre och roligare än tidigare verksamhet, men samtidigt mer krävande. Det blir mer verksamhet och därmed mer dokumentation, ansåg arbetsförmedlingens representanter. Just arbetsförmedlingen har intagit en särställning i samverkan, det är deras huvuduppdrag att åstadkomma arbete åt unga som varit i fokus för hela projektet och de har tagit alla formella beslut i den vägen. Arbetsförmedlingens representanter har också av de unga upplevts vara mer ”myndighetsaktiga” än övriga; någon nämnde att de går till arbetsförmedlingen när det gäller beslut och till Resurscentrums egen personal när de vill prata. Det finns en ”osynlig vägg” mellan arbetsförmedlingen och övriga, sa en av de unga i fokusgruppen. I mina anteckningar från möten är det också iögonfallande hur arbetsförmedlingens personal såg sig själva som ett eget ”vi” och hade en mycket mer ”bokstavstroende” inställning till sina egna regler än övriga. En av utredarna från socialförvaltningen har resonerat från utgångspunkten att det är lättare att få till kreativa lösningar inom projektet än utanför, medan arbetsförmedlarna mer berättat hur deras regler ser ut (och att de andra borde ta mer hänsyn till dem). I styrgruppen har det framgått att det inte funnits legitimitet för överskridande verksamhet centralt i organisationen, men att man lokalt gjort det man har kunnat för att arbeta i samverkan på ett mer flexibelt sätt.

Arbetsförmedlingen har alltså haft en sorts normerande funktion, vilket naturligtvis har sin grund i att det är deras uppdrag som varit grundläggande för hela projektet – dvs. egen försörjning för unga. Ibland har arbetsförmedlingens representanter också sett det som att det funnits en skillnad mellan kommunal kultur och statlig, på så sätt att mängden av aktiviteter ansetts skymma sikten för uppdraget att söka jobb.

I en enkätundersökning bland personalen som gjordes i slutet av projektet framgår att balansen mellan upplevd flexibilitet och tydlighet i arbetsuppgifterna väger över något åt flexibilitet, och att ungefär hälften av de som svarat (12 personer av 16 tillfrågade) anser att det är en fungerande balans. En kommentar är exempelvis:

I stort sett tycker jag att det är en fungerande balans men med en tendens till att rutiner (AF:s) tar överhanden. Jag tycker dock att vi varit flexibla i att hitta nya lösningar på problem, vartefter de uppstått. I våra försök att

skapa Högtrycksgemensamma rutiner har det ibland varit svårt att hålla sig uppdaterad på senaste rutinen, då rutinerna fått förändras utifrån förändrade förutsättningar.

En annan fråga var om balansen mellan utåtriktat arbete och tid för ostört arbete och reflektion var rimlig. Där var svaret mer entydigt nekande; det efterlystes mer tid för koncentrerat enskilt arbete och reflektion (8 av 11, eller 72 %, tyckte inte det fanns en fungerande balans). En anledning till varför det behövs uttrycktes så här: ”Under projekttiden har många brister och ’mellan-stolarna-fenomen’ upptäckts. Det behövs kontinuerligt tid för reflektion/analys/diskussion för att hitta lösningar och rutiner avseende detta.” En av dem som valt att avsluta sin anställning inom projektet uppger en av anledningarna vara just de påfrestningar den ständiga exponeringen innebär: ”Jag orkar inte slita mer på ansiktet”.

Arbetsbördan upplevdes också som alltför hög: en majoritet svarar att de knappt hinner med sina arbetsuppgifter. Åter igen nämns tidsbrist och upptäckten av nya behov:

För mycket administration, som är tidskrävande, och svårt att balansera arbetet kontra myndighetsutövningen.

Det finns ett skriande behov av extra stöd, motivationssamtal, handfast stöd och hjälp ...

Jag skulle önska mer tid att följa en mindre grupp ungdomar och kunna hålla en tätare kontakt med dessa istället.

Vi har under projekttiden kartlagt att det är fler som är i behov av extra stöd ... vi har synliggjort!

På frågan om vad personalen anser vara viktigast i fortsättningen ges bl.a. följande kommentarer:

Att fortsätta med prestigelöst samarbete mellan myndigheter. Samt att ha en starkare förankring och acceptans från den egna organisationen.

Kommunikation mellan varandra, både personal i samverkan och respektive ordinarie verksamheter ...

Att det finns tid för reflektioner. Idag blir väldigt mycket akutstyrt.

Mer långsiktighet i beslut och arbetssätt.

Frustrationer och massmediala utspel

Det har funnits tendenser i projektet att betona själva myndighetsutövningen när de erbjuder aktiviteterna inte tagits emot av ungdomarna. En av handläggarna uttrycker det så att ”vi slog knut på oss själva i början” i försöken att vara tillmötesgående, men då gensvaret uteblev kändes det tungt. Det är naturligtvis en frustrerande situation att vilja hjälpa men inte få gensvar. Den typ av självkritik personalen då haft närmast till är frågan ”Är vi för snälla?”. Dessa signaler nådde styrgruppen, som också betonade ungdomarnas egen skuld. I båda

grupperna upplevde jag att det blev mer accepterat att uttala kritiska synpunkter om de arbetslösa ungdomarna och att frågan om deras vilja att få arbete kom upp. I personalgruppen bemötte projektledaren dessa tendenser men i styrgruppen fick uttalandena stå oemotsagda. Där har överhuvudtaget oviljan till självkritik varit påtaglig.

Flera externa föreläsare och processledare har också påpekat att de unga gett intryck av att vara omotiverade och uppgivna, att de ”slår dövörat till” och verkar sitta av tiden för att de måste delta. En av de anställda inom projektet upplevde att han inte ”nådde fram” i introduktionen. En utbildning i självkännedom som förekom inom projektet, men som arrangerades av externa konsulter, upplevde problem med en tyst grupp. I utvärderingarna efteråt framkom att även om ungdomarna tyckte att de lärt sig reflektera över nya saker så såg de inte den omedelbara kopplingen till målet att få arbete. En av de unga skriver i enkäten: ”Få saker tar död på motivationen för mej som tvång och hot om indragna ersättningar och jag får lätt för att slå dövörat till och bara sitta av tiden”.

Som ett led i arbetet med att få ungdomar att ta steget att åka till Norge har projektmedarbetarna även gått ut i massmedia och ställt en öppen fråga om varför intresset varit så lågt. I en intervju med några av ungdomarna lyfts svårigheten att bryta upp från det liv man har lokalt, med sina relationer till platsen och människorna. Även när intresset varit svagt för andra erbjudanden, som möjligheten att arbeta som chaufför på långa sträckor, har projektet använt media för att nå ut. I den mediala debatten har det då funnits undertoner av att ungdomarna inte vill arbeta. I en ledare i Söderhamns-Kuriren ställs t.ex. frågan om vad det egentligen är som hindrar ungdomarna: ”Har söderhamnsungdomarna Norgeskräck? Är de rädda för att lämna den invanda lunken i Söderhamn? Eller – hemska tanke – är de bara lata?” Genom uteslutningsmetoden landar ledarskribenten i en misstanke om bristande arbetsvilja: ”Den grundläggande frågan är om man vill.”⁸⁰ Flera andra yttranden rör sig kring samma fråga och bemöts av unga röster som intygar sin arbetsvilja.

... det finns en stor grupp som inte verkar beredd att anstränga sig över huvud taget för att försörja sig själv. Attityden är 'varför ska jag ta det här jobbet, jag vill ju inte ha det', berättar ungdomshandläggarna ...

– Det är som om det är normalt för dem att vara arbetslös ...

– Det är ju inte sant. Vi vill ha jobb. Vi håller på att bryta ihop.

Han är bekymrad över att så få unga inte vill – eller vågar – släppa taget och ge sig i väg till platser där det faktiskt finns jobb. ...

---

⁸⁰ Pol. chefred. (lib.) Anders Eklund, ”Ta chansen, dra i väg och kom tillbaka!”, Söderhamns-Kuriren 3 feb. 2010.

– Tyvärr, på något sätt känns det som om många ungdomar har blivit trygga i otryggheten ...

– Jag har funderat, men ser inte längre Norge som ett alternativ. Min tjej, min familj och mina kompisar finns ju här hemma.⁸¹

*

Det går inte att komma ifrån att det föreligger en konflikt mellan myndighetsutövning och hjälp när det handlar om arbetslöshet, det är en konflikt eller kanske snarare en mekanism som ligger inbyggt i problemet.⁸² Motivation blir ofta översatt till ”få dem att inse sitt eget ansvar för sin situation” istället för att tänka i termer av coaching och uppmuntran. Men även när det gäller det sistnämnda är det inte alls säkert att det fungerar.

Det blir då lätt att ta till den djupt rotade misstanken om bristande arbetsvilja som genomsyrar vårt samhälle sedan lång tid tillbaka. Det gör också att man inte letar efter andra förklaringar. En förklaring till att det ibland är mager uppslutning på vissa aktiviteter kan vara att många deltar så gott de kan, men begränsas av en väldigt instabil arbetsmarknad. Tillfälliga påhugg utan längre framförhållning gör att tillvaron känns så pass osäker att man inte vill skriva ut sig som arbetssökande och därigenom kan det vara så att man kanske arbetar just de tider aktiviteterna pågår. En annan anledning är att aktiviteterna känns meningslösa. En tredje förklaring är just att unga känner en stark förankring i kommunen och inte vill flytta i första taget – men därmed inte sagt att de inte vill jobba.

Benägenheten att se unga arbetslösa som ovilliga till arbete kan också ha sin grund i själva särorganiseringen av åldersgruppen. Redan under arbetslöshetskrisen i början av 1990-talet skapades särskilda enheter för ungdomar, för att spara resurser i det ökade tryck som då uppstod på välfärdssystemen. Enligt forskaren Daniel Persson-Thunqvist fick det till följd att en arena skapades och utformades just för unga och som kom att innehålla sina egna aktiviteter, yrkesgrupper och experter. Han hävdar att eftersom deltagarna blev tilltalade som i första hand ungdomar, snarare än som arbetslösa, förstärktes *ett fostrande och individualiserande tilltal*. Vid handledning av unga arbetslösa används då en ”ifrågasättande” strategi av en av handledarna. När de unga gör motstånd blir svaret en motfråga: Vill du inte ha ett jobb?⁸³

Att falla in i dessa förklaringsmodeller och hotbilder är lätt hänt, men inte konstruktivt. Här är inte Högtrycket exceptionellt i någon mening; jämfört med många andra

---

⁸¹ Citaten är hämtade ur artiklar i Söderhamns-Kuriren 10 juni 2009, ”Varför vill de unga inte jobba?”; 11 juni 2009, ”Intresset för jobb varierar kraftigt”; 30 januari 2010, ”Få tar chansen jobba i Norge” och ”Vi har ju vårt liv här”.

⁸² Maria Andersson, *Arbetslöshet och arbetsfrihet. Moral, makt och motstånd*, 2003.

⁸³ Daniel Persson-Thunqvist, ”Identitetsarbete i kommunala ungdomsprojekt”, 2006, s. 135.

arbetsförmedlingar har personalen snarare varit förhållandevis tålmodig och inte stängt av ungdomar direkt när de inte följt handlingsplanen. Personalgruppen har också försökt vara medveten om vikten av att inte misstänkliggöra unga arbetslösa.

Ändå vill jag ställa frågan om hur man kunde ha tänkt istället. Att fråga ungdomarna ”vad saknar du?” eller ”vad skulle du behöva?” har gjorts men inte gett så många svar. Förmodligen beror det på att ungdomarna inte vet vad de kan förvänta sig, och det kan vara en stor del av problematiken. Det kan förklara diskrepansen mellan enkätresultatet och de enskilda uttalanden jag fått ta del av, både via enkätens ”friare del” och via personal, samt genom intervjuerna. I enkäten skriver många att de inte vet vad de skulle behöva för ytterligare stöd. Det är ett annat svar än ”nej”, även om det svaret var det vanligaste. Att inte veta vad man kan förvänta sig hänger ihop med den större frågan *att veta vad man vill*, vilket är en svår fråga för unga människor i vårt individualiserade samhälle, där pressen att själv välja livsmål kan vara ångestframkallande.⁸⁴ Det är mitt intryck att tröskeln för att ”halka in” på ett arbete och därifrån komma vidare *med en grundad erfarenhet av vad man vill och inte vill* har blivit högre efter den förändring av arbetslivet generellt som inträdde i och med 1990-talets omstrukturering av arbetsmarknaden. Själva valet av väg kan därför tendera att bli abstrakt och samtidigt dramatiskt, vilket i kombination med en ständigt ökad skenbar valfrihet gör att många inte törs eller förmår välja. Att möta unga människor i den villrådigheten borde därför vara en prioriterad fråga i det fortsatta arbetet.

En av de unga kommenterar frågan ”Är det något du skulle behöva, som du saknar?” så här: ”Mer intresse för varje individ kanske. Men förstår att de e svårt med så mycket folk. Därför är jobbcoachen i Bollnäs bra.” Just att det personliga bemötandet uppskattas är vad som framhålls även av en jobbcoach jag varit i kontakt med, att vissa säger sig ha fått ett helt annat personligt bemötande hos sin jobbcoach än nere på Resurscentrum, där hon/han upplevde sig vara ”en i mängden”. (Å andra sidan uppger personalen på Högtrycket att de fått ta del av en massiv kritik från ungdomarna mot jobbcoachernas arbete, att kontakten varit näst intill obefintlig i en del fall och att man inte ens har ett färdigt CV efteråt.) Problemet här är just mängden, självklart går de inte att ha ett personligt bemötande som handläggare för flera hundra personer. Kanske blir då också samverkansformen problematisk, dels eftersom personalen måste räkna till för alla men inte riktigt orkar på grund av arbetsbelastningen. Dels eftersom en konsekvens av att ha flera handläggare på varje person gör att ”skärvan” av just det personliga bemötandet blir ännu mindre. Nackdelen med att lägga det individnära arbetet

---

⁸⁴ Maria Zackariasson, *Maktkamper och korridorfeater*, 2001, s. 53–54.

på externa jobbcoacher är å tredje sidan att samhällets resurser inte befinner sig där, ifråga om stöd till olika åtgärder är det fortfarande arbetsförmedlingen som avgör. En följd av detta blir att det enda man arbetar med som jobbcoach är den unga arbetslösas *person*, vilket ytterligare stärker en redan stark tendens till att lägga all skuld till arbetslösheten på den enskilda individens axlar och komma längre bort från arbetslösheten som ett samhällsproblem.

På ett liknande sätt kan också utbildningen i självkänedom sägas vara ett vedertaget sätt att arbeta med arbetslösas person. De arbetslösa ungdomarna ska visserligen uppmuntras till att "vara sig själva", men då måste "självet" också formas i en viss riktning: man måste lära sig att bli "rätt" själv innan man kan vara sig själv. Detta "rätta" själv har ofta ganska lite att göra med individen, utan är en idealbild eller en schablon som innehåller vissa egenskaper att träna sig på. Det är en schablon som tagit form i ett helt annat sammanhang än den verklighet ungdomarna lever i. För att "nå fram" och komma framåt i arbetet med unga behövs däremot att man tar sin utgångspunkt i den person man har framför sig, och inte i den etablerade bilden av "rätt" arbetssökande.

Lärdomar inför det framtida arbetet med unga arbetslösa

En av dem som arbetat med arbetslösa ungdomar i Högrtrycket, Ivar Renngård, berättar att en av de unga killar som var med på "fördjupat jobbsök" hade en mycket kort CV. Han var 23 år och hade i stort sett bara namn och adress på den. Ivar frågade då vad han hade gjort under tiden. Det första svaret blev "inget särskilt". Ivar frågade vidare, har du fiskat? Spelat spel? Eller har tiden bara runnit iväg? Har du varit här i Söderhamn hela tiden? Då berättade killen att han varit i Umeå ett år. "Vad gjorde du där?", blev följdfrågan. "Jag var med och flyttade en sjö." Det visade sig, efter ytterligare uppmaningar att berätta, att den unge mannen hade arbetat åt ett holländskt företag med utbyggnaden av Botniabanan. All kommunikation skedde på engelska och han hade fått erfarenhet av att köra en rad olika maskiner. Han hade inte själv sett att det här var kvalifikationer att ta upp i ett CV, "engelska kan väl alla".

Det här är naturligtvis en exceptionell historia. Men det illustrerar en viktig lärdom; nämligen att börja i att lyssna in den unga person man har framför sig, och att inte heller ge sig vid första svaret. Det handlar helt enkelt om att, tvärt emot de givna bilderna av de unga arbetslösa, ta sin utgångspunkt i den konkreta individen och kunna se något mer än det förväntade.

En av projektets viktigaste lärdomar är också de fördelar som framkommit genom de nya samverkansformerna. Eller som en av projektmedarbetarna sammanfattar det:

Kontakten och samarbetet mellan instanserna var i det flesta fall bra innan projektet startade men har ändå utvecklats enormt. Som jag ser det så nuvarande arbetssätt det optimala. Potentialen är enorm. (enkät personal)

Det står som sagt också redan klart att samarbetet mellan de olika instanserna fortsätter, även om kostymen naturligtvis kommer att krympa. Vissa förändringar har också redan skett. I skrivande stund har arbetsförmedlingen stärkt sin medverkan, från två till tre anställda. De har också organiserat om sitt arbete på så sätt att en av dem sitter i ”front” och tar spontana besök och frågor från kollegor, och två får sitta koncentrerat med dokumentation och handläggning. Personalgruppen har också tänkt om när det gäller andra betungande arbetsuppgifter och arbetsorganisation. Genom att göra aktiviteterna i utbudet frivilliga ska kravet på dokumentation minskas. Man har också gjort en mer rationell arbetsdelning där alla inte behöver veta allt utan där en handläggare tar en första personlig kontakt och sedan slussar vidare direkt till eventuella stödstrukturer (t.ex. FRAM eller AF Rehab). Samarbetet med AF Rehab har också börjat fungera efter en lång inkörningsperiod, de medverkar varje fredag i FRAM. Däremot har Försäkringskassan lämnat samverkan helt, som nämndes ovan. Skälet uppges vara resursbrist och beslutet är inte taget på lokal nivå.

En effekt av denna samverkan kan även vara att de olika insatserna i större utsträckning börjar ses i ett helhetsperspektiv och i ett längre perspektiv, som exempelvis genom ”Röda tråden”. Man kan då tänka sig att man genom att ”klä på” ungdomarna centrala ”vuxenkunskaper” och större inblickar i arbetsmarknaden, i kombination med konkreta yrkesutbildningar, ger man dem bättre förutsättningar att bli fungerande samhällsmedlemmar. En fråga som då uppstår är om inte det borde gjorts lite tidigare, inom ramen för gymnasiet. Det är också en fråga som den f.d. chefen för arbetsförmedlingen ställer sig. Han anser att skolan sviker sitt samhällsuppdrag när de inte förbereder unga för arbetslivet. Socialtjänsten å sin sida anser att det finns stora brister hos familjerna, när det gäller fostran till att ta ansvar och bli vuxen.

Möjligen är också Anders Knape, SKL, inne på liknande tankegångar när han efterlyser mer lokal samverkan kring ungas sysselsättning ute i kommunerna. Han lyfter fram Högtrycket som ett bra exempel och fortsätter:

En gemensam lokal organisation för samverkan, där resurser samlas för att få in ungdomar i arbete eller studier, skulle sätta individen i fokus och effektivisera samarbetet. Det leder till ökade kontaktytor, utbyte av idéer, goda relationer och att ingen kan fransäga sig sitt ansvar.⁸⁵

---

⁸⁵ *Dagens samhälle* nr 20, 2010, s. 23.

För att samverka och mer ”lyssnande” sätt att arbeta med unga ska kunna vidareutvecklas krävs dock en hel del. De lärdomar som projektet Högtrycket kan bidra med till framtida satsningar inom lokal samverkan är i stora drag:

Resurser. Om man bestämmer sig för att samverka kring alla ungdomar på ett effektivt och hållbart sätt krävs först och främst mycket tid och resurser. Om man bestämmer sig för att bara hjälpa de som står närmast arbetsmarknaden för att få till ökad genomströmning och lägre belastning kommer den grupp som nu hamnar mellan stolarna att fortsätta ligga på golvet. Om man å andra sidan bestämmer sig för att arbeta mer intensivt med den gruppen, som här kallats ”gråzonen”, blir konsekvensen förmodligen lägre genomströmning på kort sikt, men en samhällsvinst på lång sikt.

Flexibilitet. Att ständigt hålla samarbetet rörligt, så att man inte låter sig bromsas. Ett exempel är att ordna en blankett för medgivande, i stället för att stanna vid att säga att det är svårt eller omöjligt, eller att bjuda in landstinget i samarbetet i stället för nöja sig med att konstatera att ”det där är inte vårt område.” Det vill säga arbeta lösningsfokuserat.

Mandat. De som sitter i styrgruppen måste ha mandat att ta beslut om verksamheten. Att genomgående ha medlemmar på chefsnivå är viktigt och att ha med alla samverkande organisationer. Idealet är att styrgruppen ska sköta en stor del av de friktionsproblem som alltid uppkommer vid samverkan, lösa dem så att personalen i varje led ges reella möjligheter att arbeta fullt ut.

Tillit. Både till arbetsgruppen och till ungdomarna. Frivilliga aktiviteter där personalen har tillit till att unga söker sig till vad de behöver, aktivt undvika att misstänkliggöra deras arbetsvilja, men hålla på vissa regler.

Tydliga rutiner, flödesscheman och kommunikationsplaner. Eftersom det rör sig om ett komplicerat fält att samverka inom, med många aktörer som är mer eller mindre nära den vardagliga ruljansen, behövs tydliga körscheman, där en länk i kedjan självklart tar vid där en annan slutar. Arbetet med Röda tråden exemplifierar en sådan metodutveckling.

Arbetsorganisation och arbetsmiljö. Ge tid och former åt samverkan, integrera den genom gemensamma möten, team, planeringsdagar. Samtidigt gäller att akta sig för att göra samverkan till själva huvuduppgiften; alla måste inte veta allt, allt måste inte dokumenteras. Även här behövs tillit. Viktigt är också att skapa en hållbar arbetsmiljö, med rimlig arbetsbelastning, möjlighet till avskilt koncentrerat arbete och möjlighet till individuell handledning.

Bemötande. Ett respektfullt och tillmötesgående bemötande är nödvändigt för att ”nä fram” till ungdomarna. Att sträva efter en personlig kontakt så tidigt som möjligt och i så hög

utsträckning som möjligt för de som behöver det. Att försöka se de unga och lyssna in var de står och arbeta med motivation utifrån den ståndpunkten.

Självkritik. Att våga granska den egna verksamheten kritiskt för att inte stagnera eller glida in i upptrampade spår.

Att ta det andra steget (av Mikael Vallström)

Åter till intervjun med "Pelle":

Vad skulle [handläggaren] göra då, tänker du, om vi nu ska försöka tänka vad som skulle kunna vara bättre?

Ja först och främst inte hålla på å pusha mig om en praktik, när [handläggaren] själv har känt på knäet. Senast nu innan jag kom hit, då var [handläggaren] på mig, "nu måste vi fixa praktik fort", började [handläggaren] då. Men känn på knäet då, känn... ska du slänga ut mig med den här? [Handläggaren] bara, uh, men har du inga papper så...

Men du har papper, eller hur?

Ja ...

Jag tänker i alla fall att [handläggaren] vill dig väl, [handläggaren] vill få in dig i nån aktivitet, men [handläggaren] fattar inte...

Jobba gratis åt dom vill dom.

Ja kanske det är det dom vill (skratt).

Det är så det är.

Du tror inte att det är dig [handläggaren] vill väl?

På [anvisad praktikplats], dom utnyttjar yngre människors arbetskraft där, å säger typ, ja, "praktiserar du inte nu så får du inga pengar", så det är bara, "ut å jobba med dig". Å så får man göra exakt samma saker som dom som har riktig lön.

Men dom som har riktig lön ska inte dom föreställa nån slags handledare?

Nej vi får göra exakt samma, praktiserar jag som vaktmästare, då får jag göra exakt samma sak som dom...

... å vad har man ut av de då, får man bättre betalt?

Nää.

Inte mer än du har nu alls, utan det som är, är att du visar att du kan jobba...

Ja.

... att dom kan bli nån sorts referenser, när nån annan skulle vilja anställa dig eller vilja ha dig på praktik, så kan dom säga att, ja men vi har sett att han funkar. Det är liksom så det är, det är inträdesbiljetten.

Men jag kan fixa praktik själv överallt... bara att jag får inte.

Nää, för dom vill heller inte att du ska misslyckas, antar jag, alltså att du fixar praktik...

Nä jag måste visa framfötterna, att jag är engagerad...

Ja...

...engagerad i vad jag gör...

Är du det då?

...i å göra nåt skitjobb.

Men är du engagerad i att få till det för dig själv, i framtiden?

Jaa.

Det är du?

Men inte under andras krav.

Är det det som är problemet hela tiden?

Nja ... om folk sätter krav på mig...

Hur ska du handskas med det då, har du tänkt?

Ja jag vet inte... det har jag försökt med hela livet. Folk sätter krav: "så här måste du göra"...

Vad händer annars då, om du skulle anpassa dig? Om du skulle göra som dom säger, vad skulle hända med dig...

Nja, det skulle väl kanske gå ett tag, men sen, sa jag upp mig å så (visslar) drog jag, så var det med det.

Å vad gör du då då, stänger in dig hemma eller...

Nää... jag glömmer bort där jag har varit då, kopplar bort dom, dom existerar inte. Skiter i allt.
... det finns ju jobb i Norge å, men jag kan inte åka, för jag har en massa djur.

Jaha, vad har du för djur?

Katter och hundar ... så kan jag inte bara säga åt morsan att "hördu, nu drar jag iväg tre veckor, kan du ha alla djuren du".

Skulle hon inte göra det?

Nää.

Skulle du vilja åka till Norge å jobba?

Mja, jag har väl en femton kompisar som har kommit hem därifrån och i princip sagt att åker jag så ger dom mig stryk för då är jag så jävla dum.

Jaha varför det då?

Det är drygt, det är... väldigt långt å pendla fram å tillbaks, dumma arbetstider, du är borta i tre veckor, å hemma en vecka, det går inte ha en tjej då om man skulle säga så... nää det är dyrt, det är bara skit, har jag hört, inge positivt... ja det är bra betalt då, men det kostar å leva där nere å.

Men det är ingen som stannar kvar å tycker att det är bra utan dom kommer hem allihop...

Nä, det är bara skit.

Ja... om man har varit där och fixat det då, är det så att man då kanske lättare får något jobb, är det liksom värt insatsen, det är de jag undrar...

Norge?

Kan det vara en bara merit, liksom?

Nää... Jag kan inte åka å jobba så länge heller, typ måndag till torsdag eller fredag jobb kan jag ha, typ Stockholm eller nåt sånt där, så att jag kommer hem, så kan morsan bara springa dit med mat åt djurena.

Jo, men det är ju en sak liksom om det funkar, men det är en annan sak om du vill, så skulle du gärna vilja så skulle du ju fixat, då skulle du hyra ut djuren, liksom om det vore det enda du ville...

Ja men det finns inte ett enda jobb i världen, det att jag skulle vilja låna ut eller hyra ut mina djur. Det är som mina barn.

Är det dom som är viktiga i livet?

Jaa... där på [anvisad praktikplats] så sa dom åt mig, "ja men om du *måste* åka till Norge då", ja, men, det gör jag inte. "Ja men om vi hjälper dig med utbildningar, då måste du åka till Norge". Ja men djurena då? Ja, då får du göra dig av med dom. Jaha, så du skulle avliva dina ungar då, sa jag, det är samma sak, bara så att du vet det, sa jag. Då blev hon tyst. ... Då menar dom att då skulle jag avliva dom då eller ge bort dom eller nånting för ett jobb, å det finns inte en chans, då lever jag hellre i en bananlåda, än å ge bort mina djur.

Det är dom som är viktiga för dig... vad är det mer som är viktigt för dig då?

Inte så mycket, inte just nu.

Du tänker, bo kvar här, eller inte...

Nä jag *vill* bo kvar här.

Du vill bo här, mm, på nåt vis så prioriterar man ju liksom efter vad som... efter nån sorts större mål liksom, "ja, men jag vill bo här, ja men då kanske jag får ta de där jobben..."

Jag har alla vänner här å familjen å allting sånt där... så innan jag... då ska jag gå riktigt i botten innan jag flyttar härifrån.

Ja då är det...

... sista utvägen.

...strid på kniven liksom...?

Ja, då flyttar jag.

Vad skulle det vara för en situation?

Ingen försörjning, ingenstans å bo, ingenting, kan inte ta hand om djuren eller nåt sånt där, då skulle jag flytta.

Men där tycker du inte att du är på länge än?

Nej nej.

Pelle kan ses som alla ungdomsarbeters stora prøvosten. Hur ska samhället någonsin lyckas med honom, då varken skolan eller alla de myndigheter som samlats i Högtrycket förmått Pelle att göra det samhället förväntar sig?

Med utgångspunkt i det han själv säger vill jag mena att det skulle vara direkt felaktigt att påstå att han inte vill arbeta, att han skulle vara ”trygg i sin otrygghet” och inte anstränger sig för att få ett arbete. Han vill snarare till varje pris ha ett jobb och kunna ”stå på egna ben”. Han är också missnöjd med sin situation, framför allt med sin dåliga ekonomi, med att han inte får gehör för det han vill göra och med att han känner sig ”pushad” och utnyttjad. Att han skulle höra till dem som ”står längst från arbetsmarknaden” verkar inte heller stämma. Han har goda kontakter (som han själv tagit initiativ till) med flera företag, han vet vad han behöver för att få en anställning – ett körkort – och han är helt inställd på att ordna det. Anledningen till att han hamnat i ”gråzonen” är i stället sjukskrivningen, som inte är en ”riktig” sjukskrivning med sjukpenning genom Försäkringskassan, eftersom han liksom många andra unga i gråzonen ännu inte har någon sjukpenninggrundande inkomst. Därmed har Pelle blivit hänvisad till socialtjänsten, till Högtrycket och till en handläggare som vill få in honom på ett annat spår, som ur hans perspektiv sett snarast leder åt fel håll, bort från det framtida arbetet.

Det är alltså fullt möjligt att vända på hela resonemanget om att Pelle, såsom en av de unga i gråzonen, saknar den rätta arbetsviljan och framåtandan och påstå att det förhåller sig på ett motsatt sätt. Hans problem är inte hans bristfälliga arbetsvilja – problemet är tvärtom att det är just på grund av att han har en så klar och bestämd uppfattning av vad han vill och kan göra, av sin livssituation och av vad han tycker är viktigast i livet, som han anses vara problematisk. Eftersom han anser sig ha sin tänkta framtid inom räckhåll är han varken beredd att flytta till Norge eller att ta den anvisade praktiken.

Det som talar mot Pelle är att det så att säga också finns en annan Pelle, med en problemfylld bakgrund, en historia av ”misslyckanden” och en ”störig attityd”. Förutom den fallerade skolgången (utan godkända betyg) och den avbrutna sommarpraktiken skymtar även ett besvärligt socialt arv, med skilda föräldrar och en pappa med missbruksproblem. Det visar sig också att orsaken till att Pelle inte fått något körkort förut är en period av ”fylla och bråk”. Samhället känner därför framför allt till den besvärlige Pelle, som måste bevisa sin rätta vilja, sin skötsamhet, sin rätta inställning och sin tillförlitlighet. Han ska lära sig att passa tider, ”visa framfötterna, att jag är engagerad” och kunna intyga att han har en skadad axel.

Emellertid fungerar inte det tryck Pelle satts under. I nuläget befinner sig både Pelle själv och myndigheten i ett låst läge. Allt har ställts på sin spets. När Pelle pressas i intervjun blir det tydligt att han är beredd att gå långt på sin inslagna väg – ”gå riktigt i botten” och ”skita i allt”. Eller med andra ord: vända samhället ryggen. Han har också redan satts under ett ganska hårt tryck, inte minst rent ekonomiskt – han har inte råd att själv betala körkortet och räknar

med 800 kronor att leva på per månad för egen del, då han ”har levt på hårdbröd och nudlar”. Ända vägrar han att t.ex. äta hos sin mamma (”svälter hellre”). Till sist blir det en fråga om värdighet, om att hans självkänsla står på spel. Att fortsätta ”pusha” Pelle kommer därför sannolikt varken ha en positiv ”fostrande” effekt eller leda till någon långsiktigt hållbar lösning. Det finns tvärtom en uppenbar risk att det får en motsatt effekt – dvs. att Pelle blir fastlåst i sitt ”sämre” jag och fortsätter vara problematisk. I vilket fall som helst uppfattar han det inte som att samhället egentligen brytt sig om honom själv.

*

”Exemplet Pelle” visar på flera sätt var arbetet med ”problematiske” barn och ungdomar befinner sig idag och vilka de framtida utmaningarna är. Med Pelle ställs barn- och ungdomsarbetet inför ett vägval: att antingen fortsätta pusha och fostra Pelle eller stanna upp, ompröva de beslut som fattats och inta ett annat förhållningssätt, grundat i ett mer förutsättningslöst möte och en öppen dialog. Det senare vägvalet skulle i så fall kunna vara ett möjligt ”nästa steg” för ungdomssamverkan i Söderhamn, då arbetet med Pelle trots misslyckandet ändå har bättre förutsättningar att lyckas än innan Högtrycket.

Pelle är som sagt långt ifrån ensam om att ha hamnat i ”gråzonen” – det kan röra sig om ett hundratal av kommunens ungdomar. I intervjuerna med dessa ungdomar framkommer genomgående likartade livsberättelser. Flertalet saknar fullständiga eller godkända betyg och har antingen hoppat av skolan, fortsatt utbildningar eller anvisade praktikplatser. De har ”strulat” och har ofta någon form av fysiskt eller psykiskt hinder, t.ex. säger flera att de inte tål stress. Å andra sidan tycks ändå de flesta ha ganska klart för sig vad de vill göra och är framför allt inställda på att så fort som möjligt få ett ”riktigt arbete”, t.ex. som svetsare, snickare eller verkstadsarbetare, även om de är medvetna om att jobbutbudet är begränsat.⁸⁶

På det hela taget rör det sig om relativt kritiska röster som ger en delvis annan bild av projektet än den som kommunicerats i offentligheten och som ges genom enkätsvaren. Den kritik Pelle framför mot sin handläggare tycks visserligen vara ett undantag då omdömet i övrigt snarare är att de blivit bra bemötta, att personalen bryr sig, är trevliga och lättillgängliga. Men det betyder likväl inte att ungdomarna kan sägas bekräfta att Högtrycket medfört väsentligt förändrade förhållningssätt. När ungdomarna blir intervjuade säger de

---

⁸⁶ Denna beskrivning representerar inte hela gruppen av unga i gråzonen. Som Lotta Svensson påpekar kan de slutsatser som dras av intervjuerna inte ses som representativa för en homogen grupp, utan som resultatet av en kvalitativ tolkning av ett litet urval av ungdomarna. Urvalet har gjorts av den personal som arbetat i Högtrycket.

också att ingen frågat närmare efter vad de egentligen vill och att de inte heller uppfattar det som att de har någon mer personlig kontakt med någon av handläggarna. Flera uppfattar det inte som att de har kontakt ”med någon särskild”. Man tycker sig inte få hjälp med det man helst vill – få ett riktigt arbete eller en praktik där man vill arbeta – utan menar att ”när det gäller jobb får man ordna allt själv”. De intervjuade har också i stort sett samma uppfattning som Pelle ifråga om de jobberbudanden Högtrycket har i form av Norgeresor eller jobb på McDonalds eller Teleperformance – man varken vill jobba där eller tror att det skulle fungera. Inställningen till de olika aktiviteterna i projektet är mestadels undvikande. Man gör ”det man måste” och verkar inte uppfatta det som något påtagligt nytt, utan mer som vanlig myndighetsutövning och som ännu ett i raden av de krav och åtgärder som samhället kommit med. Det väsentliga i livet finns någon annanstans. Paradoxalt nog tycks därför åtgärderna snarast leda dem bort den motivation och den drivkraft de anses behöva för att bli mer framgångsrika arbetssökande.

I jämförelse med kommunens andra stora förnyelseprojekt – Ungdomslyftet och Drivkraft – återkommer här väsentligen samma problematik, samma skilda förhållningssätt och samma möjligheter. De gemensamma frågeställningarna aktualiseras hela tiden av dem som befinner sig i någon form av s.k. utanförskap, som bråkar på stan, som inte engagerar sig i skolan, och som inga åtgärder tycks bita på. Det gäller kort sagt frågan om den ”hårda” eller ”mjuka” linjen, om synen på individerna, och om det hela ska ses som en fostransfråga eller som en samhällsfråga. Som vi sett driver Ungdomslyftet den mest konsekvent ”mjuka” (men inte kravlösa) linjen, men har samtidigt den osäkraste framtiden på grund av sin speciella projektkaraktär. I Drivkraftprojektet finns å ena sidan en skola som är ganska hårt ekonomiskt styrd och å andra sidan ett uttalat ”mjukare” demokratiskt syftemål.

I fallet med Högtrycket handlar det just om balansgången mellan tvingande åtgärder (myndighetsutövning) och personligt hänsynstagande. Här finns förvisso – liksom i Ungdomslyftet och Drivkraft – en tendens att röra sig i en personnära och lyssnande riktning, exempelvis genom mentorskap och ”Röda tråden”. Men samtidigt finns också – och än tydligare än i de andra projekten – en motsatt tendens i och med den myndighetsutövande rollen.

Den ”hårda linjen” manifesteras framför allt i utspelen i massmedia, som mynnar ut i ett ifrågasättande av ungdomarnas arbetsvilja: ”Varför vill de unga inte jobba?” Det är uttalanden som direkt riktar sig mot deras person, mot vilka de är, mot deras ”attityd” och individuella ”brister”. Individerna misstänkliggörs för att vara lata och bekvämt passiva och tillskrivs därmed ansvaret för att vara utan egen försörjning. Situationen anses vara ”deras eget fel”.

Samtidigt frånsäger sig samhället sitt ansvar. Myndighetsföreträdarna menar tvärtom att de kanske ”varit för snälla”, att de kommer med ”generösa erbjudanden” och anstränger sig till det yttersta. Här ges alltså en helt annan bild både av de arbetslösa ungdomarna och av hela projektverksamheten.

I och med ifrågasättandet har projektet slagit in på det fostrande spår som dels förutsätter en viss syn på individerna, dels lämnar hela frågan om ett i grunden förändrat bemötande därhän. Följaktligen kommer de fortsatta åtgärderna heller aldrig att kunna tala till de enskilda individernas ”bättre” sidor. Frågan är om man inte också, utifrån misstänkliggörandet, snarare *skapar* en problemkategori – ”ung i gråzonen” – med vissa typiska kännetecken, än beskriver vilka ungdomarna faktiskt är. De blir så att säga diagnostiserade som ”ovilliga arbetslösa”, i behov av vissa insatser. Som ”ung i gråzonen” förmodas man vara på ett visst sätt och bemöts följaktligen därefter. Däremot finns ingen analys av i vilken utsträckning själva fenomenet ”gråzonen” kan sägas vara en följd eller ett utslag av förändrade samhällsvillkor som försätter en stor grupp unga i en svår situation – och därmed snarare en fråga om samhällsförändringar än om förändring av individerna. (”Gråzonen” skulle i så fall beteckna ett minskat samhällsutrymme och inte ett frivilligt valt utanförskap.)

Det fostrande förhållningssättet förutsätter också en särskild sorts ”god vilja”, som avser att göra något ”för” och inte ”med” individerna. Det gäller som sagt att hjälpa eller fostra de unga att bli de individer de bör vara, ”för deras eget bästa”. Vilket är något annat än att gå in i en lyssnande och öppen dialog.

I förlängningen av de olika viljorna går det också att tänka sig en lång fostrande respektive stöttande linje, från skolan till inträdet i arbetslivet och det demokratiska samhället. Som det ser ut idag så möter också varje individ något av bådadera under sin uppväxt, och hamnar ibland mitt i dragkampen däremellan. Det intressanta i dagsläget är emellertid, som jag ser det, att det i alla de satsningar som görs på kommunens barn och unga går att skönja en ny tendens, i det att samhället på ett lite trevande sätt prövat flera steg i den ”mjuka” riktningen och på så vis vunnit ny mark. Kanhända har man därigenom tagit ett viktigt ”första steg”, både i det konkreta arbetet, i de arbetssätt och förhållningssätt som utvecklats, och på den styrande, organisatoriska nivån, genom en samhällsövergripande samverkan och genom att försöka utveckla lärande och demokratiska organisationer.

Ytterst handlar det som sagt om att komma fram till ett annat medborgarblivande och om framväxten av en ny sorts offentlighet, som skulle kunna leda till att såväl samhället som individerna utvecklas på ett väsentligen annat sätt än vad som nu är fallet. Genom en ändrad

myndighetsroll och ett brett samhälleligt samarbete mellan olika organisationer närmar man sig också ett helhetsgrepp och en förändrad samhällssyn.

Tack vare de steg som tagits i arbetet med att komma till rätta med ungdomsbråken, i skolan och i arbetet med ungdomsarbetslösheten har också en mycket viktig erfarenhet gjorts: det är först genom lyssnandet det går att nå de ”problematiska” unga. Först då har de påbörjat sin ”resa” från utanförskap till delaktighet och blivit ”drivkraftiga”; och först då skulle kanske också Pelle kunna närma sig sin tänkta framtid. Avgörande är helt enkelt ”att möta människan där hon är” – dvs. att börja i en förståelse för individens livssituation i stort liksom för vem *hela* människan är.

För Pelles del skulle alltså nästa steg vara att så att säga lyssna in ”hela Pelle” och även låta hans bättre jag komma till tals. Då skulle också hans samlade självbiografi eller ”levnadsteckning” (*curriculum vitae*) bli betydligt större och öppna för fler möjligheter, på samma sätt som han som hade flyttat en sjö fick ett avsevärt längre CV. (Det betyder å andra sidan inte att endast lita till den ”gode Pelle” – utan att just försöka se hela personen och livssituationen.) I praktiken börjar det i ett intresse för individen, i att ”bry sig om”, och i ett långsamt förtroendebyggande, som gör det möjligt att föra ett djupare samtal där en helhetsbild kan växa fram. När den grunden väl är lagd går det också att i samråd hitta långsiktigt fungerande lösningar.

Ett sådant steg skulle sannolikt både vara till Pelles och samhällets gagn. Det skulle dels göra honom motiverad och väsentligen förbättra hans möjligheter att få ett arbete, dels innebära att han skulle bli verkligt delaktig och mer ”samhällstillvänd” – engagerad som ”hela Pelle”, drivande och medbestämmande. För samhällets vidkommande kunde hela problemet försvinna i den meningen att ”den problematiska Pelle” inte längre skulle finnas, och att de unga ”i gråzonen” inte längre skulle vara fastlåsta i en entydigt negativ kategori. På samma gång skulle också samhället självt ha förändrats, genom att även det börja visa sin andra sida och röra sig en mer öppen, dialogisk och demokratisk riktning.

AVSLUTNING

Vilket samhälle är möjligt?

En ny samhällsfråga

Jag vill nu mena att när vi betraktar de ungdomssatsningar Söderhamns kommun gjort i sin helhet så ställer de också hela samhället inför en fråga som samtidigt är en utmaning: *Vad skulle hända ifall satsningarna fullföljs och vidareutvecklas i den "mjuka" riktning de påvisat som en framkomlig väg till förnyelse och nytänkande i "ungdomsfrågan"?*

Satsningarna ställer, så sett, faktiskt en ny samhällsfråga. De visar genom ett öppet prövande och praktisk tillämpning att breda samverkansformer och lyssnande förhållningssätt verkligen *kan* fungera på ett framgångsrikt sätt. Det rör sig om fullt möjliga och genomförbara förändringar. De har dessutom visat sig fungera i flera av samhällets svåraste problemområden – i inkluderingen av "unga i utanförskap", i att förmå de "oengagerade" skoleleverna att bli mer drivkraftiga och när det gäller att lotsa arbetslösa ungdomar in i arbete eller studier. I förlängningen skymtar förändrade synsätt och ett helhetsgrepp, fotat i förhållandevis långtgående demokratiseringsprocesser.

Det är alltså frågan om något annat än en potentiell möjlighet, ett framtida scenario eller en utopisk vision; det är något som pågår idag, i skrivande stund. Det rör sig om processer som redan satts igång och som fortsätter att utvecklas. *Men* det är förvisso också mer svårhanterliga processer än vanligt, som reser nya frågor och ibland medför oväntat kritiska synpunkter. Processerna ställer rentav krav på omfattande organisatoriska förändringar och omprövningar av givna "sanningar", vedertagna metoder och kunskaper.

Ett annat "men" är att de påbörjade förändringsprocesserna inte heller synliggjorts just som sådana – dvs. som kritiskt ifrågasättande och demokratiutvecklande – och därmed inte alls som en "utmaning". De har med andra ord inte förstått som samhällsrelevanta i någon större utsträckning, och har därför ännu inte blivit föremål för någon sådan diskussion eller debatt i samhällets offentlighet. Det som synts av satsningarna har snarare haft en positivt bekräftande karaktär – att kommunen äntligen sällat sig till kunskapsamhällets vinnare.

En lyckosam omständighet är å andra sidan att processerna är väl dokumenterade och varit öppna för interaktiva forskningsinsatser, som dels spelat en kritiskt stöttande roll, dels genererat gemensamma samtal och analyser – och nu denna forskningsrapport, som förhoppningsvis kan bidra till att i någon mån bredda det offentliga samtalet kring den här typen av samhällsatsningar. En förhoppning är också att kunna vidga kunskaperna om hur det samtida samhället förhåller sig till barns och ungas skilda livsvillkor.

I nuläget finns således egentligen alla nödvändiga förutsättningar för att fortsätta på den inslagna vägen: modet, viljan, erfarenheterna, insikterna, kunskapen, lärandet och det politiska ”överlåtandet”. Kanhända har också ett helt samhälle börjat röra sig i en annan riktning än den förväntade, och börjat hantera omstruktureringsarna på ett väsentligen nytt sätt. Kanske har satsningarna rentav *visat att ett annat samhälle är möjligt*.

Vad jag kan se har samhället åtminstone i praktiken lämnat ”standardberättelsens” snäva modell för utveckling. De insnävande tankeramarna är inte längre allenarådande. Däremot är det ändå än så länge oklart i vilken mån ett annat samhälle blivit möjligt. Någon uttalad alternativ utvecklingsmodell finns ju inte, och inte heller en klar idé om hur det framtida samhället skulle se ut. Det är just i vardande – och ska kanske också så förbli. Här sägs bara att det finns flera samhällsberättelser och att de talar i en annan riktning.

Vad denna riktning eller påbörjade utveckling innebär ekonomiskt, politiskt och demokratiskt sett förblir också oklart. Här antyds endast ett antal tänkbara möjligheter.

De frågor som återstår att ställa är därför helt enkelt frågor om vad som händer härnäst; först och främst frågan om vi vågar eller förmår ta ”nästa steg”. Sedan måste vi också fråga oss vilka de framtida hindren kan vara och vad som behövs för att komma vidare. Vari består de avgörande svårigheterna? Vad talar för en fortsättning? Och vad har samhället att vinna på den här sortens förändringar?

Vad visar forskningen?

Vi finner en deprimerande statistik över ökade löneklyftor, våld, sexualisering och rädslor, utbrändhet, konkurrens och stress. Vi vet att vardagsansvaret till största delen bärs av kvinnor. Rapporter slår fast att många barns villkor har försämrats och att diskrimineringen mot invandrare ökar. Principer om jämställdhet och jämlikhet får stå tillbaka för marknadens krav, sviktande statsfinanser, arbetsmarknadsstrukturer eller mansdominerade nätverk. (Institutet för framtidsstudier 2004, *Forma framtiden!*)

Ovanstående citat är hämtat ur slutrapporten från Institutet för framtidsstudiers forskningsprogram *Människan i framtiden 2000–2004*. Forskningen belyser främst de sociala och djupare samhälleliga effekterna av 1990-talets kris och globala omstruktureringar. Inte

mycket talar för att det ser bättre ut idag, i finanskrisens spår. Senare undersökningar pekar snarare på ytterligare försämringar, särskilt i ”problemregioner” som Gävleborg, med en relativt hög ungdomsarbetslöshet, stor utflyttning och begränsade utbildningsmöjligheter. Aktuella siffror pekar också på en omfattande nyfattigdom bland unga, dels på grund av försämringar i välfärdssystemen, dels på grund av en förändrad arbetsmarknad där de flesta sällan får heltid och fast arbete, utan är hänvisade till deltidsarbete och tillfälliga anställningar.⁸⁷

Resultatet har förvisso blivit ett ökat socialt och ekonomiskt utanförskap, men framför allt en urholkning av det demokratiska samhällets grundförutsättningar. Vad framtidsforskarna ser som mest oroväckande är att omstruktureringarna genomförts på bekostnad av det ”kitt” som håller ihop samhället. Det finns, som man skriver, ett ”tillhörighetens problem” som ytterst hotar själva samhällsgemenskapen: ”Om medborgarnas tillit till samhällsinstitutionerna börjar vackla, hotas konsensus mellan olika samhällsgrupper och ifrågasätts systemets legitimitet.”

Forskningen visar vidare att åtskillnaden mellan ”vinnare” och ”förlorare” skärpts, och att denna åtskillnad följer tydliga klassmönster, förstärker könsskillnader och geografiska skillnader. Geografiskt sett finns ”en polariserad regional struktur”, med förstärkta skillnader mellan regionala centrum med hög tillväxt och inflyttning, och en s.k. periferi utan tillväxt och med stor utflyttning, socialt sett en resursstarkare medel- eller överklass och en resurssvagare arbetar- eller underklass, och åldersmässigt sett ett större gap mellan unga och vuxna, med stora ungdomsgrupper som fått det sämre medan lönearbetande vuxna generellt fått bättre ekonomi. Det konstateras också att nedskärningarna i offentlig sektor särskilt drabbat kvinnor och barn.⁸⁸ Alltså är just arbetarklassungdomar i perifera orter som Söderhamn de relativt sett största ”förlorarna”, medan de vuxna som tillhör de större städernas medel- eller överklass är de främsta ”vinnarna”.

Mönstren går igen i samhällets alla delar. Skillnaderna märks tydligt i hur arbetsliv, offentlig verksamhet och skola förändrats av marknadskrav och besparingar. I de ändrade arbetsmarknadsstrukturernas spår har andelen ovissa anställningar ökat drastiskt samtidigt som arbetslivet i stort underställts effektiviseringar, höjda krav på kompetens, flexibilitet och livslångt lärande, vilket dels försvårar inträdet på arbetsmarknaden, dels leder till större utslagning. Förutom nedskärningarna präglas offentlig sektor av marknadsliberala lösningar och organisatoriska förändringar i form av konkurrensutsättning, privatiseringar och individfokus, och av försök att skapa en ny, mer flexibel och förändringsbenägen kultur. Även

---

⁸⁷ Se t.ex. Ungdomsstyrelsen, *Ung idag 2009. En beskrivning av ungas villkor*, 2009.

⁸⁸ SOU 2001:79, *Välfärdsbokslut för 1990-talet*.

här har inträdet blivit svårare, vilket främst märks för de kvinnor som utgör majoriteten av de offentliganställda. Inom skola och utbildning finns en tilltagande skiktning i ”bättre” (friskolor) och ”sämre” skolor (kommunala skolor) och i regioner med eller utan tillgång till högre utbildning. De mest framgångsrika skolorna utgör då ett slags exklusiva sociala enklaver som företrädesvis återfinns i regionala centrum med en stor andel medelklass, medan ”problemskolorna” utgör en annan social värld med elever från arbetar- eller underklassdominerade områden.⁸⁹

För Söderhamns del betyder detta att en majoritet (arbetarklassens barn) strukturellt sett är ”förlorare” och en minoritet (medelklassens barn) ”vinnare”.⁹⁰ Sett ur den genomsnittliga unga medborgarens synpunkt möter hon/han genomgående sämre villkor; det finns få eller inga ”lätta” jobb att få och krävs mer utbildning och arbetslivserfarenhet än tidigare, samtidigt som kommunens ekonomi vanligtvis är svag och återhållsam. Eftersom kommunen numera är största arbetsgivaren och enda huvudman för skolan är arbetsutbudet betydligt mindre och skolgången relativt sett sämre, med en liten andel framgångsrika elever och en stor grupp utan tillräckliga resultat. Sett till den yttre, fysiska miljön, finns också märkbara skiktningar i bättre och sämre områden, orter eller stadsdelar – med å ena sidan (”söder om ån”) rustade villaområden utan större sociala problem, och å andra sidan (”norr om ån”) förfallna miljonprogram och s.k. ”invandrartäta” stadsdelar. Utanför staden dras gränserna framför allt mellan ett kust- och strandnära boende som ökat i värde och attraktivitet, och de ”gamla bruksorter” som delvis förfallit och haft det största befolkningstappet. Både vad gäller dessa orter och de ”sämre” stadsdelarna visar siffror på ibland extremt låga inkomster, missbruksproblem och en hög andel med behov av försörjningsstöd.

På det hela taget tecknar den ”deprimerande statistiken” konturerna av ett nytt klassamhälle och av en allmänt ökad press på den enskilda individen. Den som är ung idag växer därför upp i ett annat, ”tuffare” samhälle, med större sociala spänningar och högre krav i såväl arbete som familjeliv och självförverkligande. Till tidens tecken hör inte minst ett betydligt försämrat fysiskt och psykisk mående bland barn och unga, med yngre tjejer som en särskilt utsatt grupp. Bland dem som tillhör den nya arbetar- eller underklassen upplever många det som att de saknar inflytande, är maktlösa och har minimala möjligheter att påverka sina vardagliga liv. För dem har omstruktureringsarna sedan 1990-talet medfört att det uppstått vad ungdomsforskarna Mats Trondman och Nihad Bunar kallat ”ett tragiskt gap” mellan vad individerna förväntas uppnå i livet och det faktum att stora grupper fått allt svårare att ta

---

⁸⁹ Göran Nygren, *Framgångsrika elever i en framgångsrik klass*, 2007.

⁹⁰ Jfr Lotta Svensson, *ibid.*

klivet in i vuxenvärlden, in i varaktigt arbete och tillräcklig försörjning.⁹¹ Därmed får man vare sig tillträde till välfärden eller en bekräftelse av att vara samhällsnyttig, utan både uppfattar sig och ses som misslyckad och mindre värd. Kort sagt har samhällsförändringarna medfört *att många unga i realiteten inte längre växer upp i ett välfärdssamhälle och riskerar att aldrig räknas som fullvärdiga medborgare.*⁹²

Följaktligen ser såväl de upplevda som faktiska framtidsutsikterna annorlunda ut. Unga i periferin och med arbetarklassbakgrund kan då återigen sägas vara förlorare i den meningen att de inte betraktas som en resurs eller positiv del i samhällsutvecklingen, utan snarare blivit osynliggjorda som grupp. Framför allt faller de utanför de ideal som tillskrivs människan i kunskapssamhället, till skillnad mot den givna platsen i folkhemmet.⁹³ I gällande visions- och utvecklingsdokument på lokal, regional, nationell och europeisk nivå sägs samstämmigt framtiden tillhöra dem som är benägna att flytta, utbilda sig, kan vara flexibla och obundna av ”traditionella” värderingar och attityder. Inte sällan pekas ”kvardröjande bruksmentalitet” och ”traditionsbundna familjeideal” ut som hinder för framgång och utveckling.⁹⁴ Det eftersträvansvärda sammanfaller i stället närmast med en urban medelklassnorm, t.ex. talas idag ofta om en föredömlig fördomsfri, jämställd och globalt rörlig ”kreativ klass”.

Ett tydligt exempel är frågan om man som ung ska flytta från eller stanna kvar i hemorten. Som Lotta Svensson visat präglas unga i Söderhamn, liksom i regionen i stort, av en stark och allmänt förekommande norm att man bör flytta för att bli en framtida ”vinnare”.⁹⁵ Denna norm påverkar även arbetarklassungdomars självbild. Många ses just som ”förlorare”, som ”blir kvar”, eller så ses det åtminstone inte som ett aktivt val att stanna. På så sätt återverkar normen hela tiden på hur de uppfattar sig själva och sina framtida möjligheter. Samtidigt vill ändå flertalet ungdomar stanna och föreställer sig sin framtid i hemorten. Bland både pojkar och tjejer, fast på olika sätt, kretsar idealen inte sällan kring familjeliv, kompisar och en trygg försörjning – ”ett vanligt lyckat liv med bra jobb och familj”.⁹⁶ Därmed blir det också tydligt att de måste förhålla sig till en norm som de varken fastställt eller i djupare mening delar. Inte heller finns det någon berättelse som motsvarar standardberättelsen, och som säger varför många unga faktiskt bor kvar eller rentav kan ha något att vinna på att stanna.

---

⁹¹ Nihad Bunar & Mats Trondman, *Varken ung eller vuxen*, 2001, s. 54 ff.

⁹² Jämförelsevis talas om en förändring från *welfare* till ”*workfare*” (se t.ex. Zygmunt Bauman, *På spaning efter politiken*, 1999).

⁹³ Nihad Bunar & Mats Trondman, *ibid.*

⁹⁴ I det regionala utvecklingsprogrammet för Gävleborg nämns bl.a. ”jantelag” och ”bruksanda” som exempel på ett problematiskt historiskt arv (RUP 2009–2013).

⁹⁵ Lotta Svensson, *Vinna och försvinna?*, 2006.

⁹⁶ Citerat ur uppsats av skolelev, kille f. 1995.

I de uppsatser där kommunens skolelever skriver om hur de ser på framtiden som ung i Söderhamn finns också helt motsatta uppfattningar i frågan om att bo kvar eller flytta. Å ena sidan skriver många att de inte kan tänka sig en framtid i Söderhamn eller har någon som helst önskan att stanna. Å andra sidan har flera en klar föreställning om hur deras liv ska se ut i hemkommunen och vill absolut fortsätta bo där. Inte sällan tänker man sig att man efter en tid av studier och resor ska kunna återvända för att bilda familj och ha en trygg inkomst. På det hela taget framkommer två skilda bilder som ofta talar emot varandra, då de som föresatt sig att flytta beskriver Söderhamn som ”en tråkig stad där det inte finns någon framtid”, medan de som vill stanna talar om ”lilla, trygga Söderhamn”. Tydligt blir också att utflyttarna ser sig som framtida vinnare med ”en ljus framtid”, med en bra utbildning och ett välbetalt arbete, i motsats till dem som ser sin framtid i småstaden eller på landsbygden. De är ofta mer osäkra och ser flera hotbilder, framför allt ifråga om att få det ”vanliga lyckade livet”, med en säker försörjning, en grundtrygghet och ett lyckligt familjeliv.⁹⁷

Ett annat exempel på de skilda framtidsbilderna är kunskapssamhällets mångkulturella ideal och förebilder för jämställdhet och integration. Liksom i flytta/stanna-frågan tycks det ideala alltid vara förlagt till en annan tid (framtiden) eller ett annat rum (”centrum”); däremot finns ingen motsvarande beskrivning av hur ett jämställt och mångkulturellt samhälle ser ut i mindre orter, småstäder eller på landsbygden, med de lokala sociala och kulturella förutsättningarna som utgångspunkt eller positivt föredöme. Ifråga om jämställdhet tenderar t.ex. den stora grupp kvinnor som arbetar i offentlig sektor att försvinna i talet om regional utveckling, eftersom den framtida utvecklingen sägs bero på eget företagande, innovation och entreprenörskap.⁹⁸ Vad gäller integrationsfrågan saknas i regel egna goda exempel på positiva möten mellan invandrare och svenskar eller på hur invandringen bidragit till samhällets utveckling – det som syns och hörs är snarare reportagen om ”rasbråk” och ”invandrartäta problemområden”. Därtill hävdas ofta att främlingsfientlighet och rasism är närbesläktat med brukssamhällets ”slutna” mentalitet. I de fall söderhamnsbon ser eller hör något av det mångkulturella samhället i sin hemtrakt får hon eller han alltså nästan alltid veta att det är problematiskt och står i motsats till det ideala: antingen att det råder brist på jämställdhet och integration i lokalsamhället eller så sägs uttryckligen att man bör ta avstånd från sitt sociala och kulturella arv eftersom det hindrar all sådan utveckling.

---

⁹⁷ Enligt tidigare studier ser också framtidsbilderna olika ut bland barn och unga med medel- respektive arbetarklassbakgrund; bland de förstnämnda är bilden relativt ljus, varierad och ses i ett långt perspektiv, medan den tenderar att vara mörkare, mer enahanda och ses i ett kortare perspektiv bland de sistnämnda. (Gun Malmgren, *Gymnasiekulturer*, 1992, i Rebecka Lennartsson, *Grabben i skolan intill*, 2007, s. 13.)

⁹⁸ Marianne Westring Nordh, *Det är inte bara att lägga schema!*, 2007, s. 5. Det finns som hon skriver en ”tankemässig slagsida mot för regionen sedan tidigare traditionellt manligt dominerande arbetsområden”.

En följd av allt detta blir att många har svårt att se sin plats i denna framtid och att den framtid man föreställer sig för sin egen del krockar med vad samhället erbjuder och förväntar sig av individen – som t.ex. i fallet med Pelle. I uppsatserna märks just osäkerheten om det verkligen ska bli som man tänkt sig och en oro för att det mest grundläggande i tillvaron – tryggheten, försörjningen och familjelivet – hotas av samhällsförändringarna. Det finns så att säga ett glapp eller en diskrepans mellan en högt värderad ("kär") framtid och den samhälleliga verkligheten, mellan vad man hoppas på och ser som troligt. Många uttrycker också en distans till samhället – tar avstånd eller tycker att det satsas på fel saker – och upplever det inte heller som att de kan påverka samhällsutvecklingen. Däremot tycker de flesta att det är viktigt hur framtiden ska se ut i Söderhamn.

Min framtid

Jag har stora förhoppningar om min framtid. Idag finns det många arbetslösa och om ca 5 år när jag ska ut i arbetslivet så tror jag att det knappt kommer finnas några jobb. Jag hoppas på att det inte blir så men om allt fortsätter som nu så kommer det ju inte sluta bra. Inga jobb gör ju så att människorna inte tjänar några pengar, utan pengar så kan vi inte försörja oss. Utan pengar ökar brottsligheten och det blir otryggt i samhället. Jag tror att jag kommer skaffa familj, bostad och husdjur i min framtid men jag tror att det kommer bli svårt att skaffa jobb.

I Söderhamn kommer det nog inte finnas så mycket jobb kvar och därför kommer jag nog behöva flytta. Jag vill inte flytta men jag har ju inget val om det inte finns några jobb. Jag hoppas allt blir bättre så att de arbetslösa kan bli anställda igen och att vi ungdomar kan få jobb direkt när vi har gått ut skolan.

Det är en stor skillnad på vad man tror och på hur man vill att framtiden ska vara. De flesta ungdomar drömmer nog om en jättebra framtid med bra jobb, bilar, hus, barn och pengar men sen när de blir vuxna så är det sällan som de lyckas med deras "drömframtid".

Själv drömmer jag om att få bo kvar i Söderhamn, få jobb här och sen skaffa familj för Söderhamn är en mysig stad.

Tjej född 1994

Hållbarhetsproblemet och frågan om medborgarblivandet

Mot bakgrund av hela den problembild som forskningen beskriver – social polarisering, försämrade villkor och exkluderande normer – bekräftas alltså mycket av vad de kritiska rösterna bland baspersonalen och i projekten lyfter fram som problematiskt. Framför allt överensstämmer bilden med uppfattningen att det bland många unga finns en känsla av att vara sviken och bortprioriterad av "vuxensamhället", av "att ingen lyssnar". Problematiken är dessutom mer djupgående och svårhanterlig i en ort som Söderhamn just på grund av krocken mellan samhällets ideal och de lokala livsvillkoren. Därför måste även det lokala förnyelsearbetet gå djupare och längre, dvs. kunna förbättra villkoren och vidga

”möjlighetshorisonen”. Även kritiska analyser av rådande normer, maktförhållanden och synsätt säger ungefär samma sak: utan förändringar på denna nivå går det inte att komma åt problemens grundorsaker.

Omvänt sett pekar forskningen på att det förändringsarbete som inte är tillräckligt djupgående riskerar att få motsatta, oavsedda och exkluderande effekter eftersom det inte blir förankrat i lokalsamhället. Det kan till och med leda till fördjupade skillnader och konflikter. Omställningsfrågan blir då en fråga om hur man ska kunna åstadkomma den eftertraktade samhällsutvecklingen utan en skärpt polarisering i vinnare och förlorare och utan att stora samhällsgrupper lämnas därhän och varken blir känslomässigt eller faktiskt engagerade. I offentlig verksamhet handlar det främst om att kunna åstadkomma en förnyelse utan fördjupade motsättningar mellan ledning och baspersonal, beroende på att förändringarna inte uppfattas som demokratiskt genomförda och på att det förekommer motstridiga beskrivningar av hur det förhåller sig i organisationen. Som vi sett finns ofta ett problematiskt glapp mellan ideal och vardaglig praktik, mellan uppsatta mål och brister i basverksamheten, som inte sällan leder till djupgående förtroendeklyftor mellan ledning och personal (eller mellan makthavare och medborgare). Risken är alltså att det uppstår ett mer utbrett utanförskap i den meningen att många inte tycker sig bli förstådda eller få sin röst hörd, och varken kan se sin plats eller sitt värde i utvecklingen av verksamheter, organisationer eller samhället i stort.

Denna förändringsproblematik utgör kort sagt ett *hållbarhetsproblem*. Det gäller enligt framtidsforskarna ett val mellan olika organisations- och samhällsformer som mynnar ut i en övergripande fråga: *Hur kan samhällsförändringarna hanteras på ett socialt hållbart sätt – dvs. utan negativa motreaktioner, ökade sociala spänningar och motsättningar?*

Här står dock inget klart svar att finna. Framtidsforskarna menar att det är en fråga som avgörs i politiska val, men tillägger samtidigt att politiken för hållbarhet ”kan ses som ett försök att återta demokratins inflytande i formandet av vår framtid”. Därmed drar de också slutsatsen att ”demokratin står inför stora utmaningar”.⁹⁹

I Söderhamn – liksom i denna forskningsrapport – ges ett möjligt svar genom ungdomssatsningarna. Som framgått är det just frågan om att försöka utveckla inkluderande förhållningssätt och ett större demokratiskt inflytande för unga i en kommun med en besvärlig omställningsproblematik. Kanske kan man också säga att det handlar om ett slags ”återtagande” av demokratin till lokalsamhället och medborgarna ”på marken”. Det väsentliga är hur som helst att forskningen och förändringsarbetet på denna punkt möts i ett gemensamt

---

⁹⁹ Ibid., s. 15, 175.

intresse för ifall ungdomssatsningarna kan ses som ett möjligt sätt att hitta en fungerande lösning på frågan om hur långsiktig hållbarhet kan åstadkommas.

Med tanke på att samhällsomställningarna kan ses som en form av urholkning, ”krympning” eller begränsning av förutsättningarna för demokratiskt inflytande, delaktighet och inkludering är det också min uppfattning att satsningarna kan sägas ha en sorts *vidgande* och *vitaliserande* effekt, dvs. både leda till en vidgning av den framtida möjlighetshorisonten och till en demokratisk vitalisering av samhällsutvecklingen. I så fall skulle det vara frågan om en vidgning av själva föreställningen om vad som är samhälleligt möjligt och om en vitalisering genom tillskottet av nya aktörer, idéer och praktiker.

Mycket talar för att det är något sådant som åstadkommit tack vare satsningarnas bredd och djup. Vad vi sett är nämligen just att det – i motsats till den deprimerande statistiken – verkligen kan vara möjligt att åstadkomma mer djupgående förändringar än vanligt. Framför allt då genom att bygga på delaktighetsskapande och socialt inkluderande processer. En viktig poäng med dessa processer är att även unga ”på andra sidan ån” kan ses som resurser i sig själva och så att säga får en ny framtid, utan att behöva förneka sin sociala bakgrund eller sina värderingar. Utgångspunkten blir då i stället ungdomarnas egna sociala och kulturella verklighet. I den stund de får komma till tals på egna villkor påbörjas också ett ”större” medborgarblivande genom att individen så att säga blir fullt delaktig – både formellt och själsligen.

Den påvisade möjligheten ligger alltså i vad jag vill beskriva som en sorts *pånyttfödelse av det demokratiska samhället* som samtidigt förutsätter ett *återupprättande av medborgaren och medborgarskapet*. En nödvändig förutsättning för denna pånyttfödelse är som sagt rättvisa villkor, men tycks också vara en sorts återupptäckt av betydelsen av att mötas på ett mellanmänniskt plan och av att i det sociala arbetet kunna se den enskilda individens belägenhet. Först i sådana möten kan individen gå från avståndstagande och ett inåtvänt självförverkligande till att vara ett vidgat och utåtvänt ”medborgerligt själv” (ett vidgat medborgarblivande).¹⁰⁰

Mot en sådan utveckling talar framför allt fortsatta urholkningar och en allt hårdare styrning av de offentliga verksamheterna. Som också visat sig stöter de påbörjade förnyelseprocesserna hela tiden på hinder i form av ekonomiskt, politiskt och ideologiskt motiverade maktmedel – både på ett tankemässigt plan, genom rådande samhällsberättelse och verklighetsbeskrivningar, och i det konkreta arbetet, genom ”anorektiska” organisationer

---

¹⁰⁰ Peter Kemp, *Världsmedborgaren*, 2005.

och administrativa kontrollsystem. Inte minst utgör ”permafrostfenomenet” ett allvarligt hot mot det demokratiska samhällets livsnerv – det öppna och kritiska samtalet – och därmed även mot själva den demokratiska utvecklingen.

Ungdomssatsningarna i sin helhet

För att förstå hur de vidgande processerna trots allt blivit möjliga behöver vi också närmare känna till på vilka sätt de utgår från och ingår i en konkret samhällelig kontext – dvs. lokalsamhället i stort. T.ex. är projektnamnet Ungdomslyftet egentligen ett samlingsnamn som anger att kommunledningen valt att samla olika verksamheter under ”samma hatt”, och att satsningarna syftar till organisatorisk samordning och strävan efter ett helhetsgrepp om ungdomsfrågorna. Ledande politiker och tjänstemän understryker därtill kopplingarna till Vision 2012, projekten Drivkraft och Högtrycket, samt till den s.k. presidiekonferensens satsningar och kommunens långsiktiga arbete med ungdomsdemokrati.¹⁰¹

I tidigare satsningar kan också en del vägval utläsas. Exempelvis bygger presidiekonferensens ungdomssatsningar på ett beslut att mot bakgrund av stora nedskärningar i offentlig verksamhet avsätta särskilda medel för att värna svaga grupper, barn- och ungdomar, genom långsiktigt förebyggande arbete.¹⁰² Satsningarna kan med andra ord ses som en politisk markering som sätter en gräns för hur långt ”krympningen” av det offentliga får gå; dvs. som ett hävdande av det sociala rättviseperspektiv som bl.a. återkommer i Ungdomslyftet. En viktig grundförutsättning har alltså varit att det funnits en politisk vilja att ”värna” utsatta och goda erfarenheter av fungerande samarbeten över parti gränser och mellan politiker och tjänstemän.

Att Vision 2012 står som gemensam nämnare för projekten har både sina för- och nackdelar, beroende på hur de centrala begreppen uppfattas. Av betydelse är i vilket fall som helst att det tagits ett samlat grepp om omställningsfrågan och satts igång ett omfattande förnyelsearbete som kan sägas ha berett vägen för framför allt Drivkraft och Ungdomslyftet. Sedan har också visionen sin förhistoria. Den föregås av tidigare visioner och förnyelsesträvanden i samband med kriserna sedan slutet av 1970-talet, bl.a. i form av satsningar på vuxenutbildning, ett projektcenter, en s.k. teknikpark och företagskluster. Allt detta har förvisso genererat en hel del nytänkande och nya verksamheter, men kanske framför allt viktiga erfarenheter och lärdomar om själva förändringsarbetet. När nysatsningarna

---

¹⁰¹ I det tjänsteutlåtande som ligger till grund för beslutet om Ungdomslyftet står t.ex. att ungdomssatsningarna ska ses ”som en del av Vision 2012” (Anna Lindqvist & Jan Bergenholtz, ”Bred satsning på ungdomsfrågor”, 2007-03-29).

¹⁰² Rapporten *Koncept eller kontinuitet?*, 2008, s. 6.

granskas närmare visar det sig att omställningarna egentligen aldrig varit utan komplikationer och ofta visat sig otillräckliga, bl.a. när det gällt att tillämpa kunskapssamhällets modeller i en lokal kontext som på många sätt avviker från de förhållanden modellerna utvecklats ur.

Till helhetsbilden hör sedan de goda exempel på nya arbetssätt som utvecklas inom ordinarie verksamheter i socialt arbete och omsorg, och som är sprungna ur praktiska erfarenheter och iakttagelser. Ett sådant exempel är Etiska torg vid kommunens dagliga verksamhet (SDV) för personer med utvecklingsstörning. Här är grunden ett vardagslärande eller "livsförståelsearbete" med sikte på att utveckla en större lyhördhet för varje individs önskemål och behov av att hitta sin plats i tillvaron.¹⁰³ Ett annat exempel är Pojkprojektet, som bygger på iakttagelsen att det råder brist på manliga förebilder både i skolan och i många hem med ensamstående mammor, och att denna brist enkelt kan åtgärdas genom att engagera "vanliga män" som ledare i mindre barngrupper. Grupperna träffas regelbundet för samvaro i olika aktiviteter och för att pojkarna ska få tillitsfulla kontakter med vuxna män.¹⁰⁴ Ett tredje exempel är "Möjligheternas program" vid CFL, där gymnasiesärskoleelever integrerats med vuxenstudier vid särsvux. De två sistnämnda verksamheterna har stött på en del svårigheter med att få sina arbetssätt tillerkända samma status som mer etablerade metoder. I Pojkprojektets fall har verksamheten varit beroende av ideellt arbete och först inte setts som något som kan bekostas inom den ordinarie verksamhetens ramar, men har sedan stöttats tack vare positiv uppmärksamhet från bl.a. media och kollegor. I fallet med "Möjligheternas program" aktualiserades en konflikt mellan ett humanvetenskapligt synsätt och de naturvetenskapligt baserade arbetssätt som dominerar inom utbildning och omsorg om individer med s.k. psykiska funktionshinder.

Slutligen spelar också det lokala föreningslivet en viktig roll. Bl.a. förekommer studieförbundet Bilda som samarbetspartner i Ungdomslyftet, liksom SISU idrottsutbildarna genom delprojektet Be Smart och Nykterhetsrörelsens Bildningsverksamhet (NBV) genom SUS, samt stöd till föreningsdrivna ungdomsgårdar utanför centralorten. (Tidigare drevs också fritidsgården Verkstäderna, då under namnet aktivitetshuset, av SISU.) Satsningarna har alltså på ett ganska vittförgrenat sätt förankrats i civilsamhället. I en del fall är det också frågan om verksamheter som utvecklats under längre tid, t.ex. barn- och ungdomsgrupper (Bilda) och Föräldrar på stan (NBV). Men framför allt rör det sig om ett ungdomsarbete som stämmer väl överens med ungdomssatsningarnas karaktär och inriktning i stort. Föreningarna både förutsätter och uppmuntrar medborgerligt engagemang, arbetar långsiktigt och riktar

---

¹⁰³ Ingalill Stefansson, *Etiska torg i daglig verksamhet*, 2002.

¹⁰⁴ Laila Lindberg, *Att leka och rita*, 2009, s. 194–205. Projektet har fått tillfälligt stöd av presidiemedlen.

företrädesvis sitt arbete mot resurssvagare grupper. Det är också verksamheter som kan sägas överbrygga klyftan mellan makthavare och ”vanligt folk” tack vare sin lokala förankring och ett betydande förtroendekapital. Inte minst utgör de en länk till de folkrörelser som en gång bar upp bruks- och industrisamhällets medborgerliga offentlighet – ett ännu verksamt och levande kulturarv om man så vill.

Kanhända utgör denna förenings- och folkrörelsekoppling även en stor del av förklaringen till varför ungdomssatsningarna fått sin ”mjuka” och demokratiska karaktär i just Söderhamn. Tvärtemot vad som vanligtvis påstås skulle i så fall arvet efter bruks- och industrisamhället vara en värdefull och positiv tillgång att bejaka i stället för att begrava, möjligen som en ”bry-sig-om-anda” eller som en närdemokratiskt sinnad underifrånkraft.

Åtminstone finns en tydlig ambition att uppmuntra, fånga upp och tillvarata det medborgerliga engagemang som växer ”underifrån” och att på så vis återskapa ett förtroendebyggande ”kitt”. Till de mest kritiska punkterna i utvecklingsarbetet hör då frågan om hur den förnyelse som initieras och styrs ovanifrån (*top-down*) ska kunna samspela med underifrånkrafterna och -perspektiven (*bottom-up*). Det gäller som sagt att – som i fallet med Drivkraft – komma fram till en fungerande översättningsprocess.

I vilket fall som helst rör det sig alltså om en förhållandevis omfattande, komplex och många gånger motsägelsefull helhet. När det fungerar som bäst har kommunen också kunnat skörda en hel del framgångar – till och med utropat sig till ”vinnare”. Inte minst finns en rad konkreta förbättringar att peka på i det att ungdomsbråken upphört, att skoleleverna blivit mer engagerade i sitt lärande och att den öppna ungdomsarbetslösheten minskat. En aktuell undersökning visar även att ungdomarnas uppfattning om sin hemkommun förändrats till det bättre, t.ex. har andelen positiva som menar att Söderhamn är en bra kommun att bo i vid olika åldrar ökat betydligt jämfört med vad man tyckte för sju år sedan (2003).¹⁰⁵

Allt detta tyder på att viktiga och mer omfattande förändringar verkligen ägt rum. Men å andra sidan kvarstår likväl en del bistra fakta: befolkningen minskar fortfarande, många unga flyttar, åldersstrukturen är fortsatt skev, osv. Samma undersökning som visar på en positivare inställning till Söderhamn visar också att det fortfarande är ganska få unga (34 %) som tror att lokalpolitikerna vill att de ska bo kvar i kommunen. Än så länge är det alltså inte frågan om någon genomgripande förändring, utan snarare om insatser som gjorts fläckvis, och om en ganska splittrad helhetsbild. Det är dessutom osäkert hur och i vilken omfattning de nya verksamheterna ska kunna leva vidare. Till erfarenheterna av omställningsarbetet hör ju också

---

¹⁰⁵ Enkätundersökning vårterminen 2010 analyserad av Lotta Svensson (se bilaga 1).

att det alltid stöter på hinder och skeptiska reaktioner, antingen underifrån, ifall det uppfattas som odemokratiskt, eller uppifrån, ifall det hotar organisationens vedertagna sanningar.

Det är alltså i tidigaste laget att utropa sig till ”vinnare” eller att påstå att det finns ett nytt helhetsgrepp om ungdoms- och framtidsfrågorna. Det är som sagt snarare frågan om att det satts igång en både mer omfattande men också mer oviss förändringsprocess än om något man gått i mål med. Processen verkar i och för sig kunna återverka i hela lokalsamhället, men kan också gå samma öde till möte som många andra nysatsningar och projekt – dvs. vara något nytt som sker vid sidan om allt det ”normala” och utan att få några bestående effekter. Med lärarens ord ”står det och väger”. Åtskilliga konflikter och motsättningar är alltjämt olösta. Vilken riktning samhället ska ta kan knappast någon veta. Men det finns åtminstone skönjbara tendenser och riktningar åt ett annat håll än vi känner till.

En verksamhet som vardagsutvecklas i sakta mak

Ibland kan man få den uppfattningen att utveckling är synonymt med projekt, som om ingenting kan hända om man inte har EU-medel, projektplan och projektledare. Söderhamns dagliga verksamheter för personer med utvecklingsstörning (SDV) är ett, av säkert många, exempel på hur en ordinarie verksamhet vardagsutvecklas i sakta mak.

Uppdraget är att tillhandahålla goda dagar enligt önskemål för dem som ansökt om och fått den sociala omsorgsinsatsen daglig verksamhet beviljad enligt lagen om stöd och service (LSS-lagen). ”Goda dagar enligt önskemål” låter minst sagt luddigt. Goda dagar för mig är inte detsamma som goda dagar för dig. Att lösa ett uppdrag på så lösa boliner kräver tolkningar, funderingar, samtal och kunskap. Med tiden har ändå några viktiga grundförutsättningar utkristalliserat sig:

- Att ta ställning för ett perspektiv i förhållningssättet till de personer uppdraget gäller och att tydliggöra det för personalen.
- Att utbilda i det valda perspektivet.
- Att relatera vardagsdilemman till teorier om det valda perspektivet.
- Att ge tid till, och organisera, reflektion.
- Att ge tid till, och organisera, samtal.
- Att tydliggöra de processer som pågår.

Det perspektiv SDV tagit ställning för vilar på en humanvetenskaplig grund. Det betyder bl.a. att man tillerkänner varje individs uttryck eller beteende ett syfte och en mening. Via ”Etiska torg” får personalen stanna upp, diskutera och reflektera över verksamheten. I en kommentar till sådana ”vardagsreflektioner nedskrivna av personal i daglig verksamhet” beskriver Henry Cöster, professor i teologi, det övergripande syftet med de perspektiv och förhållningssätt som utvecklats:

Det finns mycket i vår samtid som riskerar få oss att tro att livet är ett bygge. Ska det bli något så måste man investera. Har man själv inget att investera så måste man i varje fall visa sig själv värdefull, lyckas och göra rätt för sig. Sådana tankar kan vara ändamålsenliga i företagandet. Men som en bild av vardagens mänskliga liv riskerar de att beröva den svage, och oss alla, våra verkliga liv. Vardagens liv är nämligen inte bara en dag som skall bli en annan dag. Vardagens liv är det enda liv vi har. ... Får vardagen vara detta livets hem då har också daglig verksamhet inte sitt yttersta syfte i morgondagen utan just i vardagens dagliga verksamhet. Vardagen är just det den är. Den plats där hela människans liv levs.

Ingalill Stefansson
Forskningslärare vid CFL

På väg mot en hållbarare samhällsutveckling?

Till sist vill jag mena att ungdomssatsningarna även på ett mer konkret sätt börjat visa oss hur samhället kan utvecklas på ett mer långsiktigt hållbart sätt. Den avgörande skillnaden ligger då, vad jag kan se, i en förändrad syn på vad samhällslig utveckling egentligen *är* och *kan vara*, eftersom de nya verksamheterna i viss mån visat hur en annan form av samhällsförnyelse kan vara möjlig. Till det speciella med flera av verksamheterna hör ju som sagt själva drivkraften och dynamiken i de processer som satts igång, och som yttrat sig som en förmåga att med framgång hantera olika sociala problem; och därmed i princip ett helt samhällstillstånd. Genom framgångarna har satsningarna på sätt och vis också ställt hela frågan om Söderhamns framtida utveckling i ett nytt ljus.

Möjligen kan den oväntade vändningen av "kristillståndet" vid ungdomsbråken ses som en "frigörande händelse" som markerar *en vändning från en socialt och samhällsligt ohållbar till mer hållbar utveckling*.¹⁰⁶ Åtminstone ser de sociala och samhällsliga processerna före och efter bråken otvivelaktigt väldigt olika ut, med å ena sidan ett slags negativ spiral av tilltagande polarisering, skärpta motsättningar, överdrivna hotbilder, förstärkta rädslor och misstro, och, å andra sidan, en inkluderande process och en demokratisk "pånyttfödelse" som visat sig vara både omvälvande och livskraftig.

Det hållbara verkar närmare bestämt bestå i förändrings- och förnyelseprocessens egenskap att verka inkluderande och "samspelande" på ett sätt som på en och samma gång både förmår engagera individerna och främja förutsättningarna för demokratisk utveckling. Arbetssätten fungerar också både i akuta situationer och mer långsiktigt förebyggande. När ungdomarna "lyfts" blir de mer benägna att "bry sig" och att börja uppfatta sig som samhällstillhöriga. Det blir som sagt en process som, i bästa fall, kan leda till ett mer fullödigt medborgarblivande och till en vitalisering av de demokratiska funktionerna – något som även borgar för ökad delaktighet och fördjupat engagemang i gemensamma frågor. Genom att både betraktas och bemötas som "kapabla" blir samhällets unga just medborgare med självaktning, kapabla till större ansvarstagande, till social och samhällslig "kloket" och till att skapa "goda" tillhörigheter – dvs. just det som demokratiska organisationer och samhällen med Bengt Kristensson Ugglas ord *kräver för sin överlevnad*.

Emellertid kvarstår slutligen ändå problemet med den brist på långsiktighet som satsningarna lider av. Det handlar då inte bara om hur de nya arbetssätten och goda erfarenheterna ska kunna tillvaratas och vidareutvecklas, utan också om de rent ekonomiska

---

¹⁰⁶ Jfr Peter Kemp, *Världsmedborgaren*, 2005, s. 230.

förutsättningarna – helt enkelt om kommunen fortsättningsvis ska anse sig ha råd med den här sortens satsningar eller inte. Som framkommit ser flera av kommunens ledande kvinnor och män också ungdomssatsningarna som ett extraordinärt undantag, motiverat av ”krisen” och inte av de ”egentliga problemen”, och därför som tillfälliga, eller åtminstone som att de inte riktigt ”hör till kärnverksamheten”.

Den slutsats jag drar är tvärtom att en av de viktigaste lärdomarna av projekten är att det behövs fortsatta satsningar på utvecklingen av demokratiska och lärande organisationer och på ytterligare samverkan. Man bör med andra ord inte bara behålla och vidareutveckla de nya verksamheterna, utan också på ett mer konsekvent sätt försöka genomföra ett liknande förnyelsearbete i de ordinarie förvaltningarna.

Den långsiktiga finansieringen av detta beror i sin tur på frågor som rör själva det ekonomiska tänkandet, och särskilt då frågan om vad som är ekonomiskt fördelaktigt på kortare respektive längre sikt. Liksom många andra sociala satsningar lider nämligen ungdomssatsningarna av ”hållbarhetens dilemma”; dvs. av att de till stor del verkar förebyggande och sannolikt ”betalar sig” under lång tid och i flera olika sammanhang, men framstår som kostsamma i det korta perspektivet och har en mängd effekter som varken är förutsägbara eller begränsande till en viss organisatorisk enhet eller en bestämd tidsrymd. (Fördelen är å andra sidan att det rör sig om relativt enkla och allmänt tillgängliga arbetsätt.) Alltså krockar de processer som utgör grunden för framgångarna till sist också med gängse krav på mätbarhet, förutsägbarhet och kontrollerbarhet; de låter sig helt enkelt inte mätas med de måttstockar som vanligtvis används för att värdera och bedöma samhällets framsteg och utveckling.¹⁰⁷

Därmed blir frågan om hur ett mer varaktigt utvecklingsarbete kan vara möjligt ytterst också ett ifrågasättande av det ekonomiska tänkandets ”snävhet” – dvs. om det inte också är så att en långsiktig helhetssyn även aktualiserar ett behov av att vidga de ekonomiska synsätten. Kanhända leder individernas och de sociala gemenskapernas ”växande” rentav till helt nya och oväntade former av samhällsförnyelse och vitalisering av samhällets ekonomi?

---

¹⁰⁷ Ett tänkbart alternativ till konventionella utvärderingar är s.k. socioekonomiska analyser och bokslut, se t.ex. Ingvar Nilsson & Anders Wadeskog, *Summan av att ge människor en andra chans. Socioekonomiskt bokslut för Lugna Gatan*, 2008.

Bilaga 1

Analys av statistik – jämförelser Söderhamn 2003 och 2010

De enkäter som här jämförs är besvarade av Söderhamns gymnasieelever åk 3 under vårterminen 2003 och 2010. Generellt kan sägas att de frågor det handlar om är inställningen till Söderhamn, som uppväxtstad och som eventuellt framtida alternativ. I den senaste enkäten finns också frågor om delaktighet, men dessa kan inte jämföras med tidigare uppgifter och kommenteras därför inte här.

Generellt går att se en betydligt positivare inställning till hemkommunen i enkäten från 2010, jag ger nedan några exempel på detta. Samtidigt är det fortfarande ganska genomsnittliga siffror, t.ex. då jag jämför med Smålandskommunerna.

- Andelen som planerar att ”bo kvar tills vidare” har ökat från 3 till 26 %
- Andelen som planerar att flytta och inte komma tillbaka har minskat från 31 till 21 %

Andelen som tycker att Söderhamn är bra när man är 5, 15, 25 och 35 år har ökat i varje alternativ. (Tycker du att Söderhamn är en bra ort att bo i när man är x år?) Andel ja-svar:

5 år - från 63 till 90%
15 år - från 37 till 59 %
25 år - från 11 till 25 %
35 år - från 33 till 60 %

På frågan om vad man ser som **positiva framtidsalternativ** för egen del så framstår alternativet ”att studera i Söderhamn” nu som ett positivt alternativ för 60 % av de unga, 2003 var det 31 %.

- alternativet ”att ha ett jobb vilket som helst i Söderhamn” är nu positivt för 54 % jämfört med 39 % år 2003

Andelen **unga som tror att deras föräldrar** (vilket är en viktig faktor för stanna-viljan) **vill att de ska bo kvar** har ökat från 33 till 51 %.

På den punkt som var den största väckarklockan vid enkäten 2003, att så få unga trodde att *lokalpolitikerna vill att de ska bo kvar i kommunen* (36 %) är resultatet dock oförändrat, nu 34 %.

- *Men* det har skett en förändring i relationen mellan de grupper som jämförts (utifrån kön och föräldrars utbildningsnivå).
- Störst förändringar har skett bland pojkar med 2 högskoleutbildade föräldrar, där trodde sig 69% vara önskade av lokalpolitikerna 2003 – 2010 är denna siffra 33%. Pojkar utan högskoleutbildade föräldrar har höjt sin andel från 28 till 39 %. Andelen flickor, med 2 högskoleutbildade föräldrar, som tror att lokalpolitikerna vill att de bor kvar har sjunkit från 67 till 54 %, övriga flickgrupper ligger lika eller något högre än vid förra tillfället.

Källor och litteratur

Källor

Det källmaterial som ligger till grund för utvärderingarna av projekten Ungdomslyftet, Drivkraft och Högtrycket, samt av presidiekonferensens ungdomssatsningar, finns förtecknat i respektive rapport:

Svensson, Lotta, 2008. *Drivkraft Söderhamn – på väg mot entreprenöriellt lärande i skolan*. FoU Söderhamn.

Vallström, Maria, 2010. *Vägar fram – ungdomssamverkan i Söderhamn. Utvärdering av ESF-projektet Högtrycket 2008-05-21–2010-04-30*. FoU Söderhamn.

Vallström, Mikael, 2008. *Koncept eller kontinuitet? Utvärdering av presidiekonferensens satsningar på förebyggande insatser för barn och ungdomar i Söderhamn*. FoU Söderhamn.

Vallström, Mikael, 2009. *Nulägesanalys av projekt Drivkraft*. FoU Söderhamn.

Vallström, Mikael, 2009. *Empatiskt lärande och organisatorisk förnyelse. Utvärdering av Ungdomslyftet i Söderhamn*. FoU Söderhamn.

Uppsatserna av kommunens skolelever förvaras vid FoU Söderhamn.

Intervjuerna av Bibbi Lodmark och av Håkan Svensson och Bibbi Lodmark finns i privat ägo.

Litteratur

Andersson, Maria, 2003. *Arbetslöshet och arbetsfrihet. Moral, makt och motstånd*. Uppsala.

Backström-Widjeskog, Bettina, 2008. *Du kan om du vill: lärares tankar om fostran till företagsamhet*. Åbo.

Bauman, Zygmunt, 1999. *På spaning efter politiken*. Göteborg.

Benhabib, Seyla, 2004. *Jämlikhet och mångfald. Demokrati och medborgarskap i en global tidsålder*. Göteborg.

Buber, Martin, 1954/1995. *Det mellanmänniska*. Ludvika.

Bunar, Nihad & Trondman, Mats, 2001. *Varken ung eller vuxen*. Stockholm.

Gustavsson, Bernt, 2000. *Kunskapsfilosofi. Tre kunskapsformer i historisk belysning*. Stockholm.

- Johannison, Bengt, Madsén, Torsten & Wallentin, Christer, 2000. *Aha! Företagsamt lärande! En skola för förnyelse*. Sveriges Utbildningsradio AB, Stockholm.
- Kemp, Peter, 2005. *Världsmedborgaren. Politisk och pedagogisk filosofi för det 21 århundradet*. Göteborg.
- Kristensson Ugglå, Bengt, 2002, *Slaget om verkligheten. Filosofi – omvärldsanalys – tolkning*. Stockholm/Stehag.
- Leffler, Eva, 2006. *Företagsamma elever. Diskurser kring entreprenörskap och företagsamhet i skolan*. Umeå.
- Lennartsson, Rebecka, 2007. *Grabben i skolan intill. Maskulinitetsskapande och framtidssyn på byggprogrammet*. Uppsala.
- Lindberg, Henrik, 2002. *Att möta krisen. Politikbyte på lokal nivå under industrikrisen i Söderhamn 1975–1985*. Uppsala.
- Lindberg, Laila, 2009. *Att leka och rita. Barns försök att förstå en obegriplig omvärld*. Söderhamn.
- Nilsson, Ingvar & Wadeskog, Anders, 2008. *Summan av att ge människor en andra chans. Socioekonomiskt bokslut för Lugna Gatan*. Stockholm.
- Nordberg, Marie (red.) 2005. *Manlighet i fokus – en bok om manliga pedagoger, pojkar och maskulinitetsskapande i förskola och skola*. Stockholm.
- Nygren, Göran, 2007. *Framgångsrika elever i en framgångsrik klass. Resursstarka barns strategier för skolarbetet och framtiden*. Uppsala.
- Olsson, Jan, 2005. "Lokal nivå i fokus" i Olsson, Jan (red.) *Hållbar utveckling underifrån? Lokala politiska processer och etiska vägval*. Nora.
- Persson-Thunqvist, Daniel, 2006. "Identitetsarbete i kommunala ungdomsprojekt" i Mäkitalo, Åsa (red.), *Att hantera arbetslöshet. Om social kategorisering och identitetsformering i det senmoderna*. Arbetslivsinstitutet, Stockholm.
- Peterson, Marielle & Westlund, Christer, 2007. *Så tänds eldsjälar – en introduktion till entreprenöriellt lärande*. Nutek, Stockholm.
- Skapa och våga. Om entreprenörskap i skolan*, 2010. Skolverket.
- SOU 2001:79, *Välfärdsbokslut för 1990-talet*. Stockholm.
- Stefansson, Ingalill, 2002. *Etiska torg i daglig verksamhet*. Centrum för flexibelt lärande, Söderhamn.
- Stefansson, Ingalill, 2005. *Med den andres liv i min hand. Reflektioner kring den sociala omsorgens symmetri, värdegrund, etik och filosofi*. Centrum för flexibelt lärande, Söderhamn.

- Steinberg, John, 2007. *Skolans nya syfte*. Stockholm.
- Strandberg, Leif, 2008. *Vygotskij i praktiken. Bland plugghästar och fusklappar*. Stockholm.
- Svensson, Lotta, 2006. *Vinna och försvinna? Drivkrafter bakom ungdomars utflyttning från mindre orter*. Linköpings Universitet och FoU-Centrum Söderhamn.
- Ung idag 2009. En beskrivning av ungas villkor, 2009*. Ungdomsstyrelsen, Stockholm.
- Westring Nordh, Marianne, 2007. *Det är inte bara att lägga schema! Implementeringsprocesser vid in- och genomförandet av flexibla arbetstidsmodeller i kommunala sociala omsorgsverksamheter*. Luleå tekniska universitet.
- Zackariasson, Maria, 2001. *Maktkamper och korridorffester. En etnologisk studie av kulturella processer och gruppinteraktion i två studentkorridorer*. Uppsala.